НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧЕХУНОВ МИКОЛА ВАЛЕНТИНОВИЧ

УДК 343.9:[343.352:347:19]

ДИСЕРТАЦІЯ

ЗАПОБІГАННЯ ПІДКУПУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **М.В. Чехунов**

Науковий керівник:
Головкін Богдан Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України

Харків 2026

АНОТАЦІЯ

Чехунов М.В. Запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2026.

Дисертація присвячена дослідженню кримінологічної природи явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, визначенню детермінант, що його породжують і зумовлюють, встановленню типових рис і характеристик злочинців та розробленню на цій основі комплексу заходів загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання підкупу у приватній підприємницькій діяльності, а також наданню рекомендацій з удосконалення норм антикорупційного законодавства та правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів.

У роботі здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз підприємницької діяльності у приватному секторі, розглянуто особливості приватного підприємництва в умовах правового режиму воєнного стану. Охарактеризовано приватну підприємницьку діяльність у розрізі її видів, цілей, суб'єктів і порядку здійснення, ключових ризиків та кінцевих результатів. Розглянуто порядок заснування, правосуб'єктість та моделі управління юридичними особами приватного права. Розроблено сукупність ознак, за якими пропонується визначати правовий статус юридичних осіб приватного права.

Досліджено стан корупції в приватному секторі за результатами аналітичних звітів, стандартизованих соціологічних опитувань, тематичних досліджень міжнародних і громадських організацій, експертних установ, аналітичних та дослідницьких центрів. Констатовано зростання рівня корупції в бізнес-середовищі на фоні незначного зменшення масштабів корупції в державному секторі. Відзначається погіршення умов для прозорого, підзвітного і доброчесного ведення бізнесу в Україні, про що свідчать середні

і нижче середніх значення показників економічної свободи, легкості ведення бізнесу, верховенства права, конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, регуляторного впливу на підприємницьку діяльність. Підтверджують збільшення масштабів хабарництва і підкупу у приватному секторі результати соціологічних опитувань представників бізнес-спільноти.

З урахуванням положень антикорупційних конвенцій, міжнародних договорів, ратифікованих Україною та міжнародних документів у сфері боротьби з корупцією розроблено поняття підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, розкрито сутність і форми прояву цього явища, спрямованість корупційної поведінки, склад суб'єктів та учасників підкупу, соціально-економічні наслідки підкупу. На підставі узагальнення міжнародних нормативно-правових актів виокремлено загальні ознаки підкупу як прояву хабарництва в приватному секторі. Розроблено класифікацію підкупу за різними критеріями: за функціональною спрямованістю корупційної поведінки, середовищем вчинення підкупу, статусом суб'єктів підкупу, характером їхньої протиправної діяльності.

Проаналізовано рівень, структуру і динаміку підкупу за період 2014-2025 рр. Встановлено, що рівень кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 354 і 368-3 КК України щорічно змінювався, залежно від активізації або уповільнення боротьби з корупцією в Україні в різні періоди здійснення антикорупційної реформи, а також від неодноразових змін редакції цих статей. Найбільшу кількість цих злочинів обліковано у 2025 р.: 143 і 147 відповідно. Висловлено судження, що підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права належить до категорії середньолатентних корупційних кримінальних правопорушень. Частка досліджуваних кримінальних правопорушень у загальній кількості облікованих корупційних злочинів незначна, коливається в межах 0,7-1,5% (ст. 354 КК України) і 0,5-1,6 % (ст. 368 КК України). Динаміка досліджуваних видів підкупу демонструвала висхідні і низхідні коливання протягом 2014-2019 рр., 2020-2022 рр. і 2023-2025 рр. Зазначається, що збільшення кількості облікованих підкупів починаючи з другого року

повномасштабної збройної агресії обумовлено погіршенням економічних та безпекових умов ведення бізнесу, неефективністю корпоративного управління, загостренням конкуренції на ринках та нерозвиненістю антикорупційної інфраструктури юридичних осіб приватного права.

Відзначається, що контингент злочинців в основному складається з приватних службовців і працівників юридичних осіб приватного права, а також засновників товариств з обмеженою відповідальністю, які одночасно обіймають посади директорів цих господарських товариств. Переважно, це чоловіки, віком 36-50 і 51-65 років, з вищою освітою, досвідом роботи понад п’ять років, які обіймають посади керівників середньої та нижчої управлінської ланки, професіоналів та фахівців, а також працюють спеціалістами, слюсарями, інженерами та інспекторами. Абсолютна більшість засуджених за підкуп раніше не притягалися до кримінальної відповідальності та позитивно характеризувалися за місцем роботи. Особливостями корупційної поведінки засуджених за підкуп є переважне вчинення протиправного посягання в робочий день, робочий час, за місцем безпосереднього виконання службових повноважень чи професійних обов’язків, а також разова передача неправомірної вигоди з рук в руки у невеликих розмірах, ситуативно обумовлений злочинний намір, одноосібний характер активного і пасивного підкупу. Крім того, приблизно третина злочинців завчасно продумували й планували вчинення підкупу, у тому числі, просили перераховувати грошові кошти на підконтрольні банківські картки, або використовували посередників, а також залучали співучасників, одержували неправомірну вигоду у більших за середньостатистичний розмір, вживали заходів приховування підкупу. Висловлено припущення, що такі злочинці можуть бути учасниками корупційних схем у сфері тіньового підприємництва.

Вирізнено сукупність детермінант підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, що включають взаємопов’язані інституційні, економічні, нормативно-правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні

криміногенні чинники, а також розкрито перелік явищ і процесів, що охоплюються різними детермінантами. Наголошується, що функцію причин вчинення підкупу у сфері приватного підприємництва виконують інституційні, економічні та соціально-психологічні детермінанти, тоді як функцію умов виконують нормативно-правові й організаційно-управлінські криміногенні чинники.

Найвагоміший вплив на поширення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права здійснюють такі чинники, як високий рівень толерування приватним бізнесом корупційних практик; не сформованість у ділових колах цінностей ділової доброчесності, корпоративної етики та позитивної ділової репутації; соціально-економічна депривація приватних службовців та працівників підприємств, установ, організацій; опортуністична стратегія поведінки керівників середньої та нижчої управлінської ланки та працівників юридичних осіб приватного права, а також нерозвиненість інститутів антикорупційного комплаєнсу в приватному секторі економіки. Звертається увага на вимушену економію суб'єктів господарювання на видатках, включаючи розроблення та реалізацію антикорупційних програм. Констатовано недостатню стійкість малого і середнього бізнесу до воєнних, безпекових, енергетичних, економічних та корупційних викликів і загроз в умовах правового режиму воєнного стану і тривалої кризи.

Вивчення зарубіжного досвіду запобігання підкупу в приватному секторі на прикладі держав-лідерів з антикорупційного комплаєнсу (США і Великої Британії), а також держав-членів ЄС показало застосування в цілому схожих підходів, однак різних політик і стратегій щодо зменшення обсягів підкупу всередині країн і на міжнародному рівні.

Проаналізовано систему боротьби з корупцією в США в частині запобігання та протидії підкупу в приватному секторі. Розглянуто пріоритетні напрями Стратегії з протидії корупції в США 2021 року. Відзначається, що найбільше превентивне значення мають такі напрями як забезпечення прозорості корпоративної звітності, удосконалення антикорупційного

комплаєнсу, оподаткування прибутків кінцевих бенефіціарних власників, розвиток інституту викривачів у поєднані з фінансовими розслідуваннями, запобіганням легалізації злочинних доходів, розшук і повернення викрадених активів, притягнення до відповідальності корумпованих осіб та ін.

Зауважено, що стратегія боротьби з корупцією у Великій Британії на період до 2025 року спрямована на зменшення шкоди, завданої корупцією зростанню, безпеці та демократії у Великій Британії, а також інтересам Великої Британії за кордоном. Наголошено, що головними інструментами боротьби з корупцією в бізнесі є профілактика, що полягає у виявленні британськими компаніями ризиків хабарництва і корупції та реагування на них. Профілактика включає ефективну комплаєнс-політику, підтримку й заохочення відповідальної ділової поведінки та забезпечення доброчесної діяльності підприємств у кожній сфері економіки, сприяння чесній конкуренції на міжнародних ринках, а також зменшення ризиків хабарництва й корупції в міжнародних торговельних угодах, що укладають британські компанії.

Розглянуто систему боротьби з корупцією в приватному секторі Європейського Союзу, що включає міжнародні договори, рамкові рішення, директиви й рекомендації керівних органів ЄС, а також набір політик, програм та превентивних інструментів. Наголошено, що антикорупційна стратегія ЄС поєднує превентивні, законодавчі та репресивні механізми. Ключовими напрямами антикорупційної політики ЄС є гармонізація кримінального законодавства щодо корупції, підвищення обізнаності стосовно форм та проявів корупції, повернення та конфіскація активів здобутих злочинним шляхом, боротьба з ухиленням від сплати податків та шахрайством, покращення координації і взаємодії між державами-членами ЄС.

Сформульовано авторське бачення концептуальних засад політики боротьби з підкупом в приватному секторі, що поєднує, з одного боку, зміну ставлення бізнес-спільноти до підкупу, належне усвідомлення його небезпеки для стійкості підприємництва, ділової репутації, довіри, перспектив зростання,

конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках, а з другого боку, передбачає цілеспрямований вплив на детермінанти підкупу і пов'язаних з ним корупційні, економічні та фінансові кримінальні правопорушення.

Наголошується на необхідності створення державою сприятливих умов для стійкого, конкурентоспроможного і доброчесного підприємництва під час дії правового режиму воєнного стану. Підкреслюється важливість взяття суб'єктами підприємництва антикорупційних зобов'язань щодо добровільного дотримання вимог і положень міжнародних договорів, національного законодавства у сфері боротьби з корупцією у приватному секторі, а також рекомендацій міжнародних організацій. Обґрунтовується доцільність роз'яснення суб'єктам малого і середнього підприємництва перспективності вкладення коштів у нарощування власних антикорупційних спроможностей та підвищення ефективності антикорупційних програм.

Підкреслюється важливість залучення бізнес-спільноти до антикорупційного руху, участі у формуванні культури і цінностей ділової доброчесності, упровадження високих стандартів етичного та відповідального ведення бізнесу.

Розроблено перспективні напрями загальносоціального запобігання підкупу в приватному секторі, що передбачають: запровадження інституту антикорупційного комплаєнсу у сфері приватного підприємництва; стратегічний аналіз корупційних ризиків у різних видах підприємницької діяльності; упровадження моніторингу дотримання антикорупційного законодавства суб'єктами приватного підприємництва; підвищення обізнаності бізнес-спільноти з питань запобігання й викриття корупції; зниження попиту на підкуп у бізнес-середовищі; заохочення й винагородження доброчесної ділової поведінки суб'єктів приватного підприємництва та їхніх уповноважених осіб; виявлення підозрілих трансакцій та усунення недоліків бухгалтерського обліку і фінансової звітності в діяльності юридичних осіб приватного права; удосконалення

правового регулювання та зміна підходів судової практики щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб приватного права.

Розглянуто систему і механізм спеціально-кримінологічного запобігання, виявлення та протидії підкупу в діяльності юридичних осіб. Визначено загальний, родовий і безпосередній об'єкти превентивного впливу, стратегічну, тактичну і операційну цілі запобігання підкупу, проаналізовано правові підстави та зміст запобіжних заходів, запропоновано напрями і комплекс конкретних заходів запобігання, виявлення та протидії підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Надано рекомендації щодо удосконалення антикорупційної політики та підвищення ефективності антикорупційних програм юридичних осіб приватного права. Відзначається вагома роль у запобіганні підкупу непохитної позиції керівництва, етичного лідерства, безперервного оцінювання корупційних ризиків, усунення вразливостей у бізнес-процесах, господарських операціях і договірній діяльності юридичних осіб приватного права, належної перевірки контрагентів, ефективного внутрішнього контролю та аудиту, а також доцільність застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, за наявності законних підстав.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені в дисертації положення, висновки і рекомендації можуть бути використані: а) у науково-дослідницькій сфері – для подальших наукових розвідок і прикладних досліджень хабарництва й підкупу в приватному підприємництві; б) у законотворчій діяльності – для удосконалення окремих норм антикорупційного і кримінального законодавства, положень програмних документів та підзаконних нормативно-правових актів; в) у правозастосовній практиці – для підвищення ефективності виявлення, запобігання, розслідування та припинення підкупу органами правопорядку та уповноваженими антикорупційними підрозділами (особами); г) в навчальному процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, а також

викладання дисциплін кримінологія, запобігання корупції, що сприятиме набуттю фахових компетентностей правників і підвищення кваліфікації співробітників органів кримінальної юстиції.

Ключові слова: підкуп, корупція, корупційні кримінальні правопорушення, антикорупційний комплаєнс, доброчесність бізнесу, тіньова економіка, розслідування корупційних злочинів, службова особа, корупційні ризики, приватний сектор, транснаціональна злочинність, запобігання корупції, безпека, запобігання злочинності.

SUMMARY

Chekhunov M.V. Prevention of bribery in the activities of legal entities under private law. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2026.

The dissertation is devoted to the research of the criminological nature of the phenomenon of bribery in the activities of legal entities under private law, the identification of determinants that generate and condition it, the establishment of typical features and characteristics of criminals and the development on this basis of a set of measures for general social and specifically criminological prevention of bribery in private business activities, as well as the provision of recommendations for improving the norms of anti-corruption legislation and law enforcement activities of authorized entities.

The work carries out a comprehensive theoretical and legal analysis of entrepreneurial activity in the private sector, considers the features of private entrepreneurship under the legal regime of martial law. Private entrepreneurial activity is characterized in terms of its types, goals, subjects and procedure for implementation, key risks and final results. The procedure for founding, legal personality and management models of private law legal entities are considered. A set of features is developed by which it is proposed to determine the legal status of private law legal entities.

The state of corruption in the private sector was researched based on the results of analytical reports, standardized sociological surveys, thematic studies of international and public organizations, expert institutions, analytical and research centers. An increase in the level of corruption in the business environment was noted against the background of a slight decrease in the scale of corruption in the public sector. The deterioration of conditions for transparent, accountable and honest business in Ukraine is noted, as evidenced by the average and below-average values of indicators of economic freedom, ease of doing business, rule of law, competitiveness, investment attractiveness, regulatory impact on business activity. The increase in the scale of bribery and corruption in the private sector is confirmed by the results of sociological surveys of representatives of the business community.

Taking into account the provisions of anti-corruption conventions, international treaties ratified by Ukraine and international documents in the field of combating corruption, the concept of bribery in the activities of legal entities of private law has been developed, the essence and forms of manifestation of this phenomenon, the direction of corrupt behavior, the composition of subjects and participants of bribery, the socio-economic consequences of bribery have been revealed. Based on the generalization of international regulatory legal acts, general signs of bribery as a manifestation of bribery in the private sector have been identified. A classification of bribery has been developed according to various criteria: by the functional direction of corrupt behavior, the environment in which bribery is committed, the status of bribery subjects, the nature of their illegal activity.

The level, structure and dynamics of bribery for the period 2014-2025 were analyzed. It was established that the level of criminal offenses provided for in Articles 354 and 368-3 of the Criminal Code of Ukraine changed annually, depending on the intensification or slowdown of the fight against corruption in Ukraine during different periods of anti-corruption reform, as well as on repeated changes in the wording of these articles. The largest number of these crimes was recorded in 2025: 143 and 147, respectively. It was concluded that bribery in the activities of legal entities under private law belongs to the category of medium-latent

corruption criminal offenses. The share of the investigated criminal offenses in the total number of recorded corruption crimes is insignificant, ranging between 0.7-1.5% (Article 354 of the Criminal Code of Ukraine) and 0.5-1.6% (Article 368 of the Criminal Code of Ukraine). The dynamics of the studied types of bribery demonstrated upward and downward fluctuations during 2014-2019, 2020-2022, and 2023-2025. It is noted that the increase in the number of recorded bribes starting from the second year of full-scale armed aggression is due to the deterioration of economic and security conditions for doing business, inefficiency of corporate governance, increased competition in the markets, and underdevelopment of the anti-corruption infrastructure of private law legal entities.

It is noted that the contingent of criminals mainly consists of private employees and employees of private law legal entities, as well as founders of limited liability companies who simultaneously hold the positions of directors of these business companies. Mostly, these are men, aged 36-50 and 51-65, with higher education, work experience of over five years, who hold positions of middle and lower management managers, professionals and specialists, and also work as specialists, locksmiths, engineers and inspectors. The absolute majority of those convicted of bribery have not previously been brought to criminal responsibility and have a positive reputation at their place of work. The peculiarities of the corrupt behavior of those convicted of bribery are the predominant commission of an unlawful act during the working day, working hours, at the place of direct performance of official powers or professional duties, as well as a one-time transfer of illicit benefit from hand to hand in small amounts, situationally determined criminal intent, the one-person nature of active and passive bribery. In addition, approximately a third of the criminals thought out and planned the commission of bribery in advance, including asking to transfer funds to controlled bank cards, or using intermediaries, and also involved accomplices, received illicit benefit in larger than average amounts, and took measures to conceal the bribery. It is suggested that such criminals may be participants in corruption schemes in the field of shadow entrepreneurship.

A set of determinants of bribery in the activities of legal entities under private law is distinguished, which include interrelated institutional, economic, regulatory, organizational and managerial, and socio-psychological criminogenic factors, and a list of phenomena and processes covered by various determinants is also disclosed. It is emphasized that the function of the causes of bribery in the sphere of private entrepreneurship is performed by economic and socio-psychological determinants, while the function of conditions is performed by institutional, regulatory, organizational and managerial factors.

The most significant influence on the spread of bribery in the activities of legal entities under private law is exerted by such factors as a high level of tolerance of corrupt practices by private business; the lack of formation in business circles of the values of business integrity, corporate ethics and positive business reputation; socio-economic deprivation of private employees and workers of enterprises, institutions, organizations; opportunistic strategy of behavior of middle and lower management managers and employees of legal entities under private law, as well as the underdevelopment of anti-corruption compliance institutions in the private sector of the economy. Attention is drawn to the forced economy of business entities on expenses, including the development and implementation of anti-corruption programs. The insufficient resilience of small and medium-sized businesses to military, security, energy, economic and corruption challenges and threats in the conditions of the legal regime of martial law and a prolonged crisis is noted.

A research of foreign and European experience in preventing bribery in the private sector using the example of leading countries in anti-corruption compliance (the USA and the UK), as well as EU member states, showed the use of generally similar approaches, but different policies and strategies to reduce bribery within countries and at the international level.

The system of combating corruption in the United States in terms of preventing and combating bribery in the private sector is analyzed. The priority areas of the 2021 US Anti-Corruption Strategy are considered. It is noted that the greatest preventive importance is given to such areas as ensuring the transparency of

corporate reporting, improving anti-corruption compliance, taxation of profits of ultimate beneficial owners, developing the whistleblower institution in combination with financial investigations, preventing the legalization of criminal proceeds, searching for and returning stolen assets, bringing corrupt individuals to justice, etc.

It was noted that the UK Anti-Corruption Strategy 2025 aims to reduce the harm caused by corruption to growth, security and democracy in the UK, and to UK interests abroad. It was stressed that the main tools for combating corruption in business are prevention, which consists in identifying and responding to the risks of bribery and corruption by British companies. Prevention includes an effective compliance policy, supporting and encouraging responsible business conduct and ensuring the integrity of enterprises in every sector of the economy, promoting fair competition in international markets, and reducing the risks of bribery and corruption.

The system of combating corruption in the private sector of the European Union is considered, which includes international treaties, framework decisions, directives and recommendations of the EU governing bodies, as well as a set of policies, programs and preventive instruments. It is emphasized that the EU anti-corruption strategy combines preventive, legislative and repressive mechanisms. The key areas of the EU anti-corruption policy are the harmonization of criminal legislation on corruption, raising awareness of the forms and manifestations of corruption, the return and confiscation of assets obtained through criminal means, the fight against tax evasion and fraud, and improving coordination and interaction between EU Member States.

The author’s vision of the conceptual principles of the policy of combating bribery in the private sector is formulated, which combines, on the one hand, a change in the business community’s attitude towards bribery, proper awareness of its danger to the sustainability of entrepreneurship, business reputation, trust, growth prospects, and competitiveness in the domestic and foreign markets, and, on the other hand, provides for a targeted impact on the determinants of bribery and related corruption, economic, and financial criminal offenses.

The need for the state to create favorable conditions for sustainable, competitive and honest entrepreneurship during the legal regime of martial law is emphasized. The importance of anti-corruption commitments by business entities regarding voluntary compliance with the requirements and provisions of international treaties, national legislation in the field of combating corruption in the private sector, as well as recommendations of international organizations is emphasized. The expediency of explaining to small and medium-sized businesses the prospects for investing in building their own anti-corruption capabilities and increasing the effectiveness of anti-corruption programs is substantiated. The importance of involving the business community in the anti-corruption movement, participating in the formation of a culture and values of business integrity, and implementing high standards of ethical and responsible business conduct is emphasized.

Promising directions for the general social prevention of bribery in the private sector have been developed, which include: the introduction of an institution of anti-corruption compliance in the sphere of private entrepreneurship; strategic analysis of corruption risks in various types of business activity; implementation of monitoring of compliance with anti-corruption legislation by private entrepreneurship entities; raising awareness of the business community on the prevention and detection of corruption; reducing the demand for bribery in the business environment; encouraging and rewarding honest business behavior of private entrepreneurship entities and their authorized persons; identifying suspicious transactions and eliminating shortcomings in accounting and financial reporting in the activities of private law legal entities; improving legal regulation and changing approaches to judicial practice regarding the application of criminal law measures to private law legal entities.

The system and mechanism of special criminological prevention, detection and counteraction to bribery in the activities of legal entities are considered. The general, generic and direct objects of preventive influence, strategic, tactical and operational goals of prevention bribery are determined, the legal grounds and

content of preventive measures are analyzed, the directions and a set of specific measures for preventing, detecting and countering bribery in the activities of legal entities under private law are proposed. Recommendations are provided for improving anti-corruption policy and increasing the effectiveness of anti-corruption programs of legal entities under private law. The significant role in preventing bribery is noted by the unwavering position of management, ethical leadership, continuous assessment of corruption risks, elimination of vulnerabilities in business processes, economic transactions and contractual activities of legal entities under private law, proper verification of counterparties, effective internal control and audit, as well as the expediency of applying criminal law measures to legal entities, if there are legal grounds.

The practical significance of the results obtained lies in the fact that the provisions, conclusions and recommendations developed in the dissertation can be used: a) in the scientific and research sphere – for further scientific investigations and applied research on bribery and corruption in private entrepreneurship; b) in legislative activity – for improving individual norms of anti-corruption and criminal legislation, provisions of program documents and subordinate regulatory legal acts; c) in law enforcement practice – for increasing the efficiency of detecting, preventing, investigating and stopping bribery by law enforcement agencies and authorized anti-corruption units (persons); d) in the educational process – during the preparation of educational and methodological materials, as well as teaching the disciplines of criminology and corruption prevention, which will contribute to the acquisition of professional competencies of lawyers and the improvement of the skills of employees of criminal justice bodies.

Keywords: bribery, corruption, corruption criminal offenses, anti-corruption compliance, business integrity, shadow economy, investigation of corruption crimes, official, corruption risks, private sector, transnational crime, corruption prevention, security, crime prevention.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чехунов М. В. Корупція в приватній сфері України: стан та методика дослідження. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, серія «Право»* 2024. № 86. (Ч. 4). С. 381-385. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.57

2. Чехунов М. В. Особа злочинця, що вчиняє підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. Вип. 4 (40). С. 107-111. DOI https://doi.org/10.35774/app2024.04.107

3. Чехунов М. В. Загальносоціальне запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025.Вип. № 01. С. 681-685. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.113

4. Чехунов М. В. Спеціально-кримінологічне запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 7. С. 210-213. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/47

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чехунов М.В. Щодо форм корупції у приватній сфері. *Слідча та детективна діяльність*: *виклики і перспективи.* зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 травня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 144-147.

2. Чехунов М.В. Генезис явища корупції в приватній сфері за міжнародним законодавством. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції*: зб. матер. Всеукр. наук-практ. конф. (м. Харків, 22 грудня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 162-166.

3. Чехунов М.В. Розмежування корупції в публічному і приватному секторах. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення.* Міжвідом. наук.-практ. круглий стіл (м. Київ, 07 листопада 2024 року).К.: НАВС, 2024. С. 128-130.

4. Чехунов М.В. Стратегії та інструменти запобігання корупції в приватному бізнесі. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни.* Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня 2025 року НЮУ ім. Ярослава Мудрого) С. 263-267.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……..…….3
ВСТУП…….4
РОЗДІЛ 1 ЯВИЩЕ ПІДКУПУ У ПРИВАТНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ ……..14
1.1 Правова природа підприємницької діяльності в приватному секторі економіки……14
1.2 Стан корупції в приватному секторі та методика її дослідження……39
1.3 Поняття та види підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права….47
Висновки до розділу 1……...70
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДКУПУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА……..73
2.1 Рівень, структура та динаміка підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права……73
2.2 Криміногенні риси осіб, які вчинили підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права…….. 86
2.3 Детермінанти підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права…….106
Висновки до розділу 2…….. 122
РОЗДІЛ 3 ПРЕВЕНТИВНІ МЕХАНІЗМИ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ПІДКУПУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА…….128
3.1 Зарубіжний досвід запобігання підкупу у приватному секторі……128
3.2 Удосконалення державної антикорупційної політики та стратегії запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права ……142
3.3 Запобігання, виявлення і протидія підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права……..161
Висновки до розділу 3……..181
ВИСНОВКИ……...……...185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……....196
ДОДАТКИ……...……..220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет міністрів України

КК України – Кримінальний кодекс України

МСП – мале,- та середнє підприємництво

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ПК України – Податковий кодекс України

ПрАТ– приватне акціонерне товариство

РБО – Рада бізнес-омбудсмена

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

США – Сполучені Штати Америки

ФОП – фізична особа-підприємець

ФБР – Федеральне бюро розслідувань

ЦК України – Цивільний кодекс України

GRECO – Група держав Ради Європи проти корупції

UNCAC, 2003 – Конвенція ООН проти корупції

ETS 173 – Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією

FCPA, 1997 – закон Сполучених Штатів Америки про корупцію за кордоном

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Успішна боротьба з корупцією є однією з ключових умов виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань та рекомендацій міжнародних організацій на шляху до членства в Європейському Союзі і приєднання до клубу економічно розвинених держав. Тривалий час антикорупційна діяльність в Україні спрямовувалася на досягнення прогресу у публічній сфері. Вважається, що подолання корупції у приватному секторі здебільшого є внутрішньою проблемою бізнес-середовища. Проте, як з'ясувалося, бізнес-спільнота виявилася неготовою до корупційних викликів та загроз і не демонструє рішучості у зниженні рівня підкупу у приватній підприємницькій діяльності.

Найбільш вразливими до підкупу в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України є суб'єкти малого і середнього підприємництва. Через обмежені ресурси, постійну економію на видатках і хитке становище на ринку переважна більшість засновників малого і середнього бізнесу роками не займалися розбудовою внутрішньої антикорупційної інфраструктури, не запроваджували систему антикорупційного комплаєнсу, не докладали зусиль до вироблення ефективної антикорупційної політики і плану заходів запобігання, виявлення та припинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Бізнес-спільнотою недооцінюються репутаційні, безпекові, фінансові, правові, санкційні ризики та загрози використання підкупу у підприємництві, особливо у контексті перспектив інтеграції в ринок ЄС та глобальні ринки. Значною мірою це зумовлено традиційно високим рівнем толерування бізнес-середовищем проявів корупції.

За даними статистики, рівень підкупу, передбаченого ст.ст. 354 і 368-3 КК України демонструє стійку тенденцію до зростання починаючи з 2023 р. За 2025 р. зафіксовано різкий приріст підкупу, передбаченого ст. 354 КК України (+146,6%) порівняно з попереднім роком, а також суттєвий приріст підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України (+194%).

Важливість та своєчасність дослідження проблеми підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, її вагоме суспільно-політичне значення зумовлене приєднанням України до Конвенції про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях від 21.11.1997 р, що є найвищим антикорупційним стандартом боротьби з хабарництвом, як у публічній сфері, так і приватному секторах. Крім того, прагнення України якнайшвидше набути членства в Організації економічного співробітництва та розвитку зобов'язує виконувати рекомендації цієї організації у сфері антикорупції, зокрема щодо формування культури доброчесності в бізнесі, дотримання стандартів відповідального ведення бізнесу, розвитку ділової етики, повноцінного запровадження антикорупційного комплаєнсу, стимулювання належної корпоративної поведінки, підвищення ефективності розслідування корупційних злочинів, у тому числі вчиненими уповноваженими особами юридичних осіб.

В Україні явище підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права залишається недослідженим в кримінології. Незрозуміла його кримінологічна природа, закономірності детермінації, особливості протиправної поведінки суб'єктів кримінальної відповідальності, не встановлені тенденції поширення корупційних кримінальних правопорушень у просторі і часі. Бракує науково обґрунтованих рекомендацій щодо пріоритетів антикорупційної політики, стратегії та програм запобігання і протидії підкупу у сфері приватного підприємництва.

Питаннями кримінально-правової характеристики, кримінальної та іншої юридичної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи, організації, а також підкуп службової особи юридичної особи приватного на рівні дисертаційних досліджень займалися О. Бабіков, А. Винокуров, М. Грищук, В. Комар, М. Михайлов, К. Овод, Я. Ризак, Ю. Чернега та ін. Крім того, В. Цетряк захистив кандидатську дисертацію «Підкуп у сфері публічної службової діяльності: кримінологічне дослідження» (2014 р.). У контексті дослідження корупційної чи організованої злочинності або

забезпечення національної безпеки окремі аспекти різних видів хабарництва й підкупу висвітлені в наукових працях О. Банчука, А. Вознюка, Б. Головкіна, О. Дудорова, К. Задої, Д. Калмикова, Ю. Луценка, І. Мезенцевої, В. Навроцького, О. Новікова, Н. Сметаніної, О. Таволжанського, В. Трепака, М. Хавронюка, С. Харитонова, О. Шостко, В. Шевчука та ін.

Наукові доробки зазначених авторів відіграли важливу роль у формуванні кримінологічної теорії боротьби з корупцією та удосконалення правозастосовної діяльності у цій сфері. Разом з тим, недостатній рівень імплементації положень міжнародних нормативно-правових актів та керівних документів щодо боротьби з корупцією у приватному секторі в національне антикорупційне законодавство, а також несформованість цілісного уявлення у вітчизняній кримінології про явище підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, нерозуміння закономірностей його поширення та детермінації ускладнюють пошук ефективних превентивних механізмів зниження рівня цих корупційних кримінальних правопорушень в приватному підприємництві, гальмують розроблення прогресивної антикорупційної політики і програм, спрямованих на недопущення даних корупційних практик у приватному підприємництві. Відсутність кримінологічних досліджень підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, а також зростаючий запит з боку доброчесного бізнесу щодо недопущення підкупу і хабарництва у приватному секторі свідчать про те, що обрана тема дисертації своєчасна і перспективна для подальшої розробки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності та реформування Державної кримінально-виконавчої служби в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000958). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 12 від 30.06.2023 р.)

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є отримання нових результатів у формі наукових висновків щодо розкриття кримінологічної природи явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, тенденцій поширення його проявів, набору детермінант, з'ясування типових рис і характеристик злочинців та розроблення на цій основі комплексу заходів запобігання і протидії цим корупційним кримінальним правопорушенням, надання рекомендацій з удосконалення норм антикорупційного законодавства та правозастосовної діяльності уповноважених суб'єктів.

Для досягнення визначеної мети були поставлені такі завдання:

– з'ясувати правову природу, порядок здійснення підприємницької діяльності та критерії визначення правового статусу юридичних осіб приватного права;

– оцінити стан корупції у приватному секторі за результатами використання різних методів її вимірювання;

– розробити кримінологічне поняття та виокремити види підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права;

– визначити рівень, структуру та динаміку підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права та встановити статистично значущі тенденції поширення цих корупційних кримінальних правопорушень;

– охарактеризувати криміногенні риси осіб, які вчинили підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права;

– визначити і розкрити детермінанти підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права;

– узагальнити зарубіжний та європейський досвід запобігання підкупу в приватному секторі;

– розробити пропозиції щодо удосконалення державної антикорупційної політики та стратегії запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права;

– надати науково обґрунтовані рекомендації щодо запобігання, виявлення і протидії підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері запобігання та протидії корупції у приватному секторі.

Предметом дослідження є запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять загальнонаукові і спеціальні методи пізнання. *Діалектичний метод*, а також *методи аналізу і синтезу, абстрагування і конкретизації* використано для пізнання сутності і форм прояву явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права (підрозділ 1.2) у зв'язках і залежностях з іншими видами економічної та корупційної злочинності, а також при розробленні пропозицій щодо удосконалення державної антикорупційної політики та стратегії запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права (підрозділ 3.2). *Логіко-догматичний метод* застосовано для тлумачення законодавчих термінів, аналізу окремих положень нормативно-правових актів, що регулюють порядок здійснення підприємницької діяльності юридичними особами приватного права (підрозділ 1.1), а також норм антикорупційного і кримінального законодавства (підрозділи 1.3, 3.3). За допомогою *статистичного методу* здійснено аналіз даних статистичних звітності Офісу Генерального прокурора на підставі яких визначено рівень, структуру та динаміку корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 і 368-3 КК України, а також проаналізовано відомості Державної судової адміністрації України та інтерактивних статистичних даних НАЗК. *Системно-структурний метод* надав можливість визначити і розкрити детермінанти підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права (підрозділ 2.3). Застосування *порівняльно-правового методу* забезпечило узагальнення зарубіжного й європейського досвіду боротьби з підкупом в приватному секторі. *Соціологічні методи* (узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, експертні оцінки, контент-аналіз аналітичних звітів і публікацій)

використано для з’ясування криміногенних рис і типових ознак злочинців (підрозділ 2.2).

Нормативну базу дослідження становлять законодавство у сфері підприємницької діяльності, нормативно-правові акти з питань запобігання та протидії корупції, документи стратегічного планування, міжнародні антикорупційні конвенції, рамкові рішення Ради ЄС, Керівні принципи ООН і ОЕСР з відповідального і доброчесного ведення бізнесу та протидії корупції, Директиви Європейського парламенту і Ради Європи, Рекомендації ОЕСР, зарубіжні закони екстериторіальної дії у сфері боротьби з підкупом та корупцією.

Емпіричну базу дисертації складають результати вибіркового узагальнення матеріалів 11 кримінальних проваджень і вивчення копій вироків щодо підкупу працівників підприємств, установ та організацій, що належать до юридичних осіб приватного права (ст. 354 КК України) і 47 кримінальних проваджень і копій вироків щодо підкупу службових осіб юридичних осіб приватного права (ст. 368-3 КК України), розглянутих місцевими судами усіх областей України за період 2018-2025 рр.; результати експертного опитування 120 працівників органів правопорядку, органів прокуратури та суддів; аналітичні звіти та огляди ОЕСР, НАЗК, ПРООН. Крім того, в дисертаційному дослідженні використано практичний досвід роботи в Слобідській окружній прокуратурі м. Харкова та Харківській обласній прокуратурі.

Наукова новизна отриманих результатів. Представлена робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням соціально-правової природи явища підкупу у приватному підприємництві та кримінологічних засад запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Найбільш значущими положеннями дисертації, що місять наукову новизну є такі.

Уперше:

– сформовано цілісне наукове уявлення про явище підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, що має чотири основні форми прояву: підкуп службових осіб та працівників юридичних осіб, вчинений фізичними особами у зв'язку з одержанням послуг, набуттям права на пільги, виконанням робіт, здійсненням контрольно-перевірочних заходів; активний або пасивний підкуп у ділових відносинах між керівниками та службовими особами різних юридичних осіб; підкуп, вчинений конкурентами та іншими зацікавленими особами стосовно службових осіб, працівників або представників юридичних осіб приватного права; підкуп вчинений уповноваженими особами від імені та в інтересах юридичних осіб приватного права;

– висловлено думку, що підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права не слід розглядати як невід'ємний елемент бізнес-стратегії чи бізнес-моделі приватного підприємництва, оскільки це ситуативно зумовлена корупційна поведінка приватних службовців, працівників і представників господарських товариств, а також директорів ТОВ, що забезпечує разовий додатковий дохід чи тимчасову конкурентну перевагу;

– доведено, що в умовах воєнного стану найбільш вразливими до підкупу є приватні службовці та працівники юридичних осіб, що належать до суб'єктів малого і середнього підприємництва;

– обґрунтовано підхід, згідно з яким стратегічним напрямом політики запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб має стати формування інституційної, організаційної та морально-психологічної стійкості бізнес-середовища до руйнівного впливу підкупу, що становить реальну загрозу для ділової репутації, безпеки підприємництва, добросовісної конкуренції, ділової репутації, довіри і перспектив інтеграції у європейський та глобальний ринки;

– запропоновано включити до нормативно визначеного переліку суб'єктів зобов'язаних розробляти і реалізовувати антикорупційну програму юридичних осіб приватного права, які беруть участь в проектах відбудови і відновлення, належать до об'єктів критичної інфраструктури, є суб'єктами природніх монополій.

Удосконалено:

– положення про детермінуючий комплекс явища підкупу в приватному підприємництві, у структурі якого функцію причин виконують інституційні, економічні і соціально-психологічні криміногенні чинники, а функцію умов здійснюють нормативно-правові та організаційно-управлінські криміногенні чинники;

– позицію, щодо сукупності критеріїв віднесення суб'єкта господарювання до юридичних осіб приватного права;

– розуміння щодо основних цілей вчинення підкупу, передбаченого ст. 354 КК (одержання дозволу на підключення електро-, газопостачання – 36,3%, сприяння в укладенні договорів з конкретними суб'єктами господарювання – 27,3% та нереагування на виявлені порушення вимог законодавства – 18,2%), а також щодо основних цілей вчинення підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України (надання переваги щодо укладення або продовження цивільно-правових договорів з конкретними суб'єктами господарювання – 40,4%, пришвидшення виготовлення технічної документації та видачу дозволів на підключення електро-, газопостачання – 23,4%, підкуп як складова корупційних схем, пов'язаних з ухиленням від мобілізації – 17,0%);

– положення щодо зміни складу суб'єктів вчинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права під час війни, а саме: поряд з приватними службовцями і працівниками підприємств, установ та організацій підкуповуються також засновники-директори ТОВ, керівники приватних закладів освіти, керівники юридичних осіб, які належать до критичної інфраструктури.

Набули подальшого розвитку:

– положення про необхідність створення в Україні системи стимулів і винагород для добровільного запровадження суб'єктами підприємництва міжнародних стандартів відповідального й доброчесного ведення бізнесу, а також розбудови системи антикорупційного комплаєнсу;

– погляди щодо об’єктів запобіжного впливу, цілей спеціально-кримінологічного запобігання, складу суб’єктів превентивної діяльності, а також пріоритетних напрямів та заходів зменшення ризиків вчинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права;

– судження щодо причин різкого збільшення підкупу у 2025 р., що полягають в погіршенні фінансово-економічного стану суб’єктів малого,- та середнього підприємництва, запровадженні режиму вимушеної економії та залученні на цьому фоні до корупційних практик донедавна законослухняних приватних службовців та працівників юридичних осіб приватного права;

– позиція щодо доцільності доповнення підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи, у разі вчинення її уповноваженою особою, засновником (учасником), кінцевим бенефіціарним власником або членом наглядової ради від імені та/або в інтересах приватної юридичної особи підкупу стосовно таких самих осіб інших юридичних осіб.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені в дисертації положення, висновки і рекомендації можуть бути використані: а) у науково-дослідницькій сфері – для подальших наукових розвідок і прикладних досліджень хабарництва й підкупу в приватному підприємництві; б) у законотворчій діяльності – для удосконалення окремих норм антикорупційного і кримінального законодавства, положень програмних документів та підзаконних нормативно-правових актів; в) у правозастосовній практиці – для підвищення ефективності виявлення, запобігання, розслідування та припинення підкупу органами правопорядку та антикорупційними уповноваженими юридичних осіб приватного права; г) в навчальному процесі – під час підготовки навчально-методичних матеріалів, а також викладання дисциплін кримінологія, запобігання корупції, що сприятиме набуттю фахових компетентностей правників і підвищення кваліфікації співробітників органів кримінальної юстиції.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію підготовлено на кафедрі кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорено на засіданні кафедри, схвалено і рекомендовано до захисту. Основні положення дисертації оприлюднювалися і обговорювалися на наукових і науково-практичних конференціях та «круглих столах»: «Слідча та детективна діяльність: виклики і перспективи» (м. Харків, 25 травня 2023 р.); «Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції» (м. Харків, 22 грудня 2023 р.); «Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 07 листопада 2024 р.); «Протидія злочинності в умовах довготривалої війни» (м. Харків 20 травня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації визначена відповідно до мети, завдань, об’єкта та предмета дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які налічують дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 232 сторінки, із них основний текст 195 сторінок, список використаних джерел 24 сторінки (207 найменувань), додатки 13 сторінок.

РОЗДІЛ І
ЯВИЩЕ ПІДКУПУ У ПРИВАТНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ

1.1 Правова природа підприємницької діяльності в приватному секторі економіки.

Український бізнес зазнав серйозних руйнувань і суттєвих збитків внаслідок війни, значно втратив прибутковість, несе великі витрати на енергозабезпечення, переміщення, відбудову та відновлення. Мале і середнє підприємництво (*далі – МСП*), що становить основу національної економіки, перебуває у вкрай складному становищі, постійно балансує на межі закриття і бореться за виживання. Економічна невизначеність, швидкі і непередбачувані зміни кон'юнктури ринку, порушення усталених ділових зв'язків, ланцюгів постачання і бізнес-процесів, а також обмежений доступ до фінансування у купі із наростаючим дефіцитом ресурсів та вимушеним режимом тотальної економії, негативно вплинули на стійкість бізнесу до кризових потрясінь, а також ослабили культурні, моральні, правові та психологічні бар'єри щодо нечесної ділової практики. В умовах безпрецедентних воєнних, безпекових та енергетичних викликів і загроз трансформується система корпоративних цінностей і пріоритетів ділової активності. Через погіршення фінансово-економічного стану, настроїв й очікувань суб'єктів малого і середнього підприємництва відносини й процеси у бізнес-середовищі стають погано керованими, нестабільними і непередбачуваними. Це негативно вплинуло на свідомість й поведінку суб'єктів підприємницької діяльності, а також поведінку адміністрації, менеджерів та найманого персоналу юридичних осіб приватного права. Постійна загроза згортання ділової активності і закриття бізнесу, суворий режим економії, скорочення заробітної плати, загроза звільнення співробітників, зменшення рівня доходів менеджменту та персоналу суттєво змінили мислення і мотивацію керівників, працівників та представників малого й середнього бізнесу. Невпевненість у майбутньому,

падіння рівня життя та ослаблення внутрішнього контролю в юридичних особах актуалізували корисливу мотивацію, викликали рішучість отримувати неправомірну вигоду за першої ліпшої нагоди, використовуючи службові, професійні та представницькі повноваження та пов'язані з ними можливості.

Підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права під час збройної агресії рф проти України і несприятливої економічної ситуації становить серйозний виклик для бізнес-спільноти, а також органів правопорядку. Явище підкупу у приватному підприємництві підриває засади ринкової економіки, стримує цивілізований розвиток приватного бізнесу, підвищує його вразливість корупційних, економічних та фінансових злочинів, загрожує безпеці суб'єктів господарювання, перешкоджає успішній інтеграції приватних юридичних осіб в глобальний ринок та ринок ЄС.

Як відомо, корупція в приватному підприємництві збільшує витрати на ведення бізнесу, порушує добросовісну конкуренцію, завдає шкоди діловій репутації, підриває довіру до суб'єктів господарювання. За даними Мережі Глобального договору Організації Об'єднаних Націй (*далі* – ООН) корупційні платежі становлять близько 10% витрат на ведення бізнесу [1; с. 5]. Підкуп та інші прояви корупції в приватному секторі економіки сприяють тінізації підприємницької діяльності, мінімізації податкових платежів, спотворюють, обмежують або і зовсім усувають економічну конкуренцію на ринках та зумовлюють їх монополізацію, зменшують ліквідність і вартість активів юридичних осіб приватного права, сприяють відтоку висококваліфікованих кадрів, дискредитують нормативно визначені методи провадження підприємницької діяльності і санкціонує інші нечесні ділові практики. Бізнес із корупційною складовою вважається проблемним, ризикованим і безперспективним. Суб'єкти господарювання, що працюють непрозоро і використовують підкуп у підприємництві при виході на зовнішні ринки автоматично потрапляють під дію норм антикорупційного законодавства екстериторіальної дії, стають фігурантами антикорупційних розслідувань, зазнають багатомільйонних штрафів в умовних одиницях, включаються до

санкційних списків, втрачають вигідні зовнішньоекономічні контракти та перспективи міжнародної співпраці з великими іноземними компаніями. Гучні корупційні справи з українськими компаніями завдають шкоди міжнародному іміджу вітчизняного бізнесу.

Не зважаючи на очевидну гостроту і суспільну значущість, питання запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права залишається мало розробленим в кримінології. Можна назвати чи не єдине монографічне дослідження, дотичне до теми цієї дисертації, а саме: «Запобігання корупції у приватному секторі», 2020 р. [2]. Між тим, запобігання корупції в приватному секторі економіки – це загальна проблема, перспективний і затребуваний напрям кримінологічних знань і прикладних досліджень. Підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права є складовою проблеми корупції в приватному секторі економіки, її окремим елементом, співвідноситься з нею як частина і ціле, вид і рід.

Одним із перших визначення поняття «корупції в приватній сфері» сформулював Б. Головкін. На його думку, йдеться про «підкуп у комерційних інтересах посадових осіб і працівників суб'єктів господарювання приватного сектору, а так само підкуп держаних службовців чи осіб, які надають публічні послуги, або зловживання повноваженнями службовими особами юридичної особи приватного права та особами, які надають публічні послуги з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб» [3, с. 348]. Крім підкупу і зловживання повноваженнями з метою одержання неправомірної вигоди під час провадження господарської діяльності вказується також про розкрадання топ-менеджментом активів юридичних осіб приватного права [3, с. 348]. Зазначається, що корупція в бізнес-середовищі найбільш поширена у тіньовій зовнішній торгівлі, до якої залучені експортно-імпортні компанії й митні органи. За словами Б. Головкіна, в Україні функціонує тіньовий ринок корупційних послуг, що надаються службовими особами державних органів і посадовими особами місцевого самоврядування представникам малого,

середнього і великого бізнесу [4, с. 229-230]. Віддаючи належне доробку вказаного автора слід звернути увагу на таке.

Чинне антикорупційне законодавство України лише частково врегульовує боротьбу з корупцією в приватному секторі, обмежує сферу антикорупційної діяльності тільки господарською діяльністю юридичних осіб, про що свідчить назва і зміст розділу X Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII «Запобігання корупції в діяльності юридичних осіб». Відповідно до загальних засад запобігання корупції у діяльності юридичних осіб, обов'язок розбудовувати антикорупційну політику та систему заходів виявлення, запобігання і протидії корупції покладається на керівника і засновників (учасників) юридичної особи. Останні повинні забезпечувати регулярну оцінку корупційних ризиків в її діяльності та здійснювати антикорупційні заходи. Водночас розробляти антикорупційну програму, що є основним компонентом системи антикорупційного комплаєнсу, де-юре зобов'язані лише дві категорії юридичних осіб:

– державні, комунальні підприємства, господарські товариства (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує сімдесят мільйонів гривень;

– юридичні особи, які є учасниками публічних закупівель, якщо вартість закупівлі товару, послуги (послуг), роботи (робіт) дорівнює або перевищує 20 млн грн (ч. 2 ст. 62 закону № 1700-VII-ВР) [5].

Указана норма закону, окрім зазначених юридичних осіб публічного права, однаково поширюється на юридичні особи засновані на змішаній формі власності (державної, комунальної й приватної), а також на юридичні особи приватного права, що беруть участь у публічних закупівлях встановленої вартості. Це означає, що засновники (учасники) та керівники юридичних осіб приватного права, що не беруть участі у публічних закупівлях на власний розсуд вирішують, розробляти їм систему антикорупційного комплаєнсу чи ні,

затверджувати антикорупційну програму чи утриматися, здійснювати антикорупційні заходи, або не здійснювати. Держава не втручається в законну підприємницьку діяльність і не може примусити суб'єкти господарювання запроваджувати систему антикорупційного комплаєнсу (комплекс правил, стандартів, процедур) з виявлення, запобігання та протидії корупції. Держава повинна лише створити рівні можливості для доступу суб'єктів господарської діяльності до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів, а також створити сприятливі умови для доброчесної конкуренції й розвитку бізнесу і при цьому обмежувати монополізм.

Для чіткого розуміння кримінологічної природи явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права спочатку необхідно з'ясувати зміст ключових термінів і понять, а саме: «господарська діяльність (підприємництво)», «суб'єкти господарської діяльності», «управління господарською діяльністю», «юридичні особи приватного права».

Визначення поняття «господарська діяльність» та її види наводяться в Законах України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX, «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII (зі змінами), «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами), «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III (зі змінами), а також у Податковому кодексі України.

Відповідно до ст. 2 ЗУ № 4196-IX господарська діяльність розуміється як діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [6]. Господарська діяльність буває двох видів: комерційна господарська діяльність (підприємництво) і некомерційна господарська діяльність. Господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку називається підприємництвом [6].

У п. 1.36 ст. 14 Податкового кодексу України (*далі* – ПК України) закріплено схоже визначення господарської діяльності. Її предметом виступає виробництво (виготовлення) та/або реалізація товарів, виконання робіт, надання послуг. Головною метою господарської діяльності є одержання прибутку [7]. Разом з тим, зауважимо, що здійснення господарської діяльності (підприємництва) далеко не завжди призводить до одержання прибутку, тоді як необхідні для її здійснення ресурси (майно, грошові кошти, людська праця) витрачаються обов'язково. Слід розуміти, що підприємницька діяльність створює лише потенційну можливість одержання прибутку від використання активів, а не призводить до цього неминуче. Якщо витрати на підприємницьку діяльність здійснюються невідворотно, то прибуток від неї не одержується неминуче. Ризикований характер підприємництва містить невизначеність щодо досягнення бажаного економічного результату. У підприємництві ніколи не виключається настання негативного результату у вигляді повної або часткової втрати активів, понесених збитків, банкрутства, припинення чи ліквідації юридичної особи. Лейтмотивом організації та здійснення підприємницької діяльності є її комерційна раціональність, економічна вигідність, рентабельність. Рентабельність – це інтегративний показник прибутковості, економічної ефективності господарської діяльності, що визначається як відношення прибутку від господарських операцій до витрат. Відповідно до п. 1.231 ст. 14 ПК України економічний ефект полягає у прирості (збереженні) активів платника податків та/або їх вартості, а так само у створенні умов для такого приросту (збереження) в майбутньому [7]. Водночас слід враховувати, що досягнення економічного ефекту від господарської діяльності включає також збереження виробничих потужностей підприємств, клієнтської бази та кадрового потенціалу, утримання позицій на ринку, удосконалення логістики, покращення ділової репутації компанії в бізнес-середовищі тощо. Під економічною вигодою у ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами) розуміється «потенційна можливість отримання

підприємством грошових коштів від використання активів» [8]. Термін «активи» позначає ресурси (матеріальні чи нематеріальні), якими володіє або контролює підприємство, використання яких може привести до отримання доходу у майбутньому [8].

Враховуючи викладене можна сказати, що підприємницька діяльність має постійний характер, її головною метою або сенсом підприємницької діяльності є одержання прибутку у найближчій перспективі, а також збереження та збільшення прибутковості бізнесу, примноження приватного капіталу у майбутньому. За своєю природою підприємництво, як вид соціальної практики спрямовано на досягнення таких основних цілей: максимізація прибутків, збільшення активів, зміцнення позицій на ринку, набуття переваги перед конкурентами, масштабування і розвиток. Досягнення вказаних цілей передбачає забезпечення організаційної, управлінської та фінансової стійкості суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, залучення фінансових ресурсів, підвищення конкурентоспроможності юридичних осіб, збільшення капіталовкладень в інновації та розвиток, розширення кола клієнтів, підвищення якості готової продукції, диверсифікацію бізнесу, пошук нових ділових партнерів, удосконалення системи безпеки та внутрішнього контролю, завоювання позитивної ділової репутації у бізнес-середовищі. Поряд з основними цілями підприємницька діяльність задовольняє соціальні потреби та інтереси, щонайменше враховує останні.

Отже, підприємницька діяльність об'єктивно містить ризики й невизначеність щодо досягнення її основних цілей, може завершуватися діаметрально протилежними результатами: прибутками (доходами) чи збитками, при цьому завжди супроводжується понесеними витратами на виробництво й реалізацію товарів, виконання робіт чи надання послуг. У законодавстві доходи розуміються як збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів, або зменшення зобов'язань, яке призводить до зростання власного капіталу [8], тоді як витрати тлумачиться як зменшення економічних

вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу [8].

З наведеного робимо проміжний висновок про те, що поняття підприємницька діяльність і комерційна господарська діяльність збігаються за змістом і мають однакове значення. Поряд з цим у багатьох літературних джерелах і документах стратегічного планування у сферах економіки та боротьби з корупцією, як загальновизнаний також вживається термін «бізнес». Бізнесом позначається будь-яка комерційна діяльність, у тому числі разова господарська операція, а не лише систематична підприємницька діяльність з метою одержання доходу [9, с. 14-15]. Враховуючи, що терміни «господарська діяльність», «підприємницька діяльність, «бізнес» близькі за змістом, позначають одне і теж саме явище підприємництво – надалі по тексту дисертації вони вживатимуться як взаємозамінні.

Серед видів комерційної господарської діяльності вирізняють зовнішньоекономічну, торгівельну, агентську (комерційне посередництво), інвестиційну, біржову діяльність, діяльність на ринку цінних паперів, а також будівництво, оренда майна, перевезення вантажів та ін. Доходи від провадження комерційної господарської діяльності оподатковуються. Найбільш прибуткова господарська діяльність, а також діяльність, що несе підвищену небезпеку для суспільства і населення, підлягають ліцензуванню, патентуванню і квотуванню державою. Згідно з вимогами чинного законодавства у сфері підприємництва, фінансовий стан і результати господарської діяльності обов'язково відображаються в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності, що подається у встановленому законом порядку органам державного контролю.

Комерційна господарська діяльність може здійснюватися як в державному, так і приватному секторах економіки. У приватному секторі економіки провадження підприємницької діяльності несе підвищені ризики. Річ у тім, що цивільну відповідальність за зобов'язаннями створених державою або територіальними громадами юридичних осіб несуть держава чи

територіальні громади своїм майном, тоді як увесь тягар відповідальності за зобов'язаннями приватних юридичних осіб покладається на них самих, в межах усього належного їм на праві приватної власності майна. Понесені збитки приватних юридичних осіб покриваються державою чи територіальною громадою лише у виключних випадках, а державна допомога і підтримка носять обмежений характер.

Приватна підприємницька діяльність підпорядковується задоволенню інтересів засновників (учасників) і кінцевих бенефіціарних власників юридичних осіб та досягненню статутних цілей суб'єктів господарювання. Такими цілями зазвичай є максимізація прибутків, скорочення витрат, примноження приватного капіталу та набуття економічної переваги над іншими суб'єктами господарювання. Підприємництво юридичних осіб приватного права передбачає економічну самостійність, як в плані вибору видів і організаційних форм здійснення підприємництва, так і відповідальності за її наслідки. В умовах воєнного стану цілі приватної підприємницької діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу дещо скориговані і адаптовані під нові виклики та загрози. Основними цілями та пріоритетами стали збереження бізнесу, отримання прибутку хоча б на мінімальному рівні, підвищення рентабельності підприємництва, відновлення ділової активності після вимушеного призупинення діяльності через об'єктивні причини, відбудова зруйнованої чи пошкодженої інфраструктури юридичних осіб приватного права та ін.

В усьому цивілізованому світі приватний бізнес працює шляхом залучення і використання власного капіталу або кредитних коштів, що спонукає до ощадливості у використанні ресурсів та постійній турботі про рентабельність. Приватні юридичні особи завжди діють на власний ризик, у разі прорахунку чи помилкових рішень можуть втратити усе належне їм майно, грошові кошти, нішу на ринку, висококваліфікований персонал. Зазначені суб'єкти підприємницької діяльності розраховують виключно на власні спроможності, оскільки понесені збитки внаслідок невдалих

комерційних дій та помилкових управлінських рішень, підприємцям ніхто не буде відшкодовувати. Для приватного бізнесу ймовірність зазнати незворотних втрат, що не підлягають поверненню або відшкодуванню – ця повсякденна реальність. Філософія приватного підприємництва полягає у прийнятті ризиків настання негативних наслідків, що стимулює постійний пошук найбільш ефективних, за поточної економічної ситуації та кон'юнктури ринку, моделей ведення бізнесу та паралельно з цим стимулює постійний пошук конкурентних переваг, у тому числі неправомірних, а також альтернативних законним способам задоволення потреб та інтересів суб'єктів господарювання. У приватному секторі економіки набагато жорсткіша конкуренція між суб'єктами господарювання за доступ до ресурсів, ринків збуту, прибутки, ніж у державному секторі економіки. Натомість підприємництво в державному секторі економіки менш ризиковане з точки зору вірогідності зазнати неповоротних втрат, оскільки воно забезпечується державною допомогою у вигляді субсидій, грантів, дотацій, податкових пільг, зменшення фінансових зобов'язань, списання боргів, компенсації збитків та ін.

Господарську діяльність засновують, організовують і здійснюють суб'єкти господарювання. Відтак, одним із ключових елементів господарської діяльності є її суб'єкти, що відрізняються за правовим статусом, організаційно-правовою формою і формою власності, порядком створення, механізмом управління та цивільно-правовою відповідальністю. Щодо суб'єктів господарської діяльності у ч. 2 ст. 2 Закону України «Про особливості правого регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднання юридичних осіб» зазначається, що ними визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім

випадків, передбачених законом [6]. За чинним законодавством вирізняється декілька категорій суб'єктів господарювання:

– підприємства, інші юридичні особи та їх об'єднання (господарські організації), що створені відповідно до Цивільного кодексу України (*далі* – ЦК України), зареєстровані у встановленому законом порядку і здійснюють господарську діяльність;

– громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці [6].

Первинним суб'єктом здійснення господарської діяльності вважається підприємство. Останнє буває комерційним і некомерційним, унітарним або корпоративним. У контексті дослідження підкупу, нас цікавлять виключно комерційні підприємства, діяльність яких спрямована на одержання прибутку. Різниця між унітарним і корпоративним підприємством полягає в порядку заснування та механізмі управління. Унітарне підприємство створюється одним власником майна (засновником), що безпосередньо або через уповноважений орган здійснює господарську діяльність, управляє та контролює таку діяльність, самостійно розпоряджається доходами та несе відповідальність за договірними й недоговірними зобов'язаннями. Корпоративне підприємство створюється спільним рішенням двох або більше засновників, які набувають корпоративних прав, спільно управляють господарською діяльністю (безпосередньо або через уповноважений орган), разом розподіляють прибутки та несуть відповідальність за зобов'язаннями. Підприємство є юридичною особою. Розрізняють різні види й підвиди підприємств: державні, комунальні, приватні, іноземні підприємства та ін. Корпоративними підприємства вважаються господарські товариства і виробничі кооперативи. Крім того, законом передбачено об'єднання юридичних осіб (господарські організації), у складі двох та більше юридичних осіб, що створюються для координації виробничої й іншої діяльності та вирішення спільних економічних й соціальних завдань (асоціація, корпорація,

консорціум, концерн) (ст. 6, ЗУ № 4196-IX) [6]. Юридична особа-учасник господарського об'єднання зберігає статус юридичної особи, незалежно від форми та виду об'єднання (ст. 7, ЗУ № 4196-IX) [6].

Залежно від кількості працюючих та обсягу доходів за календарний рік, суб'єктів господарювання поділяють на такі види: суб'єкти мікропідприємництва, малого підприємництва, середнього підприємництва і великого підприємництва. Згідно з ч. 4 ст. 2 ЗУ № 4196-IX суб'єкти мікропідприємництва – це фізичні особи-підприємці і юридичні особи, у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 10 осіб та обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро [6]. Суб'єктами малого підприємництва визнаються фізичні особи-підприємці і юридичні особи, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб та обсяг річного доходу від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро [6]. Суб'єктами великого підприємництва можуть бути тільки юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких середня кількість працівників за календарний рік перевищує 250 осіб та обсяг річного доходу від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро [6]. До суб'єктів середнього підприємництва належать фізичні і юридичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за календарний рік становить від 50 до 250 осіб, а обсяг річного доходу складає суму, еквівалентну від 10 млн євро до 50 млн євро [6].

Відповідно до положень ЦК України, що регулює саме приватноправові відносини, право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, мають: юридичні особи та об'єднання юридичних осіб у вигляді господарських товариств, а також фізичні особи-підприємці з повною цивільною дієздатністю. Усім суб'єктам господарювання гарантується свобода підприємницької діяльності, якщо остання не суперечить вимогам законодавства (ст.ст. 2, 50, 84 ЦК України). До підприємницької діяльності юридичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють

підприємницьку діяльність юридичних осіб (ст. 51 ЦК України) [10]. Це означає, що законодавець прирівняв підприємницьку діяльність юридичних і фізичних осіб. Згідно з п. 1.36 ст. 14 ПК України підприємницька діяльність може здійснюватися самостійно юридичною або фізичною особою та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, яка діє на користь фізичної, юридичної особи, зокрема за договорами комісії, доручення, агентськими договорами [7].

Розгляд цивільно-правового інституту «юридична особа» потрібно здійснювати для кращого розуміння правової природи підприємницької діяльності, під час здійснення якої може вчинятися підкуп службових та працівників юридичних осіб приватного права, а також їхніх представників. Зокрема, аналізу підлягає зміст поняття «юридична особа» в цивільному праві, види та організаційно-правова форма, мета і структура юридичної особи, порядок створення, правосуб'єктність, органи управління та їх компетентність, суб'єктний склад юридичних осіб, порядок прийняття рішень, відповідальність юридичних осіб.

У ЦК України юридичною особою визнається організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, яка може бути позивачем та відповідачем в суді [10]. Залежно від підстав, мети та порядку створення, юридичні особи поділяються на юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права (ч. 2 ст. 81 ЦК України) [10]. Розмежовуються зазначені види юридичних осіб за сукупністю ознак, про які йтиметься пізніше. Організаційно-правовими формами юридичних осіб виступають товариства й установи. Згідно з ч. 3 ст. 83 ЦК України установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна, для досягнення мети, визначеної засновником, за рахунок цього майна. Заслуговує на увагу, що засновники не беруть участь в управлінні установою [10].

Отже, як випливає з положень цивільного і господарського законодавства, юридичні особи створюються у формі підприємства, установи чи організації. У разі об'єднання майна і підприємницької діяльності фізичних та юридичних осіб на засадах угоди, з метою одержання прибутку, створюються господарські товариства [11]. Останні мають право вступати в зобов'язання, виступати в суді від свого імені [10]. Згідно з ч. 1 ст. 84 ЦК України підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками можуть здійснювати господарські товариства, тобто юридичні особи, статутний складений капітал яких поділений на частки між учасниками (ч. 1 ст. 113 ЦК України) [10]. Господарські товариства створюються у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства (ч. 2 ст. 113 ЦК України), а також виробничого або сільськогосподарського кооперативів, що діють з метою одержання прибутку (ст. 84 ЦК України) [10]. Згідно з ч. 1 ст. 114 ЦК України учасниками господарського товариства можуть бути фізична або юридична особа [10]. Показово, що в сучасних умовах основною організаційно-правовою формою ведення підприємницької діяльності виступають товариства з обмеженою відповідальністю (*надалі* – ТОВ).

Однією із ключових ознак юридичних осіб є їхня участь у цивільно-правових відносинах від свого імені, що передбачає обов'язкове використання найменування юридичної особи (комерційного фірмового найменування) (ст. 90 ЦК України) [10]. Юридична особа є самостійним суб'єктом підприємницької діяльності, що підтверджується наявністю відокремленого майна, яке належить їй на праві власності, або перебуває в іншому правовому режимі. Майно юридичної особи утворюють основні фонди (будівлі, споруди, транспортні засоби, земельні ділянки, устаткування, інвентар), оборотні засоби (грошові кошти, сировина і виготовлена продукція в результаті господарської діяльності, одержані доходи), а також об'єкти права інтелектуальної власності, цінні папери та ін. Володіння, розпорядження чи

користування майном забезпечують самостійність суб'єкта господарювання, причому як в ухваленні рішень майнового чи управлінського характеру, так і в несенні відповідальності по зобов'язаннях усім належним юридичній особі майном.

Для здійснення законної підприємницької діяльності спочатку треба заснувати (створити) юридичну особу. Юридична особа приватного права створюється шляхом ухвалення рішення засновника (засновників), на підставі установчих документів, якими можуть бути модельний статут, статут господарського товариства, засновницький договір чи інший установчий акт. В ролі засновників юридичних осіб можуть виступати держава, територіальні громади, фізичні особи, юридичні особи, іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні організації (ч. 3 ст. 3 ЗУ №1576-XII) [11]. Найчастіше юридична особа створюється шляхом добровільного об'єднання осіб та (або) майна (ч. 1 ст. 81 ЦК України) [10]. Залежно від виду юридичних осіб, для заснування юридичної особи приватного права підприємці роблять внески у складений статутний капітал у вигляді грошових коштів, будівель, споруд, обладнання, іншого майна, інтелектуальної власності, що належать їм на праві приватної власності. Одноосібно починати бізнес досить складно й ризиковано, оскільки більшість учасників (засновників) не мають необхідних і достатніх для цього стартового капіталу та інших матеріальних ресурсів. Відтак, для збільшення шансів на успішну підприємницьку діяльність та підсилення її економічного ефекту, учасники (засновники) юридичної особи об'єднуються, вкладають у статутний капітал своє майно та інші, належні їм активи. Альтернативний варіант створення юридичної особи полягає у поділі або злитті юридичних осіб за спільним рішенням учасників або органу управління (ст. 106 ЦК України) [10].

Юридична особа вважаються створеною з дня їхньої державної реєстрації. Такий висновок постає з положень Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV [12]. Набуття суб'єктом

підприємництва статусу юридичної особи означає підтвердження державою його правосуб'єктності (цивільної правоздатності та цивільної дієздатності для юридичних осіб і повної цивільної дієздатності для фізичних осіб), а також повноважень представника юридичної особи, у випадках передбачених законом. Державна реєстрація юридичної особи засвідчує законність створення і легітимність подальшого здійснення підприємницької діяльності.

Правосуб'єктність суб'єктів підприємництва полягає в можливості набувати майнових та особистих немайнових прав, вступати в зобов'язання, брати безпосередню або опосередковану участь в підприємницькій діяльності та управлінні нею, звертатися до суду від свого імені в якості позивача, бути відповідачем по цивільних спорам, нести юридичну відповідальність за майновими, договірними та іншими зобов'язаннями. Цивільна дієздатність юридичної особи полягає в тому, що вона набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, що діють відповідно до установчих документів або закону (ч. 1 ст. 92 ЦК України) [10]. У передбачених законом випадках, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників (ч. 2 ст. 92 ЦК України) [10]. У відносинах з третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи непередбачено (ч. 3 ст. 92 ЦК України) [10]. Набуття обов'язків щодо юридичної особи органом юридичної особи, або посадовою особою, яка виступає від імені юридичної особи, а також членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, відбувається з моменту вступу на посаду таких осіб.

Обов'язковою складовою правосуб'єктності юридичних осіб є самостійна відповідальність за своїми зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім належним їм майном (ст. 96 ЦК України) [10]. Принцип самостійної відповідальності за своїми зобов'язаннями поширюється і на майнові відносини між учасниками (засновниками) господарських товариств, що здійснюють підприємницьку діяльність. Так, господарське товариство не відповідає за зобов'язаннями її учасника

(засновника), а засновник (учасник) не відповідає за зобов'язаннями цієї юридичної особи (ст. 96 ЦК України) [10].

У контексті дослідження господарських товариств важливо розуміти природу корпоративних прав учасників (засновників, акціонерів, пайовиків). Відповідно до ЦК України корпоративні права – це сукупність майнових і немайнових прав учасника товариства, заснованих на праві власності на частку (акцію), що включають право на участь в управлінні господарським товариством, розподілі прибутків, отриманні дивідендів та ін. (ст. 96-1 ЦК України) [10].

Отже, корпоративні права виникають із відносин власності на майно та інші активи, що входять до статутного (складеного) капіталу господарського товариства. Реалізація корпоративних прав породжує корпоративні відносини, що поділяються на два види: 1) відносини між самими учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) господарського товариства; 2) відносини між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) [10]. Корпоративні відносини складаються з приводу виникнення, здійснення, зміни та припинення корпоративних прав (ч. 6 ст. 96-1 ЦК України) [10].

Новелою законодавства у сфері господарської діяльності стало обов'язкове повідомлення заявником-юридичною особою державного реєстратора про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) юридичної особи, у тому числі кінцевого бенефіціарного власника її засновника, якщо останнім виступає юридична особа (п. 9 ч. 2 ст. 9 ЗУ № 755-IV) [12]. Зазначена норма поширюється на юридичних осіб приватного права, у тому числі об'єднання юридичних осіб приватного права. Відповідно до п. 30 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення від 06.12.2019 р. № 361-IX (зі змінами), «кінцевим бенефіціарним власником є будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив (контроль) на діяльність клієнта та/або

фізичну особу, від імені якої проводиться фінансова операція» [13]. Закон встановлює, що кінцевим бенефіціарним власником для юридичних осіб є будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив на діяльність юридичної особи (в тому числі через ланцюг контролю/володіння). Ознакою, що свідчить про здійснення прямого вирішального впливу на діяльність юридичної особи є безпосереднє володіння особою часткою у розмірі не менше 25% статутного капіталу або прав голосу юридичної особи. Про ймовірне здійснення непрямого вирішального впливу на діяльність юридичної особи свідчить опосередковане володіння через пов'язаних фізичних чи юридичних осіб не менше 25% статутного капіталу, що дозволяє впливати на результати голосування органів управління, вчинення правочинів, визначати умови господарської діяльності та ін. [13].

Управління господарською діяльністю юридичних осіб здійснюється у різний спосіб, залежно від цілей і завдань, які потрібно досягти. Вищий орган управління юридичної особи покликаний вирішувати стратегічні завдання, визначати корпоративну політику, планувати та скеровувати господарську діяльність на досягнення стратегічних цілей. Виконавчий орган організовує і контролює бізнес-процеси, забезпечує виконання поставлених завдань підприємством, господарським товариством на тактичному рівні. Управління поточними справами, виробничими процесами, структурними підрозділами, колективом працівників безпосередньо здійснює одноосібний керівник або колегіальний виконавчий орган юридичної особи.

Враховуючи викладене, розглянемо модель управління діяльністю юридичних осіб та їх об'єднань. За загальним правилом, управління товариством здійснюється органами управління (загальними зборами учасників) і виконавчим органом (дирекція, правління, рада директорів) (ст. 96 ЦК України) [10]. Законом або установчими документами господарського товариства визначаються посадові особи товариства, про що йтиметься нижче по тексту.

Структура управління господарським товариством буває однорівневою і дворівневою (ст. 160 ЦК України) [10]. За однорівневої структури, управління господарським товариством здійснюють загальні збори учасників (акціонерів), а також виконавчий орган. Загальні збори учасників є вищим органом управління, оскільки вони уповноважені приймати рішення з усіх питань діяльності товариства (ст. 98 ЦК України) [10]. До компетенції загальних зборів учасників належить прийняття рішень з важливих питань діяльності господарського товариства, у тому числі щодо обрання та припинення повноважень наглядової ради або окремих її членів, обрання одноосібного виконавчого органу або колегіального виконавчого органу управління, визначення форм контролю та нагляду за діяльністю виконавчого органу товариства, розподілу чистого прибутку та виплати дивідендів та ін. (ст. 30 ЗУ № 2275-VIII) [14].

Виконавчий орган товариства буває одноосібним (керівник) або колегіальним (дирекція, правління, рада директорів) (ст. 99 ЦК України) [10]. Головною функцією виконавчого органу є безпосереднє управління поточною (операційною) господарською діяльністю юридичної особи.

У дворівневій структурі управління господарським товариством, зокрема, акціонерним товариством, вирізняється три ключові компоненти: 1) вищий орган управління (загальні збори акціонерів); 2) орган, що контролює роботу виконавчого органу (наглядова рада); 3) виконавчий орган, що безпосередньо управляє поточною господарською діяльністю (рада директорів, дирекція, правління) або ж керівник підприємства, установи, організації (ст. 160 ЦК України) [10].

Важливе значення для пізнання кримінологічної природи підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права має припис ч. 3 ст. 92 ЦК України, згідно з яким орган або особа, які відповідно до установчих документів юридичної особи виступають від її імені, а також є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, зобов’язані діяти виключно в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, у межах

наданих повноважень, і в спосіб, що сприятиме досягненню мети діяльності юридичної особи, уникаючи конфлікту інтересів [10]. Частинами 3-4 ст. 99-1 ЦК України також закріплено, що посадові особи товариства зобов'язані діяти в інтересах товариства, добросовісно та розумно, у спосіб, що сприятиме досягненню мети діяльності товариства, в межах наданих повноважень установчими документами або законом, а також нести відповідальність за збитки, завдані товариству своїми діями або бездіяльністю [10]. Мається на увазі неухильне і систематичне виконання особами, які обіймають штатні посади в підприємствах, установах, організаціях визначених установчими документами обов'язків, розумне (у значенні раціонального, компетентного, сумлінного) використання наданих повноважень, у тому числі щодо ефективного управління майном і фінансами товариства, управління колективом та ділянками роботи, належного виконання господарських функцій, договірних та інших зобов'язань, що спрямовано на одержання прибутків, як головної мети господарської діяльності юридичної особи. Показово, що указані обов'язки підлягають виконанню членами наглядової ради або ради директорів юридичної особи, які також повинні діяти в інтересах цієї юридичної особи та всіх її власників (акціонерів, учасників) (ч. 3, ст. 92 ЦК України) [10]. Більш того діяти виключно в інтересах юридичної особи заради досягнення мети її діяльності зобов'язані також представники юридичної особи у відносинах з третіми особами [10]. Водночас для працівників підприємств, установ, організацій, які не є посадовими особами, однак перебувають з ними в трудових відносинах, або виконують на підставі трудового договору певну роботу, ЦК України не встановлено прямий обов'язок діяти виключно в інтересах юридичної особи, задля досягнення її статутної мети. Тут замість цивільно-правових відносин виникають трудові відносини між роботодавцями та працівниками. Працівники, які на основі трудового договору виконують роботу (професійні обов'язки), підпорядковуються правилам внутрішнього розпорядку, зобов'язані діяти відповідно до трудового договору та норм трудового законодавства, а також

посадових інструкцій та інших організаційно-розпорядчих документів, що регламентують їхню трудову діяльність, права та обов'язки. Дещо інша ситуація виникає у разі встановлення цивільно-правових відносин між роботодавцем і особою, що працює на користь юридичної особи або фізичної особи-підприємця за цивільно-правовою угодою. У цивільно-правових відносинах немає підпорядкованості та залежності між сторонами угоди. Виконавець і замовник певних робіт чи послуг незалежні та рівноправні. Виконавець зобов'язується досягти конкретного кінцевого результату, закріпленого умовами цивільно-правової угоди (виконати певний обсяг роботи чи надати послугу), а замовник зобов'язується їх оплатити у розмірі та строк, визначений угодою. Як відомо, цивільно-правовий договір (у формі договору-підряду, договору-послуги) укладається між юридичними особами, юридичними та фізичними особами [15].

Методологічне значення для нашого дисертаційного дослідження має питання щодо розмежування двох видів юридичних осіб: публічного і приватного права. Одразу зауважимо, що чинне законодавство не містить чітких, вичерпних та загальновизнаних критеріїв поділу юридичних осіб. Неоднозначно це питання вирішується на практиці та в теорії цивільного права. Тим часом поділ юридичних осіб на два види має вагоме теоретико-прикладне значення у розрізі визначення правового статусу цих суб'єктів підприємницької діяльності та їхніх посадових осіб, а також обсягу передбачених законодавством обов'язків останніх, у тому числі пов'язаних з виконанням антикорупційних вимог і обмежень.

Відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦК України єдиним нормативним критерієм поділу юридичних осіб на осіб публічного і приватного права є порядок їх створення [10]. Однак, як слушно зауважив О. Первомайський, такий критерій недостатній і непридатний для коректної класифікації юридичних осіб. Річ у тім, що порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб, закріплений нормами ЦК України стосується виключно юридичних осіб приватного права (ч. 3 ст. 81 ЦК України) [16, с. 50-51].

Логічно припустити, що порядок створення юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права має бути різним. В абз. 3 ч. 2 ст. 81 ЦК України закріплено, що юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної республіки Крим, органу місцевого самоврядування [10]. Порядок створення юридичних осіб публічного права встановлений Конституцією України або законом. Згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 81 ЦК України юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів, відповідно до ст. 87 ЦК України [10]. Як бачимо, різниця у створенні двох видів юридичних осіб полягає в порядку створення та уповноважених суб'єктах, що мають право їх засновувати. Так, юридичні особи публічного права створюються на підставі Конституції України або закону шляхом прийняття органом публічної влади управлінських рішень оформлених в адміністративно-правових актах, тоді як юридичні особи приватного права створюються добровільно спільним рішенням засновників (фізичних або юридичних осіб) на підставі установчих документів (засновницького договору чи статуту). Проте наведених критеріїв розмежування юридичних осіб недостатньо. Як випливає зі ст.ст. 167, 168, 169 ЦК України держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади можуть створювати та брати участь як у діяльності юридичних осіб публічного, так і юридичних осіб приватного права [10].

У теорії цивільного права до ознак юридичних осіб публічного права, окрім порядку їх створення, традиційно відносять мету їх діяльності, що полягає в реалізації публічних інтересів (завдань, функцій) [17, с. 11]. Р. Сабодаш перелік таких ознак доповнює задоволенням інтересів держави або інтересів певної територіальної громади, а також інституційну та організаційну залежність юридичної особи від держави, територіальної громади та їх органів [18].

І. Спасибо-Фатєєва зазначає про особливий правовий режим майна, що належить юридичній особі публічного права. Якщо юридична особа

приватного права є власником майна, переданого учасниками як вклад до статутного капіталу, то юридична особа публічного права володіє майном на праві господарського відання або оперативного управління і при цьому не є його власником, оскільки таке майно належить державі або територіальній громаді [19].

На думку О. Первомайського ознаками, за якими розмежовуються юридичні особи є такі: інтерес, на задоволення якого виключно або переважно спрямована діяльність юридичної особи (публічний чи приватний); наявність або відсутність у юридичної особи певних владних функцій, компетенцій, виконання яких має здійснювати держава або територіальна громада; інституційна залежність, організаційна і майнова підпорядкованість юридичної особи публічного права державі або територіальній громаді, внаслідок чого вирішальний вплив на її діяльність можуть здійснювати останні; порядок створення юридичних осіб [16, с. 53-54].

В інших публікаціях з цього питання вказується, що підприємства, установи, організації можуть самостійно визначити свій статут, чи є вони юридичною особою публічного права або юридичною особою приватного права і зафіксувати це в статуті [20]. Утім, слід враховувати, що така можливість на практиці обертається маніпуляціями й зловживаннями з боку керівного складу юридичних осіб публічного права, спрямованими на уникнення їх посадовими особами обмежень і вимог, встановлених ЗУ № 1700-VII насамперед щодо щорічного електронного декларування та ін. Наприклад, Акціонерне товариство «Державний ощадний банк України», утворене розпорядженням Президента України та постановою Кабінету Міністрів України, у своєму статуті фіксує, що воно є приватним акціонерним товариством і юридичною особою приватного права [21]. Колишнє державне підприємство «Національна енергетична компанія «Укренерго»», створена розпорядженням КМУ, 100% акцій якої перебувають в державній власності, має мету діяльності диспетчерське управління режимами роботи об’єднаної енергетичної системи України, наказом Міністерства фінансів України від

15.02.2019 р. № 73 та розпорядженням КМУ від 22.11.2017 № 829-р перетворено у Приватне акціонерне товариство і позиціонує себе як юридична особа приватного права [22]. Так само наказами міністерств і відомств, та/або постановами/розпорядженнями уряду було реорганізовано чи перетворено низку колишніх державних підприємств/державних компаній у приватні акціонерні товариства (юридичні особи приватного права), до яких встановлені менші суворі вимоги до звітності та публічності. Як приклад можна назвати, приватне акціонерне товариство (*надалі – ПрАТ*) «Укргідроенерго», статутною метою якого вказано одержання прибутку від провадження господарської діяльності для задоволення інтересів акціонерів та працівників [23]; ПрАТ «Українська залізниця», що має на меті задоволення інтересів держави, фізичних та юридичних осіб у безпечних та якісних залізничних перевезеннях [24]; ПрАТ Національна акціонерна компанія «Надра України», діяльність якої спрямована на підвищення ефективності управління підприємствами галузі геології, досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку провадження господарської діяльності, ПрАТ «Українська оборонна промисловість» [25]. Перелік сумнівних юридичних осіб приватного права можна продовжувати.

Враховуючи п. 26 «Критерії визначення юридичних осіб публічного права» Роз’яснень НАЗК щодо фінансової доброчесності: застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) від 13.11.2023 № 4 (зі змінами і доповненнями) [26], сукупністю ознак, що підтверджують статус юридичної особи приватного права пропонуємо визнати такі:

– заснування за ініціативи фізичних та/або юридичних осіб їхнім спільним узгодженим рішенням на підставі статуту або засновницького договору;

– утворення статутного капіталу за рахунок внесків, майна і доходів приватної форми власності, або за рахунок майна державної чи комунальної форми власності, якщо частка держави чи територіальної громади у статутному капіталі не перевищує 50%;

– інституційна й функціональна незалежність господарської діяльності від держави й територіальної громади;

– господарсько-економічна й управлінська самостійність, вільне розпорядження прибутками й активами;

– вирішальний вплив на корпоративну політику, оперативне управління та здійснення господарської діяльності засновників (учасників) і кінцевих бенефіціарних власників (контролерів);

– організаційна й матеріальна залежність службових осіб, працівників та представників юридичних осіб від волі і рішень засновників (учасників) та кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) юридичних осіб приватного права, безумовна підпорядкованість їхньої поведінки корпоративній політиці і статутним цілям юридичних осіб приватного права;

– солідарна відповідальність учасників за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути накладене стягнення;

– рівноправні партнерські відносини з іншими суб'єктами господарювання, державними органами та органами місцевого самоврядування.

До юридичних осіб приватного права належать організації, господарські товариства, підприємства, установи. У зарубіжній традиції, юридичні особи приватного права називаються ще приватними компаніями, а корупційні правопорушення, що вчиняються керівниками, працівниками та представниками приватних компаній іменуються корпоративною корупцією, діловою корупцією або ж корупцією в приватному бізнесі.

1.2. Стан корупції в приватному секторі та методика її дослідження.

Міжнародний валютний фонд оцінює щорічні втрати світової економіки тільки від хабарництва приблизно в 1,5-2 трлн дол. США або близько 2% світового валового внутрішнього продукту (*далі – ВВП*) [27]. За результатами Всесвітнього дослідження економічних злочинів і шахрайства (2024 р.) 36 % українських компаній повідомили про зростання корупційних ризиків, хоча робота уряду у цій сфері стала більш ефективною [28, с. 7]. З аналітичного звіту за результатами опитування населення та бізнесу «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність» випливає, що у 2024 р. 78,5% опитаних підприємців оцінюють поширеність корупції в бізнесі як серйозну і дуже серйозну проблему [29, с. 25]. Дослідженням зафіксовано тренд на погіршення сприйняття бізнесом поширеності корупції в підприємництві та наближення оцінок до показників довоєнного періоду (76,8% за 2021 р.) [29, с. 25], що вказує на ускладнення ситуації та ймовірне зростання рівня корупційних правопорушень у бізнес-середовищі.

Асоціація сертифікованих експертів з питань шахрайства (ACFE) оцінює збитки від шахрайства для типової компанії щороку у 5% річного обороту. Встановлено, що типовими проявами професійного шахрайства з боку керівництва і працівників компаній є незаконне привласнення активів (89%), що полягає у крадіжці або зловживанні ресурсами компанії роботодавця, корупція (48%), а також шахрайство з фінансовою звітністю (5%) [30]. При цьому наголошується, що привласнення активів компанії поєднується з різними формами корупції у 35% випадків [30].

Міжнародне дослідження корупції в країнах ЄС свідчить, що 51% підприємців в Данії та 57% в Естонії під час ведення бізнесу стикалися з відкатами, конфліктом інтересів, хабарництвом, шахрайством і вимаганням. Указані форми корупції вважаються традиційними для приватного бізнесу [31].

В аналітичному звіті ОЕСР «Бізнес-доброчесність в Східній Європі і Центральній Азії (ОЕСР, 2022 р.) зазначено, що на думку бізнес-асоціацій і приватних компаній, найбільше зацікавлені в хабарництві й підкупі в ділових відносинах є постачальники, продавці, агенти і дистриб'ютори [32, с. 18]. Ключовими ризиками для хабарництва й корупції у сфері бізнесу виступають правова невизначеність, вибіркове застосування законодавства правоохоронними і судовими органами, а також недостатньо розвинене конкурентне середовище [32, с. 19].

Вітчизняні фахівці з антикорупції вважають, що основними проявами корупції в приватному секторі економіки є незаконне привласнення активів, у тому числі скімінг або привласнення необлікованих активів, розкрадання грошових коштів і майна організації, відкат, підкуп, конфлікт інтересів, некоректні подарунки та гостинність, торгівля інсайдерською інформацією [33, с. 59].

Для комплексного оцінювання рівня корупції в Україні можна використовувати результати тематичних оглядів, аналітичних звітів і досліджень міжнародних аналітичних центрів та неурядових антикорупційних організацій, що спеціалізуються на вивченні поширеності корупції в різних країнах, галузях економіки та сферах діяльності, а також оперувати даними національних соціологічних досліджень, що використовуються/враховуються НАЗК при формуванні антикорупційної політики України.

Як зазначено на офіційному вебсайті Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), вимірювання корупції розглядається як процес кількісної оцінки масштабів явища корупції [34]. Застосування такого підходу дозволяє не лише зафіксувати рівень корупції на певний момент, але й оцінити динаміку змін та ефективність антикорупційних заходів у довгостроковій перспективі.

У світі існує чимала кількість рейтингів, що використовуються для вимірювання рівня корупції. Серед них найвідомішими та загальновизнаними

є Індекс сприйняття корупції (англ. Corruption Perceptions Index, CPI) і Індекс верховенства права (англ. Rule of Law Index).

Індекс сприйняття корупції (CPI) є щорічним міжнародним рейтингом, який з 1995 р. публікує міжнародна антикорупційна організація Transparency International. Цей індекс відображає рівень сприйняття корупції у публічному секторі різних країн світу. Методологія CPI базується на експертних оцінках та опитуваннях представників бізнес-спільноти, які оцінюють поширеність корупційних практик, ефективність інституцій доброчесності та здатність держави боротися з корупцією. Оцінка за CPI виражається у шкалі від 0 до 100 балів, де 0 балів відповідає вкрай високому рівню корупції, а 100 – мінімальному її рівню. Рейтинг CPI дає змогу не лише порівнювати країни між собою, а й аналізувати ефективність впроваджуваних антикорупційних заходів у динаміці [35]. За результатами щорічних досліджень індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) організації Transparency International, Україна в період 2012-2024 рр. демонструє досить низькі показники, що ставить її переважно у нижній частині глобального рейтингу й свідчить про сприйняття корупції на доволі високому рівні.

У 2012 р. CPI України становив 26 балів, після чого спостерігалася повільна, нерівномірна динаміка. У 2013 р. відбулося дещо зниження до 25 балів, а у 2014-2018 рр. індекс поступово зростав – від 27 до 32 балів. Однак у 2019 р. рівень знизився до 30 балів, а у 2021 р. – до 32 балів, що відображає уповільнення антикорупційних реформ. У 2020 р. Україна досягла 33 балів, а у 2022 р. – також 33 бали, що на 7 пунктів більше, ніж у 2012 р. [36].

У 2023 р. Україна покращила свій показник до 36 балів, що стало історично найвищим значенням за розглянутий період. Проте у 2024 р. Україна втратила один бал – її CPI опустився до 35 балів, і вона посіла 105-те місце серед 180 країн [37]. За 2025 р. Україна додала 1 бал і з показником в 36 балів посіла 104-місце у світовому рейтингу сприйняття корупції серед 182 країн-учасниць дослідження [38].

Таким чином, середньорічний приріст CPI в Україні за період 2012-2024 рр. залишається досить низьким – менше одного балу на рік, що свідчить про повільний і нестійкий прогрес у боротьбі з корупцією. Наявність як підйомів, так і спадів (зокрема у 2013, 2019, 2021 і 2024 рр.) вказує на нерівномірність антикорупційних зусиль та чутливість індексу до політичних коливань, якості виконання реформ та малопомітний поступ у боротьбі з корупцією [39]. Україна продовжує сприйматися міжнародними експертами як країна з вагомими корупційними ризиками, недостатньо стійкою демократією та інституційно слабкою економікою.

За результатами опитування НАЗК та дослідницької агенції «Info Sapiens» у 2024 р., 76% керівників підприємств вважають корупцію дуже серйозною проблемою, а найбільші корупційні ризики вони фіксують у сфері митниці, податкових органів та взаємодії з державною владою. Крім того, 55% експертів оцінюють рівень корупції в Україні як суттєво поширений [40]. Економічні дослідження OECP: Україна-2025 також підтверджують, що бізнес продовжує сприймати корупцію як значний бар'єр, особливо у регуляторній та адміністративній сферах [41, с. 87].

За даними дослідження Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC) «Корупційні виклики й антикорупційні практики в приватному секторі України з фокусом на сфери енергетики й будівництва» (2025 р.) найбільш поширеними формами корупції у приватному секторі є зловживання службовими повноваженнями (28%), пасивний підкуп (26%), активний підкуп (11%), легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом (11%), приховування корупційних доходів (6%), торгівля впливом (6%) [42].

Індекс верховенства права (Rule of Law Index) використовується для оцінки рівня дотримання принципів верховенства права в країнах світу з огляду на складові, такі як обмеження владних повноважень; відсутність корупції; відкрите урядування; фундаментальні права; порядок і безпека; дотримання нормативно-правових актів; цивільне та кримінальне правосуддя [43]. За результатами дослідження організації Світовий проєкт правосуддя, у

2024 р. Україна отримала 0,49 балів за шкалою від 0 до 1 (де 1 – найвищий рівень верховенства права) і посіла 88-ме місце серед 142 країн [43]. Хоча загальний бал України у 2024 р. зріс порівняно з попереднім роком (на менше ніж 1%), її позиції в окремих факторах залишаються слабкими, зокрема: за фактором «відсутність корупції» Україна займає 116-те місце зі 142, що свідчить про значні корупційні ризики в правовій системі [43]; за фактором «порядок і безпека» – 115-те місце, що вказує на слабке забезпечення безпеки [43]; фактор правосуддя: цивільне правосуддя – 67-ме місце, кримінальне правосуддя – 94-те місце. [43].

Важливо також ураховувати інші міжнародні індикатори, що оцінюють розвиток приватного сектору та формування інвестиційного клімату держави. До таких показників належать Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business Index) та Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI).

Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business Index) – це глобальний рейтинг, який оприлюднювався Світовим банком з 2003 р. до його скасування у 2021 р. Він характеризував регуляторне середовище та оцінював комплекс умов, необхідних для здійснення підприємницької діяльності в різних країнах. У межах індексу аналізувалися такі параметри, як: порядок і тривалість реєстрації підприємств; процедури отримання дозвільних документів у будівельній сфері; реєстрація прав власності; доступ до кредитних ресурсів; податкове навантаження; умови зовнішньоекономічної діяльності; рівень захисту прав інвесторів; ефективність виконання контрактів; митне та регуляторне навантаження. Вищі позиції в рейтингу свідчили про меншу кількість адміністративних бар’єрів для бізнесу та вищу інвестиційну привабливість країни. Звіт також використовувався урядами як інструмент для визначення пріоритетів реформування бізнес-клімату [44]. Згідно з рейтингом Doing Business за 2021 р., Україна посіла 64-те місце серед 190 держав [45], що вказувало на відносно сприятливі умови для ведення бізнесу у довоєнний період. Водночас, у 2024 р. Світовий банк запровадив новий індекс – Business-

Ready або B-Ready. До першого оцінювання легкості ведення бізнесу за методикою B-Ready економіка України не увійшла.

Іншим важливим індикатором, що дозволяє опосередковано оцінити стан функціонування бізнес-середовища та має безпосередній зв'язок з антикорупційними процесами, є Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI), розроблений Всесвітнім економічним форумом. Цей індекс вимірює спроможність країни забезпечувати довгострокове економічне зростання та сталий рівень добробуту населення. До ключових компонентів GCI належать: стан інфраструктури; технологічний розвиток; рівень інноваційності; ефективність ринків праці та товарів; макроекономічна стабільність; ступінь розвитку фінансових ринків і доступності капіталу; а також якість інституційного середовища [46]. За Індексом глобальної конкурентоспроможності Україна у 2021 р. зайняла 54-ту позицію серед 64 країн [47], що свідчить про низький рівень економічної конкурентоспроможності.

Отримані результати вказують на необхідність поглиблення реформ, спрямованих на оптимізацію регуляторного середовища, підвищення ефективності ринкових інститутів та посилення гарантій захисту прав власності, що має безпосереднє значення для запобігання корупційним проявам у приватному секторі.

Крім того, одним із ключових глобальних індикаторів, що дозволяє оцінити загальний рівень економічної свободи та, зокрема, вплив корупційних чинників на функціонування приватного сектору, є Індекс економічної свободи (Economic Freedom Index). Зазначений показник розраховується Інститутом Фрейзера (м. Ванкувер, Канада) та охоплює п'ять концептуальних блоків: масштаби державного втручання в економіку; якість правової системи та стан захисту прав власності; стабільність та передбачуваність грошово-кредитної політики; рівень свободи міжнародної торгівлі; а також регуляторний тиск у сферах підприємництва, кредитування та ринку праці [48].

Згідно з даними за 2024 р., Україна посіла 150-те місце серед 165 країн, отримавши 5,96 бала з 10 можливих [49]. Низькі значення індикаторів у сферах монетарної політики, регулювання бізнесу та захисту прав власності свідчать про надмірне державне втручання, нестабільність регуляторного середовища та недостатній рівень інституційної захищеності економічних агентів. Подібні умови створюють ґрунт для поширення корупційних практик у взаємодії між бізнесом і державними органами, зокрема у процесах отримання дозвільних документів, доступу до державних фінансових ресурсів, участі у публічних закупівлях та вирішення майнових спорів.

Однією з незалежних інституцій, що істотно впливає на прозорість бізнес-середовища та протидію корупції в підприємництві є Рада бізнес-омбудсмена (РБО), заснована у 2012 р. Рада – консультативно-дорадчий орган при КМУ, діяльність якого спрямована на покращення ділового клімату та формування позитивного інвестиційного іміджу країни. Основні напрями роботи РБО включають врегулювання конфліктів між бізнесом і державними органами, захист прав підприємців, а також просування принципів відкритості та підзвітності в державному управлінні, що є критично важливими для підвищення довіри до інституцій та зменшення корупційних ризиків [50].

Згідно з річним звітом РБО за 2024 р., протягом цього періоду до Ради надійшло 1191 скарга, при цьому було закрито 659 справ. Значна частина звернень (61%) стосувалася податкових питань, серед яких підприємці найчастіше виділяли: податкові питання – 730 скарг; невиконання судових рішень щодо реєстрації податкових накладних – 194; податкові перевірки – 187; включення до переліку ризикових платників податків – 113 та ін. [51].

Рада у своєму звіті зазначає, що повернення до довоєнної системи оподаткування стало одним із чинників зростання кількості звернень, пов’язаних із податковими перевірками. Водночас відзначено певне зменшення скарг на блокування податкових накладних. Що стосується інших сфер, підприємці повідомляли про зловживання з боку правоохоронних

органів (13% від загальної кількості звернень), митні порушення (6%) та дії органів місцевого самоврядування (4%) [51].

Група держав Ради Європи проти корупції (GRECO) у березні 2023 р. оприлюднила проміжний звіт четвертого раунду оцінювання щодо запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів в Україні. Згідно з вищезазначеним звітом, станом на березень 2023 р. Україна повністю або у задовільний спосіб виконала 15 із 31 рекомендації, а протягом останнього року – досягла прогресу ще у шести. Найважливішим у цьому контексті є висновок GRECO, що, у світлі досягнутого прогресу, рівень дотримання рекомендацій більше не є «глобально незадовільним», і Україну виведено з процедури щодо недотримання. У GRECO підкреслили тверду відданість України виконанню зобов'язань, попри складні обставини, зумовлені повномасштабною агресією з боку російської федерації. Зазначено, що воєнний стан, надзвичайні заходи та зміна пріоритетів не завадили державі продовжити роботу над втіленням антикорупційних реформ[52].

У Звіті Європейської Комісії за 2024 р., підготовленому в межах Пакета розширення ЄС, подано комплексну оцінку поступу України у реформуванні національної антикорупційної системи [53]. Європейська Комісія відзначає суттєве зміцнення інституційної спроможності ключових органів антикорупційної інфраструктури, зокрема Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного агентства з питань запобігання корупції [53]. У документі підкреслюється, що Україна накопичує значний практичний досвід у сфері досудового розслідування, судового розгляду та винесення вироків у справах високорівневої корупції. Звіт також позитивно оцінює запровадження інституту лобізму, а НАЗК характеризується як орган, що демонструє стабільні результати та підтверджує свою інституційну автономність від політичного впливу та приватних інтересів[53].

Продемонстровані Україною результати у міжнародних рейтингах вказують на наявність системних проблем у регулюванні підприємницької

діяльності та боротьбі з корупцією в бізнес-середовищі, що потребують продовження ринкових реформ у приватному секторі економіки загалом та веденні приватного бізнесу, зокрема.

1.3 Поняття та види підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Після ратифікації Україною Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173), Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією (ETS 191), Конвенції ООН проти корупції (UNCAC, 2003 р.) і набрання чинності цими міжнародними документами (2010 р.) стартував новий етап розвитку державної антикорупційної політики. На виконання міжнародних зобов'язань щодо наближення національного законодавства до вимог і положень міжнародних антикорупційних стандартів та політичних документів, а також в рамках реалізації Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, вперше здійснено криміналізацію різних проявів корупції у приватному секторі. В Оціночному звіті по Україні «Інкримінализація» (ETS 173 and 191, GPC 2) 3-й раунд оцінювання (2011 р.) Групою держав проти корупції (GRECO) надано рекомендації щодо криміналізації підкупу різних суб'єктів, у тому числі підкупу управлінців та працівників приватних підприємств та організацій. На виконання міжнародно-правових рекомендацій GRECO щодо імплементації ст. ст. 7, 8 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією та ст. 21 Конвенції ООН проти корупції в КК України вперше встановлюється кримінальна відповідальність за комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (2011 р.). Трохи згодом, вносяться зміни у кримінально-правову норму «Одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення», що стала іменуватися як «Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації» (2013 р.).

Перші спроби запровадити вимоги та положення міжнародних антикорупційних стандартів в національне кримінальне законодавство навряд чи можна вважати вдалими. Конструкції норм КК України лише частково відповідали вимогам міжнародних антикорупційних договорів і рекомендаціям моніторингових організацій. Не повністю враховувалися положення конвенції та Рамкового рішення Ради ЄС 2003/568/ЈНА від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією в приватному секторі щодо криміналізації усіх форм підкупу в приватному секторі, недосконалими були критерії диференціації кримінальної відповідальності службових осіб публічного і приватного сектору, неповним коло суб'єктів кримінальної відповідальності за підкуп. Все це зумовило неодноразові зміни, доповнення і прийняття в новій редакції статей про кримінальну відповідальність за підкуп. Так, у 2014 р. розширюються межі кримінально-правої відповідальності за підкуп працівників підприємств, установ, організацій. З того часу, коло осіб, які підпадали під кримінальну відповідальність включає працівників та представників юридичних осіб приватного права. Поряд з цим у 2015 р. змінюється назва і частково конструкція статті КК України, що встановлювала кримінальну відповідальність за підкуп службових осіб у приватному секторі. Замість комерційного підкупу вживається словосполучення «підкуп службових осіб юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми». Показово, що конструкція нинішньої ст. 368-3 КК України п'ять разів зазнавала змін і доповнень, конструкція підкупу працівників підприємства, установи, організації (нинішня ст. 354 КК України) змінювалась тричі. З одного боку, це свідчить про непослідовність державної політики щодо протидії різним видам підкупу в приватному секторі, що було зумовлено недостатньою політичною волею боротися з цим явищем. З другого боку, вказує на поетапне наближення кримінального законодавства до міжнародних антикорупційних стандартів у сфері боротьби з підкупом в приватному секторі [54, с. 487], а також свідчить про напрацювання оптимального кримінально-правового механізму боротьби явищем підкупу.

Експерти GRECO, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також фахівці Центру політико-правових реформ в цілому позитивно оцінюють ступінь імплементації положень міжнародних антикорупційних стандартів і нормативно-правових актів ЄС та ООН у сфері антикорупції в кримінальне законодавство України. Чинна редакція статей 354, 368-3 КК України переважно відповідає загальним вимогам і положенням антикорупційних конвенцій та враховує більшу частину рекомендацій міжнародних моніторингових організацій щодо боротьби з активним і пасивним підкупом в приватному секторі [55, с. 8]. Проте, залишається невпровадженим концептуальний підхід у боротьбі з підкупом в приватному секторі. Також наявні деякі невідповідності щодо складу суб'єктів кримінальної відповідальності за підкуп.

Зауважимо, що міжнародний підхід до боротьби з підкупом в приватному секторі заснований на концепції порушення обов'язків особами, які керують або працюють у будь-якій якості на підприємствах приватного сектору. Ідеться про порушення професійних обов'язків, правил та інструкцій, що регламентують діяльність зазначених осіб (ст. ст. 7, 8 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією, ст. 21 Конвенції ООН проти корупції, ст. 1 Рамкового рішення Ради ЄС 2003/568/ЈНА від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією в приватному секторі). З цього приводу К. Задоя, М. Хавронюк зазначають, що міжнародно-правові антикорупційні зобов'язання України щодо криміналізації активного і пасивного підкупу в приватному секторі полягали у встановленні кримінальної відповідальності лише за випадки, коли підкуп поєднувався з порушенням обов'язків тим, кого підкуповують, тобто, за вчинення протиправних діянь [55, с. 8]. Тим паче у ст. 354 КК України встановлено кримінальне покарання за підкуп працівника, у разі вчинення чи невчинення ним будь-яких дій з використанням займаного становища в інтересах того, хто підкуповує або в інтересах третьої сторони. Аналогічне положення міститься в ст. 368-3 КК України. Зокрема, кримінально караним є підкуп службової особи юридичної особи приватного

права у випадках вчинення дій чи допущення бездіяльності з використанням наданих повноважень в інтересах суб'єкта підкупу або в інтересах третіх осіб. При цьому не конкретизується зміст поведінки адресату підкупу, порушує вона службові обов'язки чи є цілком законною. З цього приводу в п. 56 до Пояснювальної записки до Конвенції РЄ вказано, що порушення обов'язків є необхідною ознакою складу кримінального правопорушення, що належить до категорії корупційних. Саме порушення професійних чи службових обов'язків є підставою віднесення підкупу до корупційних правопорушень [56, с. 158]. Вітчизняний законодавець при криміналізації різних видів підкупу виходить із концепції протиправного використання наданих службових повноважень (займаного становища), що убачається із визначення корупції, закріпленого у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Іншими словами, будь-яке протиправне використання службових повноважень і пов'язаних з ними можливостей, як самостійне діяння чи засіб вчинення інших кримінальних правопорушень, містить ознаки корупційного кримінального правопорушення. Такий підхід розширює межі кримінальної відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

Іншим проблемним питанням залишається часткове виконання положень антикорупційних конвенцій і рекомендацій міжнародних моніторингових організацій щодо визначення складу суб'єктів, які підпадають під кримінальну відповідальність за підкуп в приватному секторі. Як зауважують експерти GRECO, кримінальна відповідальність досі не поширюється на усі категорії суб'єктів, які обіймають керівні посади в підприємствах приватного сектору або працюють на них в будь-якій якості (ст. 7 ETS 173), які керують роботою організації або працюють на будь-якій посаді в такій організації (ст. 21 UNCAC, 2003 р.). Наприклад, якщо фізичні особи-підприємці підлягають кримінальній відповідальності за пасивний підкуп по ст. 368-3 КК України, то наймані працівники фізичних осіб-підприємців не належать до суб'єктів кримінальної відповідальності за пасивний підкуп (ч. 3 і 4 ст. 368, ч. 3 і 4 ст. 354 КК України) [55, с. 9]. Крім того, вважається

неповністю виконаною рекомендацією щодо встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за корупційні злочини.

Отже, загальні положення про підкуп в приватному секторі, його істотні ознаки, форми поведінки суб'єктів, адресатів та учасників підкупу визначенні антикорупційними конвенціями та іншими міжнародно-правовими актами. Для встановлення істотних ознак і формулювання кримінологічного поняття підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права звернімося до аналізу ключових положень міжнародних антикорупційних договорів, ратифікованих Україною. Узагальнюючи норми та положення міжнародних антикорупційних договорів можна виділити наступні загальні ознаки, що характеризують підкуп в приватному секторі як різновид корупції:

– підкуп в приватному секторі є різновидом хабарництва;

– підкуп умисно вчиняється під час економічної, фінансової або комерційної (підприємницької) діяльності (преамбула Конвенція ООН проти корупції);

– кримінально караним є підкуп у сфері міжнародних ділових операцій, а також у сфері ведення національного бізнесу;

– адресатами підкупу виступають посадові особи іноземних держав під час міжнародних ділових операцій, а також посадові особи та працівники приватних підприємств/організацій під час здійснення підприємницької діяльності;

– корупція в приватному секторі є не лише внутрішньою проблемою Держав-учасниць міжнародних антикорупційних договорів, але й транснаціональною проблемою (преамбула Рамкового рішення Ради ЄС);

– як у публічному, так й приватному секторах, корупція загрожує безпеці та правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, перешкоджає добросовісній конкуренції, стримує економічний розвиток, підриває моральні засади суспільства (преамбули Конвенції ООН, Рамкового рішення Ради ЄС, Кримінальної конвенції РЄ);

– підбурювання, пособництво та співучасть в підкупі у приватному секторі визнаються злочином (ст. 3 Рамкового рішення Ради ЄС; ч. 2 ст. 1 Конвенції ОЕСР);

– за підкуп в приватному секторі, вчиненому на користь юридичних осіб передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб (ст. 5 Рамкового рішення Ради ЄС, ст. 2 Конвенції ОЕСР);

– підкуп належить до серйозних злочинів, у зв'язку з чим держави-учасниці Кримінальної конвенції РЄ зобов'язані запровадити ефективні стримуючі санкції й заходи, у тому числі позбавлення волі, з можливістю подальшої екстрадиції, у разі вчинення злочину фізичною особою, а також спеціальну конфіскацію і притягнення до відповідальності юридичних осіб (ст. 21 ETS 173).

Узагальнюючи положення міжнародних антикорупційних договорів та документів, в яких закріплюється поняття підкупу в приватному секторі слід зазначити про таке. Активний підкуп службових осіб і працівників підприємств/організацій приватного сектору під час підприємницької діяльності вчиняється у формі обіцянки, пропозиції або надання, прямо або опосередковано, будь-якої неправомірної переваги для них особисто чи для третьої особи, з метою спонукання (заохочення) одержувачів неправомірної переваги до протиправного використання наданих повноважень, порушення службових обов'язків (ст. 7 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією [57], п. а ст. 21 Конвенції ООН проти корупції [58], п. а ч. 1 ст. 2 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з корупцією в приватному секторі) [59]. Схоже за змістом поняття активного підкупу тільки у сфері міжнародного бізнесу наводиться у ч. 1 ст. 1 Конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав під час міжнародних ділових операцій, до якої запрошено приєднатися Україну. Зокрема, у міжнародному бізнесі підкупом вважається пропозиція, обіцянка або надання будь-яких матеріально-фінансових чи інших переваг, прямо або опосередковано, будь-якій посадовій особі іноземної держави, для таких посадових осіб або третій

стороні, для вчинення останніми дій або бездіяльності, пов'язаних з виконанням своїх офіційних обов'язків, з метою отримання або утримання ділових або інших неналежних переваг під час здійснення міжнародної ділової діяльності [60].

Формами вчинення пасивного підкупу службових осіб і працівників підприємств/організацій приватного сектору під час підприємницької діяльності є вимагання чи одержання (прийняття) прямо або опосередковано будь-якої неправомірної переваги чи обіцянки такої переваги для них особисто чи третьої особи, або прийняття обіцянки та пропозиції такої переваги, за вчинення чи невчинення дій у порушення службових обов'язків (ст. 8 Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією, п. b ст. 21 Конвенції ООН проти корупції, п. б ч. 1 ст. 2 Рамкового рішення Ради ЄС про боротьбу з корупцією в приватному секторі).

У конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав під час міжнародних ділових операцій поняття пасивного підкупу не міститься.

Поняття підкупу розроблене доктриною кримінального права, а також досліджувалося в окремих кримінологічних дослідженнях. На думку М. Мельника, М. Хавронюка підкупом слід вважати надання, пропозицію чи обіцянку надання особі матеріальної вигоди, у разі вчинення нею злочину [61, с. 103]. Схожої точки зору дотримується О. Бабіков. Корупційний підкуп в приватному секторі ним визначається як активні дії, що полягають у пропозиції, обіцянці, наданні чи проханні надання неправомірної вигоди службовій особі юридичної особи приватного права [62, с. 211]. В. Комар розуміє підкуп як «пропозицію чи надання неправомірної вигоди з метою схилити іншу особу до протиправного використання наданих їй повноважень або прийняття пропозиції обіцянки одержання неправомірної вигоди, її прохання або вимагання особою за протиправне використання своїх повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [63, с. 63]. Виходячи з цього, пропонується підкуп поділити на підкуп-підбурювання (ч. 4 ст. 27, ст. 370, ст.

386 КК України), підкуп-перешкоджання (ст.ст. 304, 315, 323, 324, 369-3 КК України) та підкуп-правопорушення (ст.ст. 160, 354, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України) [64, с. 136].

Ю. Чернега вважає підкуп кримінально-правовою угодою, сукупністю взаємопов'язаних актів суспільно-небезпечної поведінки активного і пасивного характеру, що полягає у пропозиції, обіцянці при передаванні неправомірної вигоди, з однієї сторони, та прийняття такої пропозиції, обіцянки або одержання з іншої [65, с. 82].

О. Білокінь категорично стверджує, що підкуп – це виключно активна, протиправна поведінка особи, яка пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду [66, с. 106].

На думку В. Цертяка, підкуп у сфері публічної службової діяльності є інституціалізованою формою прояву корупції, функціонування якої забезпечується структурними, тривалими та повсюдними зв'язками, що опосередковують незаконну купівлю-продаж послуг службових осіб публічної сфери [67, с. 4] Ознаками підкупу автор називає домовленість (угоду), учасниками якої, з одного боку, виступає спеціальний суб'єкт – службова особа публічної сфери, з другого боку, будь-який інший загальний суб'єкт, зацікавлений у виконанні умов угоди; домовленість має завідомо незаконний, взаємовигідний, добровільний характер для обох сторін; предмет підкупу може мати як матеріальний, так і нематеріальний вираз [67, с. 8].

В. Марін формулює загальне визначення підкупу як кримінально-протиправну угоду, сукупність взаємопов'язаних актів суспільно-небезпечної поведінки активного та пасивного характеру, яка полягає в обіцянці, пропозиції чи передаванні неправомірної вигоди однієї сторони та прийняття такої обіцянки, пропозиції або одержання її іншою, за виконання однією з осіб певної поведінки, що обумовлена можливостями її спеціального статусу [68].

Зауважимо, що у КК України підкуп службових осіб та працівників/представників юридичних осіб приватного права в цілому сконструйований відповідно до опису цього явища в міжнародних

антикорупційних договорах. Кримінологічне дослідження явища підкупу в підприємницькій діяльності юридичних осіб приватного права необхідно розпочати із розкриття його соціально-правової природи.

Виходячи з положень міжнародних антикорупційних конвенцій та керівних документів у сфері боротьби з корупцією, підкуп в приватній сфері є різновидом хабарництва. Хабарництво виражається у неформальних ділових відносинах двох і більше сторін з приводу надання-одержання неправомірної вигоди. Про взаємовідносини, що лежать в основі двосторонньої корупційної поведінки писав Б. Головкін [69, с. 285-287]. Злочин підкупу вчиняється тільки умисно, під час економічної, фінансової чи підприємницької діяльності. Це означає, що явище підкупу у сфері ділових відносин, з одного боку, детерміноване внутрішніми зв'язками та залежностями з веденням бізнесу, а також конкуренцією, одержанням прибутку, неправомірних переваг. З другого боку, підкуп під час підприємницької діяльності детермінований корупційними відносинами між особами, які беруть участь в такій діяльності в якості управлінців, працівників, представників юридичних осіб приватного права.

На наш погляд, явище підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права необхідно аналізувати за такими ознаками: сутність і форма корупційної поведінки, її спрямованість, суб'єкти та учасники підкупу, соціально-економічні наслідки підкупу.

З позиції кримінології, сутність явища підкупу в приватній підприємницькій діяльності полягає у незаконній угоді про корупційну послугу, що надається в обмін на неправомірну вигоду. Предметом корупційної угоди є протиправне використання службових/представницьких повноважень або займаного становища у відповідь на запропоновану, обіцяну чи надану неправомірну вигоду. Необхідною умовою корупційної угоди є добровільні взаємні незаконні зобов'язання сторін, що носять зустрічний, взаємозумовлений характер. Надавач корупційної послуги зобов'язується вчинити або не вчинити будь-які дії в інтересах одержувача послуги чи третіх

осіб шляхом протиправного використання службових чи представницьких повноважень або займаного становища, тоді як одержувач послуги зобов'язується передати предмет неправомірної вигоди. І тут не стільки важлива послідовність дій на виконання домовленості, скільки досягнення згоди про виконання добровільно взятих на себе зобов'язань, готовність кожної сторони виконати свою частину угоди, як необхідну умову для дій у відповідь іншої сторони. Безпосереднє виконання корупційних зобов'язань кожною стороною підкупу створює кругову поруку, мінімізує ризики викриття і притягнення до кримінальної відповідальності, а також характеризує рішучість суб'єктів корупційної поведінки, готовність до вчинення повторного підкупу, залучення співучасників, розроблення корупційних схем, вживання заходів приховування підкупу. При підкупі корупційна послуга надається у відповідь на пропозицію, обіцянку, прохання або надання неправомірної вигоди. Зміст послуги може бути різноманітним: сприяння або не перешкоджання підприємницькій діяльності, не притягнення до відповідальності чи зменшення відповідальності за виявлене порушення законодавства, неналежне виконання або невиконання договірних зобов'язань, пришвидшення надання послуги чи виконання робіт, укладання ризикованих договорів, вибір сумнівного контрагента, продаж комерційної таємниці та іншої конфіденційної інформації про діяльність юридичної особи, незаконне оформлення технічної документації та видача офіційних документів, фальсифікація бухгалтерської чи фінансової звітності, незаконне надання відстрочки або бронювання від мобілізації, надання безпідставних переваг будь-якого характеру та ін.

При вчиненні підкупу працівників і осіб, які працюють на користь підприємства, установи, організації (усіх форм власності, у тому числі приватних підприємств) кримінально караними є прості й ускладнені форми корупційної поведінки, передбачені об'єктивною стороною ст. 354 КК України, а саме:

– проста форма корупційної поведінки суб’єкта активного підкупу включає альтернативні безпосередні дії у вигляді пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди;

– проста форма корупційної поведінки суб’єкта пасивного підкупу включає альтернативні безпосередні дії у вигляді прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, її одержання, чи прохання надати неправомірну вигоду;

– ускладнена форма корупційної поведінки суб’єкта активного підкупу передбачає повторність і груповий характер вчинення підкупу (вчинення підкупу за попередньою змовою групою осіб), а також наявність посередника(-ків), що сприяють досягненню злочинного результату;

– ускладнена форма корупційної поведінки суб’єкта пасивного підкупу передбачає повторність, вчинення протиправних дій за попередньою змовою групою осіб і підкуп, поєднаний з вимаганням, а також наявність посередника(-ків), що сприяють досягненню злочинного результату.

Різниця між простими й ускладненими формами корупційної поведінки суб’єктів активного і пасивного підкупу криється в ступені організованості й суспільної небезпечності спільно вчиненого підкупу [70, с. 282-288], а також у стійкості корисливої мотивації особистості злочинця, готовності до повторного вчинення підкупу, наявності ознак кримінального професіоналізму, а також вчинення підкупу у складі злочинної групи, або з використанням складних способів (підкуп, поєднаний з вимаганням). Поєднання підкупу з вимаганням в кримінальному праві називається ускладненою формою злочинної поведінки, оскільки, як писав М. Панов, у такому випадку допоміжне діяння забезпечує виконання основного діяння, становить з ним внутрішню єдність і характеризується підвищеною суспільною небезпечністю [71, с. 96]. Вимога щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням займаного становища, або умисним створенням умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду для запобігання шкідливим наслідкам для своїх прав та

інтересів (ч. 5 Примітки до ст. 354 КК України) – забезпечує вчинення основного діяння (надання неправомірної вигоди).

Для підкупу службових осіб юридичних осіб приватного права, передбаченого ст. 368-3 КК України, характерні усі вищенаведені форми простої та ускладненої корупційної поведінки суб'єктів активного і пасивного підкупу. Водночас обтяжуючою покарання обставиною для надавачів неправомірної вигоди у ст. 368-3 КК України є вчинення підкупу організованою групою, що свідчить про найбільшу суспільну небезпечність такої корупційної злочинної поведінки, а також може вказувати на використання підкупу як засобу здійснення іншої злочинної діяльності, спрямованої на реалізацію корупційних схем в економічній, фінансовій та іншій діяльності суб'єктів господарювання.

Спрямованість підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права визначається за сукупністю кримінально-правових і кримінологічних ознак: безпосередній об'єкт злочинного посягання, мотиви та цілі корупційної поведінки. У кримінальному праві об'єкт злочинного посягання традиційно класифікується за триступеневою шкалою на родовий, видовий і безпосередній. Аналіз родового і видового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 354, 368-3 КК України, не входить до завдань кримінологічного дослідження. Ці питання належним чином розроблені фахівцями з кримінального права і достатньо повно висвітлені в літературних джерелах. Для прикладних завдань нашого кримінологічного дослідження найбільший інтерес представляє безпосередній об'єкт підкупу.

В. Тацій під безпосереднім об'єктом злочину розумів конкретні суспільні відносини, що поставлені під охорону окремої кримінально-правової норми і яким завдається шкода злочином. Основний безпосередній об'єкт відображає зміст злочину, його антисоціальну сутність і спрямованість, ступінь суспільної небезпечності. Додатковий безпосередній об'єкт це тільки ті суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння [72, с. 147-153].

О. Бабіков визначає безпосередній об’єкт злочину, передбаченого статтею 368-3 КК України суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність юридичних осіб приватного права від протиправного впливу з метою задоволення взаємоузгоджених інтересів засновників такої юридичної особи [62, с. 154-155]. Я. Ризак таким об’єктом вважає врегульовану законом діяльність юридичних осіб приватного права, незалежно від організаційно-правової форми, у межах якої діяльність з боку їх службових осіб повинна здійснюватися непідкупно і фінансуватись за рахунок коштів вказаних юридичних осіб. Натомість додатковим обов’язковим об’єктом підкупу, поєднаного з вимаганням виступають права і свободи особи [73, с. 70].

На нашу думку, безпосереднім основним об’єктом цього корупційного злочину є нормативно визначений порядок управління діяльністю юридичних осіб приватного права, що включає порядок здійснення службових повноважень особами, які обіймають посади, пов’язані з виконанням організаційно-управлінських або адміністративно-господарських функцій. Додатковий основний об’єкт – законні інтереси юридичних осіб приватного права та їхня ділова репутація.

Судження науковців щодо безпосереднього об’єкта злочину, передбаченого ст. 354 КК України, зводяться до такого. К. Овод ним називає суспільні відносини, що забезпечують відповідний антикорупційному законодавству порядок діяльності осіб, які працюють, надають послуги чи виконують роботу згідно з трудовим чи іншим договором із фізичною, чи юридичною особою і не є службовими особами чи особами, що надають публічні послуги [74, с. 73-74]. А. Винокуров безпосереднім об’єктом розглядуваного підкупу вважає ділову репутацію, авторитет та нормальну роботу підприємства, установи, організації [75, с. 144].

З нашої точки зору, основним безпосереднім об’єктом корупційного злочину, передбаченого ст. 354 КК України, є нормативно визначений порядок виконання професійних обов’язків працівниками юридичних осіб, у тому числі приватного права, а також визначений установчим документом чи

розпорядчим актом порядок здійснення представницьких повноважень особами, які працюють на користь зазначених юридичних осіб. Додатковим безпосереднім об'єктом виступають відносини довіри засновників і органів управління юридичних осіб до їхніх працівників і представників, а також ділова репутація підприємств, установ, організацій, у тому числі приватної форми власності.

Мотиви та цілі злочинної поведінки, за словами А. Зелінського, визначають спрямованість особистості [76, с. 40]. Уточнимо: з точки зору психології, спрямованість особистості утворюють не всі, а тільки провідні мотиви, що формуються внаслідок багаторазового повторення однотипної поведінки. Провідні мотиви стійкі до впливу різних ситуацій, узгоджуються з рисами характеру, ієрархією цінностей, потреб та інтересів. Під впливом провідних (домінантних) мотивів утворюється генеральна лінія поведінки [77, с. 5-7]. А. Зелінський наголошував, що мотив злочинної поведінки необхідно розглядати у подвійному значенні: як рушійну силу поведінки, а також підставу для рішення, вчинку [78, с. 151]. За загальним правилом, злочини, що вчиняються з корисливих мотивів мають корисливі цілі. Корисливі мотиви збігаються з метою корисливих злочинів. Мотиви виникають до початку реалізації об'єктивної сторони злочину.

Згідно з роз'ясненнями Верховного Суду, про наявність корисливих мотивів свідчать бажання винного одержати внаслідок вчинення злочину матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків, чи досягти іншої матеріальної вигоди [79]. Прив'язка корисливих мотивів до матеріальної вигоди, матеріальних благ, матеріальних витрат розкриває сутність цих спонукань злочинної поведінки. Водночас, предметом злочину-підкупу є надання-одержання неправомірної вигоди, зміст якої розкривається у примітці до ст. 364-1 КК України, а також в. абз. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

Під неправомірною вигодою розуміються «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав» [80]. Очевидно, що поняття неправомірної вигоди ширше і за змістом (завдяки включенню нематеріальних активів та вигід нематеріального характеру), і за обсягом (за рахунок охоплення переваг, пільг, послуг), ніж наведене вище поняття корисливих мотивів, хоча сутність цих спонукань незмінна. У зв'язку з цим, мотиви корисливих злочинів і мотиви корупційних кримінальних правопорушень – суміжні поняття, що перехрещуються, проте повністю не співпадають. Особливістю мотивів корупційних кримінальних правопорушень є те, що вони задовольняються виключно шляхом протиправного використання службових повноважень, займаного становища чи порушення службових обов'язків. Зміст мотивів корупційної поведінки повністю усвідомлюють правопорушники та при цьому прийнятно ставляться до можливості протиправно скористатися службовими повноваженнями, займаним становищем заради одержання неправомірної вигоди. Мотиви корупційної поведінки суб'єктів підкупу обумовлюються їхніми потребами та справжніми інтересами, а також цілями, на досягнення яких спрямовуються умисна, вольова протиправна поведінка. А. Зелінський писав, що мотив складається з двох компонентів: змістовного і динамічного. Змістовну складову мотиву утворює опредмечена потреба, справжній інтерес, тоді як динамічна складова – це емоційні переживання, бажання, пристрасті [81, с. 22-23]. У змістовній стороні мотиву закладено особистісний зміст протиправної поведінки, те, заради чого людина наважується на вчинення злочину. Динамічна складова мотиву спонукає психіку до вольової активності [81, с. 23]. Позиція А. Закалюка щодо значення мотиву у вчиненні злочину помітно лаконічніша. На його думку, мотив не можна вважати початковою спонукальною причиною злочину, тому що, поперед мотиву у спонукальному процесі стоять потреби, інтереси, ставлення, які опредмечуються через мотив.

Характеризувати мотив в якості сенсу до злочину також не варто, бо у кожного з них своя роль і призначення у спонукальному та загалом детермінаційному процесі [82, с. 289]. А. Закалюк вважав, що у співвідношенні «особистість – мотиви», ключова роль належить особистості, оскільки мотиви похідні від біологічних, соціальних і психологічних підструктур особистості, її спрямованості. Він підкреслював кримінологічне значення мотивації як психічної діяльності, що охоплює процес виникнення, формування мотивів та їх реалізацію в намірі та рішенні вчинити злочин [82, с. 291]. На думку Б. Головкіна, мотиви через усвідомлення предмета задоволення актуальної потреби роблять бажання особи змістовними, через усвідомлення умов, шляхів і засобів, необхідних для задоволення такої потреби – конкретизують злочинний намір і породжують попереднє рішення щодо можливості й доцільності задовольнити актуальну потребу протиправним шляхом [83, с. 257].

З наведеного випливає, що мотиви корупційної поведінки суб'єктів активного і пасивного підкупу не тотожні, обумовлені різними потребами, інтересами й цілями. Особи, які надають неправомірну вигоду, можуть керуватися бажанням розв'язати свою проблему, вирішити конкретне питання, що задовольняє особистий або інший інтерес та відповідає кінцевій меті корупційної поведінки цих осіб. Цілі корупційної поведінки суб'єктів активного підкупу можуть бути різними: сприяти збільшенню прибутків або зменшенню витрат підприємницької діяльності, усунення бюрократичних перешкод, досягнення або збереження неправомірних конкурентних переваг в бізнесі, незаконне заволодіння активами юридичних осіб, уникнення або зменшення відповідальності за порушення вимог законодавства чи невиконання договірних та фінансових зобов'язань, пришвидшення виконання робіт або надання послуг та ін.

Особи, які одержують неправомірну вигоду керуються мотивами одержати додатковий дохід внаслідок неправомірного використання службових повноважень, займаного становища, можливостей професії.

Мотиви корупційної поведінки таких осіб обумовлені бажанням задовольнити власні інтереси за рахунок юридичних осіб, що делегували їм службові чи представницькі повноваження.

Цілі корупційної поведінки одержувачів неправомірної вигоди можна поділити на основні – одержати запропонований чи обіцяний предмет неправомірної вигоди та супутні – виконати добровільно взяті зобов'язання, умови корупційної угоди, забезпечити потрібний для одержувача корупційної послуги кінцевий результат.

Важливе кримінологічне значення має з'ясування кола суб'єктів та учасників підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Дотримуючись раніше викладеної позиції, суб'єктів підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права доцільно поділяти на суб'єктів активного і пасивного підкупу. Перелік осіб, яких можна віднести до категорії суб'єкти пасивного підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, наведено у п. 3 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 (зі змінами). Зокрема, йдеться про осіб, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права, незалежно від організаційно-правової форми. До зазначених осіб також належать ті, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією [5]. Статтею 61 ЗУ № 1700-VII, що регламентує загальні засади запобігання корупції в діяльності юридичних осіб, (передовсім приватного права) на посадових і службових осіб, осіб, які виконують роботу та перебувають з юридичними особами у трудових відносинах покладено обов'язок не вчиняти та не брати участь у вчиненні корупційних правопорушень, пов'язаних з діяльністю юридичних осіб приватного права [5].

З наведеного можна зробити попередній висновок про те, що суб'єктами пасивного підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права є чотири

категорії осіб: службові особи юридичних осіб приватного права, незалежно від організаційно-правової форми (ч.ч. 3 і 4 ст. 368-3 КК України); працівники підприємств, установ, організацій, що не є службовими особами; особи, які працюють на користь таких підприємств (ч.ч. 3 і 4 ст. 354 КК України); представники юридичної особи приватного права.

Як зазначають О. Дудоров, Я. Ризак, поняття службової особи, що поширюється і на службових осіб юридичних осіб приватного права, незалежно від організаційно-правової форми, закріплено в ч. 3 ст. 18 КК України [84, с. 85]. Такими визнаються особи, які постійно або тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, наданим повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [85]. Д. Тичина дотримується схожого за змістом визначення службових осіб [86]. У контексті нашого дослідження необхідно уточнити: ідеться про службових осіб, які обіймають відповідні посади в юридичних особах та їх об'єднаннях, що є суб'єктами приватного права.

Беручи до уваги роз'яснення Верховного Суду, можна дійти висновку, що організаційно-розпорядчі обов'язки передбачають здійснення керівництва трудовим колективом, окремими ділянками роботи або виробничими процесами підприємств, установ, організацій приватної та змішаної форми власності, а також їхніх філій та представництв. Такі функції виконують керівники, їх заступники, керівники структурних підрозділів юридичних осіб приватного права та їх об'єднань [85]. Адміністративно-господарські функції передбачають управління або розпорядження майном юридичних осіб приватного права. До осіб, наділених такими повноваженнями, належать керівники планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачі складів, магазинів, їх заступники, керівники відділів підприємств, а також відомчі ревізори та контролери [85]. Повноваження службових осіб, як

правило, встановлюються законом, засновницьким договором або статутом, контрактом з керівником (виконавчим директором та іншими керівниками), посадовими інструкціями керівників, або ж делегуються вищим органом управління господарського товариства.

У ЦК України та профільних законах з питань діяльності різних видів господарських товариств, наводяться переліки посадових осіб, які за правовим статусом, повноваженнями, займаними посадами та пов'язаними з ними можливостями можна вважати прирівнюваними до службових осіб, у розумінні кримінального права. Так, у ч. 1 ст. 99-1 ЦК України зазначено, що до посадових осіб товариств належать керівник (одноосібний виконавчий орган), голова та члени колегіального виконавчого органу, голова та члени наглядової ради або ради директорів, ліквідатор, голова та члени комісії з припинення діяльності юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), головний бухгалтер, корпоративний секретар, а також голова та члени іншого органу товариства (крім консультативного), якщо утворення такого органу передбачено законом або установчими документами [10]. У абз. 8 ст. 1 ЗУ № 1700-VII наведено перелік посадових осіб юридичної особи публічного права, що за своїм складом фактично дублює перелік посадових осіб товариства, визначений ст. 99-1 ЦК України, тільки з уточненням їхньої приналежності до юридичної особи публічного права [5].

Пунктом 23 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» до посадових осіб органів управління акціонерного товариства віднесено голову та членів наглядової ради або ради директорів, виконавчого органу, керівника підрозділу внутрішнього аудиту (внутрішній аудитор), керівника відділу бюджету або іншого підрозділу, до компетенції якого належить питання бюджетування акціонерного товариства, корпоративного секретаря акціонерного товариства, а також голову та членів іншого органу акціонерного товариства (крім консультативного), якщо утворення такого органу передбачено законом або статутом акціонерного товариства [87].

Враховуючи, що господарські товариства можуть належати як до юридичних осіб публічного, так і приватного права (залежно від порядку їх створення, форми власності майна та правового статусу, закріпленого в установчих документах) вважаємо, що наведений у ч. 1 ст. 99-1 ЦК України перелік посадових осіб товариства можна вважати посадовими особами юридичних осіб приватного права на тій підставі, що ЦК регламентує приватно-правові відносини. Зазначені посадові особи можуть виступати суб'єктами вчинення пасивного підкупу, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України. Спільною ознакою посадових осіб органів управління різного рівня господарських товариств, що належать до юридичних осіб приватного права, окрім виконання організаційно-управлінських та адміністративно-господарських функцій є їхні фідуціарні обов'язки перед засновниками та акціонерами. Зміст фідуціарних обов'язків полягає в необхідності діяти виключно в корпоративних інтересах товариств, проявляти належну обачність щодо оцінки й мінімізації фінансових, репутаційних та інших ризиків, що є основою довіри між власниками бізнесу і посадовими особами та делегування останнім управлінських повноважень.

Службовими особами визнаються також фізичні особи-підприємці у разі, якщо вони здійснюють організаційно-розпорядчі функції за спеціальними повноваженням, передбаченими трудовим договором стосовно найманих працівників. До того ж К. Задоя вважає, що відповідно до п. 1 Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю, затвердженого Міністерством праці та соціальної політики в редакції від 14.10.2010 № 420 [88], коло службових осіб за КК України може включати й фізичних осіб, які використовують найману працю, пов'язану з наданням послуг (кухарі, няньки, водії) [56, с. 9]. З цього приводу слід уточнити, що фізична особа, яка використовує найману працю, пов'язаною з наданням послуг, прирівнюється до фізичних осіб-підприємців у випадках укладання письмового трудового договору (нотаріально

посвідченого), з подальшою реєстрацією в державній службі зайнятості за місцем проживання і повідомленням контролюючого органу [88].

Працівники приватних підприємств, установ, організацій, а також господарських товариств, що не є службовими особами, визнаються суб'єктами пасивного підкупу, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України. Професійні обов'язки працівників встановлюється трудовим договором, укладеним з роботодавцем, а також внутрішніми наказами й організаційно-розпорядчими документами (посадовими інструкціями для фахівців, професіоналів, технічних службовців і трудовими договорами/контрактами). Згідно з п. 6 «Загальних положень» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджених наказом Міністерства праці та соціальної політики від 29.12.2004 № 336, в редакції наказу Міністерства соціальної політики від 22.09.2015 р., конкретний перелік посадових обов'язків професіоналів, фахівців, технічних службовців визначається посадовими інструкціями, що розробляються на основі Довідника. Посадові інструкції складаються для працівників усіх посад, зазначених в штатному розписі [89]. Кваліфікаційні характеристики професій працівників включають завдання та обов'язки, що визначають зміст діяльності працівника, делеговані повноваження, за допомогою яких працівник має забезпечити в процесі діяльності виконання покладених на нього завдань та обов'язків, а також відповідальність за невиконання або неналежне виконання посадових завдань та обов'язків [89]. Наведемо типовий приклад з судової практики щодо одержання неправомірної вигоди працівником юридичної особи приватного права.

Вироком Личаківського районного суду м. Львову працівника юридичної особи приватного права засуджено до покарання у виді штрафу у розмір 400 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (6800 грн) за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України. Засуджений, обіймаючи посаду слюсаря з експлуатації та ремонту газового устаткування сектора повірки побутових газових лічильників відділу обслуговування вузлів обліку газу

Управління метрології АТ «Оператор газорозподільної системи «Львівгаз», бувши працівником підприємства, який не є службовою особою, діючи умисно під час перебування в приватній квартирі протиправно одержав для себе від громадянина неправомірну вигоду в сумі 10000 грн за вчинення в інтересах останнього дій з використанням становища, яке він займає в АТ «Оператор газорозподільної системи «Львівгаз», а саме за сприяння у заниженні показників побутового лічильника газу, встановленого у квартирі [90].

Особи, які працюють на користь підприємств, установ, організацій, виконують роботу чи надають послуги на підставі договорів, що випливає з примітки 1 до ст. 354 КК України. Ідеться про різновид підприємницької діяльності, що здійснюється на підставі цивільно-правових договорів (договір доручення, договори комісії, транспортного експедування, страхування, постачання та ін.) між юридичними особами приватного права та іншими суб'єктами підприємницької діяльності, узгоджують свої дії та працюють на досягнення спільної мети. Особи, які працюють на користь юридичних осіб, за винагороду виконують роботи чи надають послуги, спрямовані на досягнення цілей статутної діяльності юридичної особи приватного права, що уклала з ними цивільно-правовий договір. Такі послуги виконуються в межах агентської, комісійної, дилерської, дистриб'юторської, торгівельної та інших видів допоміжної діяльності, а також в межах виконання робіт з технічного обслуговування підприємств, установ, організацій та ін. До осіб, що працюють на користь підприємств, установ, організацій належать агенти (торгівельні, рекламні, комерційні, з нерухомості), експедитори з перевезень вантажів, дилери, дистриб'ютори та ін.

Суб'єктами активного підкупу працівників підприємств, установ, організацій (частини 1 і 2 ст. 354 КК України), а також службових осіб юридичних осіб приватного права, незалежно від організаційно-правової форми (частини 1 і 2 ст. 368-3 КК України), за загальним правилом визнаються фізичні осудні особи, які досягли 16 років.

Так звані посередники, які можуть виступати як на стороні суб'єкта активного підкупу, так і стороні суб'єкта пасивного підкупу, несуть кримінальну відповідальність за співучасть у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 354 або 368-3 КК України.

Соціальні наслідки явища підкупу у сфері приватного підприємництва полягають у заподіянні матеріальної шкоди юридичним особам приватного права; заподіянні шкоди позитивній діловій репутації суб'єктам підприємницької діяльності; у недовірі засновників (учасників) юридичних осіб до призначених керівників, службових осіб всіх рівнів, працівників та представників юридичних осіб; підвищених ризиках зазнати штрафних санкцій та застосування заходів кримінально-правового характеру до приватних юридичних осіб; створенні нерівних умов для провадження підприємницької діяльності та спотворенні доброчесної конкуренції; порушенні міжнародних принципів та правил ведення бізнесу; порушення міжнародних антикорупційних стандартів.

Підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права можна класифікувати за його функціональною спрямованістю:

– одержання додаткових незаконних доходів службовими особами, працівниками і представниками юридичних осіб приватного права;

– несанкціоноване використання ресурсів юридичних осіб у приватних цілях;

– незаконне заволодіння активами юридичних осіб приватного права;

– сприяння або не перешкоджання підприємницькій діяльності;

– спрощення формальностей, пришвидшення виготовлення технічної документації та одержання дозвільних документів;

– уникнення чи зменшення відповідальності за порушення законодавства;

– забезпечення неправомірних переваг у конкуренції з іншими суб'єктами господарювання.

Підкуп в підприємництві можна класифікувати на окремі види, залежно від середовища в якому вчиняється це кримінальне правопорушення, а також від

статусу суб'єктів підкупу та характеру їхньої діяльності. Виходячи з цього, пропонується вирізняти: підкуп всередині юридичної особи приватного права, коли взаємодіють службові особи та інші працівники однієї юридичної особи; підкуп у відносинах між приватними юридичними особами-резидентами, а також між юридичними особами-резидентами і нерезидентами; підкуп у відносинах між юридичними особами приватного і публічного права; підкуп у відносинах суб'єктів підприємництва з органами держаної влади, місцевого самоврядування, контролюючими та правоохоронними органами.

Залежно від статусу суб'єктів підкупу пропонуємо вирізняти підкуп функціонерів в ролі яких виступають одноосібні керівники/заступники підприємств, установ, організацій, а також керівники та члени виконавчого органу управління господарських товариств; підкуп професіоналів юридичних осіб приватного права; підкуп працівників і представників юридичних осіб приватного права.

Залежно від характеру протиправної діяльності суб'єктів підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права можна вирізняти підкуп замовників, постачальників, кредиторів, орендодавців, підрядників, продавців, дистриб'юторів, аудиторів, працівників внутрішнього контролю та ін.

Висновки до розділу 1

Дослідження явища підкупу у приватному підприємництві дозволяє зробити такі основні висновки.

Правова природа приватного підприємництва полягає у незалежному від держави й територіальної громади здійсненні незабороненої законом комерційної діяльності на власний ризик з метою одержання прибутку, а також в самостійному управлінні господарською діяльністю, можливості розпорядження на власний розсуд активами юридичних осіб приватного права і в обов'язку нести цивільно-правову відповідальність за зобов'язаннями, у межах усього належного їм майна.

Запропоновано визначати правовий статус юридичних осіб приватного права за сукупністю таких ознак: заснування за ініціативи фізичних та/або юридичних осіб їхнім спільним узгодженим рішенням на підставі статуту або засновницького договору; утворення статутного капіталу за рахунок внесків, майна і доходів приватної форми власності, або за рахунок майна державної чи комунальної форми власності, якщо частка держави чи територіальної громади у статутному капіталі не перевищує 50%; інституційна й функціональна незалежність господарської діяльності від держави й територіальної громади; господарсько-економічна й управлінська самостійність, вільне розпорядження прибутками і активами; вирішальний вплив на корпоративну політику, оперативне управління і здійснення господарської діяльності засновників (учасників) і кінцевих бенефіціарних власників (контролерів); організаційна й матеріальна залежність службових осіб, працівників та представників юридичних осіб від волі і рішень засновників (учасників) та кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) юридичних осіб приватного права, безумовна підпорядкованість їхньої поведінки корпоративній політиці і статутним цілям юридичних осіб приватного права; солідарна відповідальність учасників за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути накладене стягнення; рівноправні партнерські відносини з іншими суб'єктами господарювання, державними органами та органами місцевого самоврядування.

Дослідження стану корупції в приватному секторі за результатами експертних оцінок та апробованих методик засвідчило низку негативних тенденцій. На фоні певних покращень ситуації з поширенням корупції в державі загалом, у сфері економіки та приватного бізнесу фіксується погіршення показників або відсутність прогресу з економічною свободою, легкістю ведення бізнесу, верховенством права, конкурентоспроможністю, регуляторним впливом, інвестиційною привабливістю. Представники бізнес-спільноти заявляють про зростання рівня корупції. Відзначається в цілому

несприятливий діловий клімат в період війни та песимістичні очікування бізнесу за більшістю напрямів економічної діяльності.

Сутність явища підкупу в приватному підприємництві полягає у незаконній угоді про корупційну послугу, що надається в обмін на неправомірну вигоду. Предметом корупційної угоди є протиправне використання службових/представницьких повноважень або займаного становища у відповідь на запропоновану, обіцяну чи надану неправомірну вигоду. Необхідною умовою корупційної угоди є добровільні взаємні незаконні зобов'язання сторін, що носять зустрічний, взаємозумовлений характер.

Розроблено класифікацію підкупу залежно від середовища в якому вчиняється це кримінальне правопорушення, а також від статусу суб'єктів підкупу та характеру їхньої діяльності. За критерієм середовища підкуп поділяється на вчинений всередині юридичної особи приватного права, а також підкуп вчинений у зовнішніх відносинах з діловими партнерами та державними органами. Залежно від статусу суб'єктів підкупу пропонується вирізняти підкуп функціонерів різних рівнів, підкуп професіоналів, працівників та уповноважених осіб юридичних осіб приватного права.

За характером діяльності суб'єктів підкупу вирізняється підкуп замовників, постачальників, кредиторів, орендодавців, підрядників, продавців, дистриб'юторів, аудиторів, працівників внутрішнього контролю та інших осіб.

РОЗДІЛ ІІ
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДКУПУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

2.1 Рівень, структура та динаміка підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Для встановлення й оцінки розмірів явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, тенденцій його поширення, відстеження змін кількісно-якісних показників за певний період, визначення ключових факторів, які можуть впливати на це явище, а також встановлення типових форм корупційної поведінки осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, у кримінологічних дослідженнях використовуються статистичні й соціологічні методи вивчення корупційної злочинності та її проявів. За допомогою статистичних методів здійснюється аналіз кількісних, якісних і кількісно-якісних показників вимірювання корупційної злочинності, зокрема таких як рівень, структура та динаміка підкупу. Для цього використовуються зібрана, оброблена й узагальнена первинна та вторинна кримінологічна значуща інформація. Джерелом первинної інформації виступають зібрані й оброблені дані емпіричних досліджень про об’єкт пізнання. Зазвичай це результати узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, судової практики, соціологічних опитувань. Джерелом вторинної інформації є згруповані й узагальнені показники документів первинного обліку та статистичної звітності органів правопорядку, прокуратури та судів [91, с. 28-29]. Ідеться про безперервне загальнодержавне статистичне спостереження стану злочинності та результатів боротьби з нею, що відображається у формах статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, таких як: «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» (Форма 1), «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» (Форма 2), а також у формах судової статистики Державної судової адміністрації щодо

стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами, зокрема Форма 1-к «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження», Форма 6 «Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання», а з 2024 року – форма №1-ПК «Звіт судів про стан протидії корупції». Окрім наведених, існують й інші статистичні збірники (у тому числі інтерактивна графіка), що відображають стан протидії корупції в Україні, результати діяльності уповноважених суб'єктів та інших державних органів у сфері протидії корупції, наприклад Путівник антикорупційною статистикою НАЗК.

За результатами аналізу показників статистичної звітності органів правопорядку, а також даних судової статистики можна оцінити рівень корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 і 368-3 КК України, а також рівень судимості за ці корупційні кримінальні правопорушення, структуру вчинених корупційних кримінальних правопорушень, їхню динаміку, дослідити практику призначення покарань засудженим. Водночас слід враховувати, що отримання повної, об'єктивної та достовірної інформації про предмет дисертаційного дослідження є необхідною умовою розроблення науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення стратегії та практики запобігання, виявлення і протидії підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. У зв'язку з цим, інформацію, що міститься в офіційних статистичних звітах органів правопорядку і судових органів необхідно доповнювати даними, оприлюдненими в аналітичних оглядах та інших відкритих джерелах інформації, а також результатами авторського емпіричного дослідження.

Рівень корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 354 і 368-3 КК України вимірюється за двома показниками: кількістю облікованих кримінальних правопорушень і чисельністю виявлених осіб, які їх вчинили [92, с. 69]. Рівень судимості вимірюється кількістю осіб, обвинувальні вироки щодо яких набрали законної сили [92, с. 70].

Перед аналізом рівня підкупу та рівня судимості за його вчинення необхідно зробити деякі застереження.

По-перше, до статистичної звітності Офісу Генерального прокурора не входять відомості про кількість кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили на тимчасово окупованих територіях України, а також в зоні ведення активних бойових дій, що негативно відображається на повноті й об'єктивності даних щорічних статистичних звітів про стан злочинності в державі.

По-друге, рівень кримінальних правопорушень повинен відображати кількість усіх злочинів, які були фактично вчинені за звітний період. Натомість зазначені вище форми статистичної звітності враховують лише виявлені та внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань органами правопорядку корупційні кримінальні правопорушення, а також встановлені особи, які вчинили такі кримінальні правопорушення. Звідси випливає, що статистична звітність здебільшого відображає результати виявлення корупційних кримінальних правопорушень, а також результати досудового розслідування цієї категорії кримінальних проваджень, ніж рівень фактично вчинених корупційних кримінальних правопорушень досліджуваних видів за звітний період. Як зазначає В. Оболенцев, хабарництво має високі показники латентності [93, с. 56]. А тому, необхідно спробувати оцінити рівень латентності підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

По-третє, існуючі форми статистичної звітності, на жаль, не дозволяють диференціювати показники у розрізі підкупу працівників підприємств, установ, організацій, що належать до юридичних осіб приватного права. Чинна редакція ст. 354 КК України встановлює кримінальну відповідальність за підкуп працівників і представників державних, комунальних і приватних підприємств, установ, організацій. Разом з тим, слід пам'ятати про те, що працівники та представники приватних підприємств, установ, організацій стали суб'єктами кримінальної відповідальності за підкуп тільки з травня 2014 року.

По-четверте, необхідно зважати, що офіційна статистична інформація демонструє дуже приблизний розмір явища підкупу у сфері підприємництва, відображає загальні тенденції його поширення і типові форми злочинної поведінки та структурний розподіл. Як зазначають експерти, відсутність у статистичній звітності Офісу Генерального прокурора метаданих, що пояснюють різницю між окремими статистичними показниками за попередні періоди та поточний період суттєво ускладнюють встановлення взаємозв'язків між здійсненням заходів протидії злочинності, реалізацією антикорупційної політики та змінами кількісних і якісних показників вимірювання корупції у звітному періоді [94, с. 23].

Для зручності сприйняття статистичні показники традиційно відображаються у вигляді таблиць.

Табл. 1

Рівень корупційних кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 368-3 КК України, рівень судимості за ці правопорушення у 2014-2025 рр.

Роки	**Стаття 354 КК України**		**Стаття 368-3 КК України**	
	К-ть право-порушень	**К-ть осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили**	**К-ть право-порушень**	**К-ть осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили**
2014	21	9	117	53
2015	31	18	78	45
2016	25	23	58	15
2017	40	25	60	16
2018	34	24	66	10
2019	67	38	68	16
2020	33	27	33	11
2021	36	29	59	9
2022	33	17	42	8
2023	54	16	38	8

2024	58	15	50	20
2025	143	23	147	10

За період 2014-2025 рр. всього обліковано 575 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України. В масштабах держави це незначна кількість корупційних кримінальних правопорушень. Підрахувати точну кількість підкупів працівників підприємств, установ, організацій, що належать до юридичних осіб приватного права за вказаний період порівняння не можливо, у зв'язку з не виокремленням такої ознаки класифікації статистичної інформації. Найбільше зростання абсолютних показників підкупу спостерігалося в період 2014-2019 рр.. Це обумовлено двома основними чинниками: загальною тенденцією щорічного зростання кількості облікованих корупційних кримінальних правопорушень, що свідчить про активізацію боротьби з корупцією в Україні в цей період [95], а також розширенням кола суб'єктів кримінальної відповідальності за підкуп, передбачений ст. 354 КК України (з 2014 р.), включаючи працівників і осіб, які працюють на користь підприємств, установ, організацій, що можуть належати до юридичних осіб приватного права.

У період 2020-2022 рр. спостерігається різке скорочення кількості облікованих корупційних кримінальних правопорушень цього виду, що зумовлено уповільненням темпів протидії корупції в Україні в цілому, гальмуванням антикорупційної реформи, зміною пріоритетів діяльності оперативних, слідчих та детективних підрозділів органів досудового розслідування. Судячи із показників статистики у приватному бізнес-середовищі несформовано внутрішню систему запобігання, виявлення та протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Якби юридичні особи приватного права самостійно викривали корупційні злочини і співпрацювали з органами правопорядку, це би відобразилося на показниках статистичного обліку.

У період 2023-2025 рр. фіксується зростання кількості облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України порівняно з

2022 р. – 54 проти 33, або на 63,6%, у 2024 р. – 58 проти 54 або на 7,4%. Рекордне зростання зафіксовано за 2025 р. – 143 проти 58 або +146,6%. Частково, це пояснюється зростанням рівня безумовно корупційних кримінальних правопорушень за ці роки в державі загалом: 2023 р. 7,456 проти 5,612 (2022 р.) – приріст +32,9 %, 2024 р. – 8,014 проти 7,456 відповідно, приріст 7,5%, 2025 р. 9,234 або + 15,2% [95]. Доволі показово, що за даними соціологічних досліджень рівня корупції в бізнес-середовищі у 2023-2024 рр. зросла частка підприємців, які стикалися з корупцією (до 23,3% проти 15,4 % у 2022 р.) [96, с. 115]. Тенденція до помітного зростання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права під час війни 2023-2025 рр., з одного боку, свідчить про погіршення фінансово-економічного стану суб'єктів малого,- і середнього підприємництва і запровадження режиму суворої економії, що негативно позначилося на оплаті праці працівників і морально-психологічному кліматі в трудових колективах. З другого боку, свідчить про реальне зростання рівня корупції в бізнес-середовищі за рахунок розширення кола осіб, залучених до корупційних практик у підприємницькій діяльності.

За період 2014-2024 рр. сумарна кількість підкупів службових осіб юридичних осіб приватного права склала 816. Це порівняно більший показник, ніж сума підкупів працівників підприємств, установ, організацій за досліджуваний період. Не беручи до уваги 2025 р. найбільша кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368-3 КК України фіксувалася у 2014 р. – 117. Це пояснюється тим, що на той час підкуп працівників підприємств, установ, організацій ще не був криміналізований, відтак зусилля органів правопорядку з протидії корупції в приватному секторі ймовірно зосереджувалися на виявленні й розслідуванні підкупу саме службових осіб юридичних осіб приватного права. У наступні 2015-2016 рр. кількість облікованих корупційних кримінальних правопорушень цього виду зменшувалася, що частково пояснюється імовірним перерозподілом зусиль органів правопорядку по одночасній протидії як підкупу працівників підприємств, установ, організацій (ст. 354 КК України), так і підкупу

службових осіб юридичних осіб приватного права. Упродовж 2017-2019 рр. щорічна кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368-3 КК України залишалася відносно стабільною, з незначними змінами значень абсолютних показників. У 2020 р. кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 і 368-3 КК України стала однаковою – по 33, що скоріш за все пов'язано із ослабленням в органів правопорядку процесуального інтересу до виявлення й розслідування злочину-підкупу, можливо у зв'язку з незначною їхньою питомою вагою в загальній кількості облікованих корупційних правопорушень. Помітне зростання рівня підкупу службових осіб юридичних осіб приватного права фіксується у 2024 р. (приріст 31,6% порівняно з 2023 р.), і далі йде стрибкоподібне зростання за 2025 р.: 147 проти 50 (2024 р.) або +194,0%. Це свідчить про зниження ефективності управління бізнесом під час війни в цілому, недостатній рівень оплати праці нижчої і середньої керівних ланок юридичних осіб приватного права, відсутність чи низку ефективність антикорупційного комплаєнсу, неналежний рівень внутрішнього контролю, а також про залучення до підкупу нових управлінців інших службових осіб, які раніше утримувалися від корупційних практик.

У кримінологічних дослідженнях заведено формувати загальне уявлення про ймовірну фактичну кількість вчинених злочинів певного виду за результатами оцінювання показників його латентності. За даними емпіричного дослідження В. Оболенцева латентність одержання хабаря складає 69% від кількості зареєстрованих злочинів [93, с. 56-58]. Науковець запропонував класифікацію злочинів, залежно від рівня латентності: низьколатентні – рівень латентності не перевищує половини від кількості зареєстрованих, середньолатентні – перевищують 50% від кількості зареєстрованих, високолатентні – рівень латентності перевищує кількість зареєстрованих злочинів певного виду [93, с. 73]. За оцінками В. Оболенцева одержання хабаря належить до злочинів із середнім рівнем латентності.

Як видається, з-поміж різних методів вимірювання рівня латентності злочинів менш-більш точний результат дає використання експертних оцінок. Експертам із числа слідчих, прокурорів і суддів, які безпосередньо стикаються з протидією підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права пропонується оцінити за певною шкалою кратне співвідношення між кількістю зареєстрованих і латентних злочинів цього виду. Більшістю кримінологів підтримується пропозицією щодо градації рівня латентності злочинів за такою шкалою: низьколатентні – коефіцієнт латентності від 1 до 2, тобто на один зареєстрований припадає від 1 до 2 латентних злочинів, середньолатентні – коефіцієнт латентності понад два, але не більше 20, тобто пропорція зареєстрованих до латентних 1:2-20, високолатентні – коефіцієнт латентності понад 20, але не більше 50 злочинів, тобто на 1 зареєстрованих припадає від 20 до 50 латентних [97, с. 33].

Нагадаємо, що в якості експертів нами залучено 120 осіб, які безпосередньо брали участь в розслідуванні, запобіганні та судовому розгляді кримінальних проваджень щодо злочинів, передбачених ст.ст. 354, 368-3 КК України. Левову частку експертів становили слідчі – 106 осіб або 88,3%, за ними йдуть прокурори – 9 осіб або 7,5% і по 3 особи (2,5 і 2,5% відповідно) – це оперуповноважені та судді.

За результатами опитування експертів встановлено наступне: 59,2% респондентів вважають, що на один зареєстрований припадає один незареєстрований підкуп (співвідношення 1:1). Співвідношення зареєстрованих і латентних 1:10 і більше відмітили 17,5% опитаних експертів. Пропорцію 1:2-3 указали 12,5%, 1:4 і більше – 10,8 % працівників органів правопорядку, прокурорів і суддів (додаток Б).

З наведеного випливає, що переважна більшість експертів (59,2%) відносять підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права до низьколатентних злочинів. Проте, 40,8% оцінили його як середньолатентний злочин. Певною мірою такий результат узгоджується з відповідями на питання щодо поширеності підкупу у підприємницькій діяльності. Так, 63,3%

експертів називають його мало поширеним, 26,7% – середньо поширеним, 10% – дуже поширеним (додаток Б). Розподіл наведених відповідей наштовхує на думку про існуючу серед експертів складність оцінювання частки невідомих/незареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень, викликану недостатнім рівнем обізнаності щодо їх поширеності в підприємницькій діяльності та можливо недостатнім особистим досвідом з виявлення і розслідуванням цієї категорії корупційних кримінальних правопорушень. В цілому на фаховість оцінок експертів впливають їхня компетентність з досліджуваних питань, поширеність в судово-слідчій практиці цих корупційних кримінальних правопорушень, наявність особистого досвіду. З власних спостережень зауважимо, що працівникам органів досудового розслідування і прокурорам доволі складно абстрагуватися від окремих кримінальних проваджень, які вони безпосередньо розслідували та зробити узагальненні висновки про рівень реєстрації та показники латентності підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права в цілому. На об'єктивність і достовірність оцінок впливають колективне сприйняття працівниками органів досудового розслідування і прокуратурами підкупу як одного із видів корупційних практик, а також суб'єктивне ставлення до суспільної небезпечності підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, порівняно з іншими найпоширенішими видами корупційних злочинів. На питання «Чому, на вашу думку, не всі випадки підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права реєструються і розслідуються?» переважна більшість експертів (64,2%) відповіли про відсутність реальних заявників (потерпілих); 38,3% причину убачають в незацікавленості бізнесу працювати законно і прозоро; частка респондентів, які указали недостатню ефективність підрозділів внутрішнього аудиту і контролю юридичних осіб становить 9,2%. Про недостатню ефективність діяльності органів державного нагляду (контролю) в приватному секторі зазначили 7,5% респондентів (додаток Б).

З наведеного випливає, що органи правопорядку, на які покладається запобігання, виявлення, припинення, розслідування і розкриття кримінальних

правопорушень, передбачених ст.ст. 354, 368 КК України, скоріш за все не вживають необхідних і достатніх оперативно-розшукових та інших заходів щодо самостійного виявлення з будь-яких джерел інформації про указані корупційні кримінальні правопорушення, а також не встановлюють усіх осіб, причетних до їх вчинення. Виявлення й розслідування підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права не належить до пріоритетів протидії та запобігання корупції. Органи правопорядку і прокуратури зосереджені на боротьбі з корупцією в державному секторі.

З урахуванням викладеного, вважаємо, що оцінки рівня латентності досліджуваних злочинів надані більшістю експертів (59,2%) слід сприймати критично, оскільки вони викликають певні сумніви в об'єктивності та достовірності. Як відомо, підкуп – це злочин в якому відсутні потерпілі, за виключенням випадків, коли має місце вимагання неправомірної вигоди, що на практиці трапляється доволі зрідка. У кримінології вважається доведеним, що злочини в яких відсутні потерпілі належать до середньо,- чи високолатентних. На наш погляд, підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права більше належить до середньолатентних злочинів за запропонованою раніше шкалою. Звідси припускаємо, що кількість фактично вчинених корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 354, 368-3 КК України значно перевищує показники зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії.

Дослідження структури підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права передбачає визначення частки цих кримінальних корупційних правопорушень від загальної кількості облікованих корупційних кримінальних правопорушень, що вказує на поширеність підкупу в корупційній практиці. Зауважимо, що коректно було б вирізняти частку і співвідношення досліджуваного виду кримінальних правопорушень з генеральною сукупністю корупційних кримінальних правопорушень саме в приватному секторі. Однак, існуючі форми статистичної звітності та ознаки класифікації статистичної інформації не дозволяють це зробити. З 2023 р.

започатковано нові форми статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, серед яких для дослідження показників структури звернімося до Форми № 2-кор «Відомості про результати досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, зареєстрованих у звітному періоді усього по державі». Згідно з даними зазначеної форми, у 2023 р. всього обліковано безумовно корупційних кримінальних правопорушень 7456, з них кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 КК України становить 54, кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368-3 КК України – 38. Звідси, частка підкупу, передбаченого ст. 354 КК України у 2023 р. складає 0,7% від загальної кількості облікованих корупційних кримінальних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією, а частка підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України – 0,5% від генеральної сукупності. У 2024 р. показники структура досліджуваних видів підкупу виглядає так: злочин, передбачений ст. 354 КК України – 58 від 8 014 або 0,7%, ст. 368-3 КК України 50 від 8 014 або 0,6%.

Співвідношення досліджуваних злочинів за 2025 р. дещо змінилося – ст. 354 КК України 143 від 9,234 або 1,5%, ст. 368-3 КК України 147 від 9,234 або 1,6%. Отже, часта досліджуваних видів підкупу в загальній кількості безумовно корупційних злочинів незначна і стабільна, в межах 0,7 – 1,5% (ст. 354 КК України) і 0,5 – 1,6 % (ст. 368-3 КК України).

Динаміку підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права доцільно відобразити в табличному вигляді.

Табл. 2

Динаміка підкупу, передбаченого ст. 354 КК України (2013-2025 рр.)

Роки	**Кількість облікованих кримінальних правопорушень**		
	Усього	У відсотках до	
		2013	**попереднього року**
2014	21	100,0	–
2015	31	147,6 (або +47,6)	147,6 (або +47,6)

2016	25	119 (або + 19)	80,6 (або – 19,4)
2017	40	190,4 (або + 90,4)	160 (або + 60)
2018	34	161,9 (або + 61,9)	85 (або – 15)
2019	67	319 (або + 219)	197 (або + 97)
2020	33	157,1 (або + 57,1)	49,2 (або – 50,8)
2021	36	171,4 (або + 71,4)	109 (або + 9)
2022	33	157,1 (або + 57,1)	91,6 (або – 8,4)
2023	54	257,1 (або + 157,1)	163,6 (або + 63,6)
2024	58	276,2 (або + 176,2)	107,4 (або + 7,4)
2025	143	681 (або +581)	246,6 (або +146,6)

Динаміка підкупу (ст. 354 КК України) за досліджуваний період демонструвала постійний приріст до базового періоду (2014 р.). За 12-річний період порівняння зафіксовано приріст розглядуваних корупційних кримінальних правопорушень на 581% або у 5,8 рази, порівняно з показниками 2014 р. У період 2014-2018 рр. фіксувалися незначні висхідні та низхідні коливання динаміки, що свідчить про відносно стійку щорічну кількість виявлених і облікованих кримінальних правопорушень цього виду. Пік динаміки припадає на 2019 р. (не враховуючи показників 2025 р.), далі іде різке зниження у 2020 р. (–50,8%), після чого упродовж трьох років поспіль спостерігається приріст кількості облікованих злочинів 63,6% і 7,4% відповідно. У 2025 р. зафіксовано різкий приріст підкупу, передбаченого ст. 354 КК України (+146,6%) порівняно з попереднім роком, а також найбільшу кількість облікованих підкупів працівників підприємств, установ, організацій за 12-річний період вивчення – 143.

Табл. 3

Динаміка підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України (2013-2025 рр.)

Роки	**Кількість облікованих кримінальних правопорушень**		
	Усього	У відсотках до	
		2013	**попереднього року**
2014	117	100	-

2015	78	66,7 (або – 33,3)	66,7 (або – 33,3)
2016	58	49,6 (або – 50,4)	74,3 (або – 25,7)
2017	60	51,3 (або – 48,7)	103,4 (або + 3,4)
2018	66	56,4 (або – 43,6)	110 (або + 10)
2019	68	58,1 (або – 41,9)	103 (або + 3)
2020	33	28,2 (або – 71,8)	48,5 (або – 51,5)
2021	59	50,4 (або – 49,6)	178,8 (або + 78,8)
2022	42	35,9 (або – 64,1)	71,2 (або – 28,8)
2023	38	32,5 (або – 67,5)	90,5 (або – 9,5)
2024	50	42,7 (або – 57,3)	131,6 (або +31,6)
2025	147	125,6 (або +25,6)	294 (або +194)

Динаміка підкупу, передбачено ст. 368-3 КК України демонструє стійку тенденцію до спадання (–57,3 %) за період 2014-2024 рр. і при цьому загальний приріст за увесь період порівняння на 25,6%, що відбулося за рахунок різкого збільшення цих злочинів у 2025 р. Не враховуючи 2025 р., найвищий рівень указаних кримінальних правопорушень зафіксовано у 2014 р., після чого два роки поспіль відбувалося зниження показників облікованих кримінальних правопорушень. У 2017-2019 рр. фіксувався щорічний приріст підкупу службових осіб юридичних осіб приватного права, далі у 2019 р. різке зниження на мінус 51,5%, потім різкий і суттєвий приріст у 2021 р. (+78,8%), після чого знову зниження показників два роки поспіль і далі знову приріст на третину у 2024 р. Пояснити почергове низхідне й висхідне коливання кількості облікованих фактів підкупу у часових рядах динаміки в довоєнний період 2019-2021 рр. можна уповільненням темпів та непослідовністю державної антикорупційної політики, зміною керівного складу усіх органів правопорядку у 2019 р., що потягло за собою кадрові перестановки на всіх рівнях, зміну пріоритетів правоохоронної діяльності та інші негативні наслідки. Починаючи з другого року війни (2023-2025 рр.) в цілому фіксується щорічний приріст динаміки цих злочинів, що обумовлено погіршенням економічних та

безпекових умов ведення бізнесу, неефективністю корпоративного управління, загостренням конкуренції на ринках та іншими чинниками.

2.2 Криміногенні риси осіб, які вчинили підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права.

У кримінології особа злочинця досліджується для встановлення сукупності соціально типових ознак та індивідуально-психологічних особливостей, характерних для певного типу злочинців, що визначають зміст і спрямованість їхньої протиправної поведінки. На думку Б. Головкіна, О. Лисодєда особа злочинця є родовим поняттям, що охоплює сукупність соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак і властивостей, що характеризують злочинців як представників певних соціальних груп населення, а також суб'єктів протиправної поведінки [98, с. 38]. Зауважимо, що представники різних соціальних груп є носіями загальноприйнятих у їхньому середовищі соціальних норм, культури, цінностей та правил поведінки, що накладають відбиток на колективне мислення і типову модель поведінки. Вважається, що члени суспільства, які належать до спільноти злочинців, вирізняються з-поміж інших категорій населення антисуспільною спрямованістю (антисуспільною установкою), що полягає у деформаціях моральної та правової свідомості, негативних якостях та психофізіологічних особливостях, виражених у підвищеній готовності до протиправної поведінки за сприятливих умов [99, с. 234-237].

У зарубіжній кримінології злочинність у сфері ведення бізнесу іменується «білокомірцева злочинність» («білокомірцеві злочини») або White-Collar Crime. Такі злочини вчиняються під час здійснення управлінської, професійної чи трудової діяльності особами, які мають певний соціальний статус, належать до вищого керівництва, менеджменту або професіоналів державних чи приватних компаній та корпорацій. «Білокомірцеві злочини» носять економічний та фінансовий характер, вчиняються шляхом

використання правопорушниками займаного в компанії становища, влади, впливу та довіри з метою отримання особистої або корпоративної вигоди [99, с. 209]. Засновник теорії «білокомірцевої злочинності» Е. Сатерленд убачав зв'язок між соціальним статусом, посадою/становищем правопорушника, наявними можливостями та характером вчинюваного злочину та спрямованістю злочинної поведінки. Високий соціальний статус, впливовість і доступ до ресурсів при слабкому контролі та неналежній звітності породжують хабарництво і несплату податків, а зумовлені професією знання, вміння та навички частіше використовуються персоналом фірм для шахрайства, розкрадання грошей і майна [99, с. 206-211]. Традиційно до «білокомірцевих злочинів» відносять хабарництво і корупцію, корпоративне шахрайство, крадіжки інтелектуальної власності, крадіжки особистих даних, розкрадання майна, кіберзлочини, інсайдерську торгівлю, відмивання грошей та ін. [100].

З точки зору теорії білокомірцевої злочинності важливо підкреслити, що керівники та працівники приватних організацій (компаній), які вчиняють злочини, пов'язані з веденням бізнесу, є носіями загальноприйнятих в бізнес-колах і підприємницькій діяльності поглядів, корпоративної культури та цінностей, а також неформальних правил поведінки, що вважаються нормою поведінки співробітників компаній при виконанні їхніх службових, професійних чи представницьких обов'язків. Внутрішнє середовище суб'єкта господарювання, корпоративна політика, стратегія та умови ведення бізнесу сприяють або перешкоджають вчиненню кримінальних правопорушень під час підприємницької діяльності. Низький рівень корпоративної культури, ділової етики, прозорості та підзвітності в середині компанії, неефективні механізми внутрішнього аудиту і контролю, а також використання тіньових/корупційних схем і нечесних ділових практик створюють сприятливі умови для недотримання приватними службовцями, працівниками та представниками юридичних осіб приватного права вимог законодавства у сфері підприємництва. Непрозоре ведення бізнесу та використання

незаконних практик для одержання прибутку і неправомірних переваг у конкуренції накладають відбиток на мислення і поведінку приватних службовців усіх рівнів, а також працівників та представників таких юридичних осіб. Неодноразові порушення законодавства, недотримання торгових та інших чесних звичаїв у підприємництві, використання тіньових схем і корупційних практик створюють атмосферу незаконності ведення бізнесу, що певним чином санкціонує неправомірну поведінку з боку приватних службовців, працівників та представників юридичної особи. Останні засвоюють модель протиправної поведінки, підлаштовуються під неформальні корпоративні цінності й правила взаємовідносин, вдаються до корупційних практик з метою одержання особистої вигоди за рахунок ресурсів юридичної особи, або ж для задоволення корпоративних інтересів юридичної особи. Враховуючи, що в підприємницькій діяльності юридичних осіб приватного права бере участь значна кількість людей, які займають різні посади, виконують різні завдання, мають різні повноваження – контингент злочинів, які вчинили підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права доволі неоднорідний за соціально-демографічними, кримінально-правовими, морально-психологічними ознаками, а також спрямованістю протиправної поведінки. Для встановлення загальних рис, якостей та властивостей, що характеризують контингент злочинців, які вчинили підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права, необхідно здійснити аналіз ознак, за якими в кримінології традиційно досліджуються злочинці.

Дослідження соціально-демографічних ознак (громадянство, стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, займана посада, матеріальне становище) дозволяє встановити соціальний статус злочинців, їхню належність до певних соціальних і професійних груп, а також виконувані ними функції, завдання та обов’язки. Морально-психологічні ознаки включають потреби, цінності, інтереси, ідеали, а також особливості правової свідомості. Кримінально-правові ознаки включають відомості про місце і час вчинення підкупу, способи протиправної поведінки, предмет неправомірної вигоди, а

також мотиви й цілі кримінальних правопорушень, дані про співучасть, судимість, вид і розмір призначених кримінальних покарань.

Аналіз соціально-демографічних ознак злочинців, які вчиняють підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права, проведений за результатами вибіркового узагальнення матеріалів кримінальних проваджень за статтями 354 та 368-3 КК України, а також на підставі використання статистичних даних, представлених у звітах Державної судової адміністрації України Форма 7 «Про склад засуджених». Крім того, використано результати дослідження осіб, які вчинили внутрішнє корпоративне шахрайство, економічні злочини і пов'язані з ними корупційні правопорушення.

За даними авторського емпіричного дослідження, 100% осіб, які вчиняють обидва розглядуваних види підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, є громадянами України.

Підкуп працівників підприємств, установ, організацій, що належать до юридичних осіб приватного права (ст. 354 КК України), а також підкуп службових осіб юридичних осіб приватного права (ст. 368-3 КК України) здебільшого вчиняють чоловіки: 90,9% і 73,4% відповідно. Частка жінок становить 9,1% і 26,6% відповідно (додаток А). Гендерний розподіл контингенту злочинців відбиває загальну тенденцію в підприємництві у період війни, згідно з якою третина керівного складу малого і середнього бізнесу в Україні представлений жінками. У прифронтових регіонах, а також на цивільних підприємствах у неприфронтових регіонах через відсутність бронювання від мобілізації та різке зменшення чоловічого населення жінки вимушено заміщують чоловіків на посадах керівників усіх рівнів, приватних службовців, професіоналів, фахівців та працівників багатьох професій. Паралельно з цим, в умовах війни поступово наростає ділова активність жінок. Хочеться вірити, що збільшення частки жінок у сфері підприємництва в майбутньому позитивно вплине на рівень корупції в бізнесі.

За результатами узагальнення кримінальних проваджень, обидва види підкупу найчастіше вчиняються злочинцями віком 36-50 років: 54,5% (ст. 354

КК України) і 41,0% (ст. 368-3 КК України), а також 51-65 років – 27,3% і 32,6% відповідно (додаток А). Належність більшої частини злочинців за періодизацією вікової психології до дорослого середнього і зрілого віку, нерозривно пов'язана з їхнім соціальним статусом, займаними посадами, освітнім, освітньо-кваліфікаційним рівнем, тривалістю трудової діяльності. Одержувачі неправомірної вигоди на час вчинення кримінального правопорушення обіймали керівні посади або виконували службові чи професійні обов'язки, що, як правило, передбачають наявність вищої освіти, досвіду роботи, відповідного рівня кваліфікації, які здобуваються протягом досить тривалого періоду навчальної, управлінської та трудової діяльності. У молодому віці обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконувати професійні обов'язки з певним рівнем кваліфікації проблематично. Потрібен час для здобуття освіти, відповідного рівня кваліфікації та просування кар'єрними сходами. Водночас серед надавачів неправомірної вигоди переважають особи молодого віку (18-30 років) із нижчим рівнем освіти, іноді тимчасово не працюючі.

Частка злочинців молодого віку 18-24 років становить 9,1% (ст. 354 КК України) та 8,1% (ст. 368-3 КК України), 25-35 років – 0,0% і 10,2% відповідно. Крім того, 8,1% засуджених за ст. 354 КК України належали до вікової групи 65 років і старші. Серед засуджених за ст. 368-3 КК України цей показник становив 9,1% (додаток А).

Однією з особливостей злочинців, які вчиняють підкуп, пов'язаний з підприємницькою діяльністю є високий рівень освіти. За результатами нашого дослідження, 54,5% засуджених за ст. 354 КК України та 53,1% засуджених за ст. 368-3 КК України мали вищу освіту, що зумовлено освітньо-кваліфікаційними вимогами для зайняття адміністративних посад і посад працівників. Високий освітній ценз встановлений для майже всіх категорій посад керівників, а також більшості професіоналів та фахівців, які працюють

на підприємствах, установах, організаціях чи господарських товариствах приватного сектору економіки.

Професійно-технічна освіта зафіксована у 18,2% і 18,4% засуджених за ст. 354 і 368-3 КК України відповідно. Базова середня освіта встановлена у 9,1% засуджених за ст. 354 КК України та 12,2% (ст. 368-3 КК України). Здебільшого йдеться про надавачів неправомірної вигоди та посередників у підкупі, які є загальними суб'єктами кримінальної відповідальності. Стосовно інших засуджених відомості про освіту відсутні (додаток А).

За сімейним станом серед засуджених переважають одружені особи 54,5% і 61,2% відповідно, що пояснюється належністю більшості злочинців до дорослого середнього і зрілого віку. Соціальний статус одруженої особи зобов'язує виконувати роль годувальника, постійно шукати способи збільшення доходів, а також джерела додаткових доходів, необхідних для покриття поточних витрат родини та придбання товарів тривалого користування. Рівень оплати праці управлінців, професіоналів і фахівців, які працюють у приватному секторі ненабагато вищий середньостатистичного в державі. Для одружених людей легальних доходів вистачає хіба що на покриття найнеобхідніших потреб членів сім'ї. Ситуація погіршується у разі, коли на утриманні одруженого працюючого члена сім'ї перебувають непрацездатні або тимчасово непрацюючі члени сім'ї, які не мають постійних джерел доходів. У зв'язку з цим, службові й посадові особи, які перебувають у шлюбі, мають на утриманні неповнолітніх дітей, або непрацездатних чи тимчасово непрацюючих членів сім'ї, більш активні у пошуках додаткових джерел доходів. Люди, обтяжені необхідністю виконання ролі годувальника сім'ї менш розбірливі у моральному плані щодо законності походження своїх доходів, легше наважуються на одержання неправомірної вигоди.

Серед неодружених злочинців, частка яких складає 18,2% і 26,5%, ймовірно, є особи, які фіктивно розірвали шлюб або перебували у фактичних шлюбних відносинах з метою приховування свого справжнього майнового становища під час щорічного електронного декларування майна. Крім того,

немало далекоглядних приватних службовців перестраховуються і перереєстровують перед розірванням шлюбу рухоме та нерухоме майно на дружин, на випадок притягнення до кримінальної відповідальності, що загрожує цивільною конфіскацією, або конфіскацією майна.

За родом занять 81,8% і 85,7% засуджених за ст. 354 і 368-3 КК на час притягнення до кримінальної відповідальності працювали на підприємствах/організаціях чи в господарських товариствах приватного сектору, тоді як 18,2% і 14,3% – були працездатними, але не працювали й не навчалися (додаток А).

Розподіл засуджених за займаною посадою засвідчив про таке. Засуджені за ст. 354 КК України обіймали посади спеціалістів служби закупівлі та логістики підприємств, установ, організацій – 27,3%; слюсарів з ремонту та експлуатації газового устаткування – 18,2%; інспектори з охорони праці та економічної безпеки – 18,2%, а також були працівниками відділу інспектування – 9,1%; майстрами з ремонту та обслуговування нафтопроводу – 9,1% (додаток А). Перша категорія працівників використовували займану посаду переважно для сприяння в укладенні договорів поставки товарів з конкретними суб'єктами господарювання.

Так, В. працюючи на посаді спеціаліста відділу доставки продукції автомобільним транспортом Управління логістики служби закупок і логістики ТОВ «Інтерпайп Україна», будучи працівником підприємства на якого покладено обов`язки в узгодженні договорів з контрагентами про надання послуг пов`язаних з доставкою продукції клієнтам автомобільним транспортом та брати участь в систематизації отриманих від контрагентів пропозицій, щодо вартості послуг транспортування, порушуючи вимоги «Політики закупівельної діяльності» в ТОВ «Інтерпайп Україна», «Положення про закупівельні комісії» в ТОВ «Інтерпайп Україна», «Процедури вибору автомобільного перевізника при здійсненні транспортування вантажів» в ТОВ «Інтерпайп Україна», діючи умисно, з корисливого мотиву, спрямованого на одержання неправомірної вигоди для

себе з використанням становища, яке він займає, в невстановлений час, звернувся до уповноважених осіб ПП «Континенттранс» та ТОВ «АБ-Транс Євро» з проханням про отримання грошових коштів за безальтернативне надання ПП «Континенттранс» та ТОВ «АБ-Транс Євро» всупереч тендерній процедурі, у розмірі 17 400 грн шляхом перерахування на рахунок банківської картки його дружини. Після виконання умов злочинної домовленості В. отримав неправомірну вигоду від приватних підприємств в розмірі 22 978 грн [101].

Слюсарі з ремонту та експлуатації газового устаткування одержували неправомірну вигоду за сприяння у заниженні показників лічильників газу, спожитого для побутових потреб. Інженерів/фахівців з охорони праці та економічної безпеки підкупали з метою видачі дозволів на підключення електро-, газопостачання до приватних будинків, комерційних об'єктів, а також за безперешкодне підписання актів виконаних робіт. Майстри з ремонту нафтопроводу в обмін на неправомірну вигоду надавали інформацію про тиск і технічний режим роботи нафтопровідної магістралі та попереджали про рейди служби охорони приватної газорозподільної компанії.

Розподіл за займаною посадою осіб, засуджених за ст. 368-3 КК України засвідчив, що більшість з них (57,2%) належать до категорії керівників та їхніх заступників. Йдеться про директорів ТОВ, директорів приватних підприємств, виконавчих директорів ПрАТ, акціонерних товариств, а також їхніх заступників (23,8%). Уточнімо: у більшості випадків засновники ТОВ одночасно були й директорами цих господарських товариств. Зазвичай вони підкуповують директорів інших ТОВ, приватних підприємств або службових осіб ПрАТ, що є їхніми діловими партнерами або конкурентами. Заслуговує на увагу, шо кожен десятий засуджений (9,5%) обіймав посаду керівника приватних навчальних закладів. Як зазначається Офісом Генерального прокурора, керівники і службові особи окремих приватних закладів вищої освіти налагодили корупційні схеми, пов'язані з наданням незаконних послуг військовозобов'язаним щодо ухилення від мобілізації шляхом формального

зарахування здобувачами освіти або аспірантами і надання таким особам відстрочки від мобілізації [102].

Близько 5% у структурі засуджених становили голови правління сільських споживчих товариств. Майже кожен п’ятий корупціонер обіймав посади керівників первинних та відокремлених структурних підрозділів. Ідеться про головних інженерів, головних економістів, головних бухгалтерів, головних аудиторів, головних менеджерів, а також начальників відділів збуту, маркетингу, фінансового відділу юридичних осіб приватного права – 19% (додаток А). Ці особи належать керівної ланки управління господарськими товариствами. Показово і те, що юридичні особи приватного права, службові особи яких вчиняли підкуп, належали до суб’єктів малого або середнього підприємництва.

Зауважимо, що керівники підприємств, установ, організацій, керівники виконавчого органу, мають найбільший обсяг організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських повноважень, мають доступ до ресурсів, можуть впливати на хід та результати господарської діяльності юридичних осіб приватного права. Це створює підвищені ризики щодо пріоритетного підкупу саме цієї категорії службових осіб юридичних осіб приватного права. Так, директори усіх рівнів наділені повноваженнями з оперативного управління виробничо-господарською та фінансово-економічною діяльністю юридичної особи, виконання усіх зобов’язань перед постачальниками, замовниками та кредиторами, а також щодо здійснення заходів контролю за діяльністю інших структурних підрозділів.

Відповідно до наданих повноважень, директори мають право діяти від імені юридичної особи без довіреності, укладати цивільно-правові договори (контракти), вносити до них зміни та доповнення та чинити інші юридично значущі дії. Повноваження директорів передбачають можливість розпоряджатися грошовими коштами та майном юридичної особи приватного права, підписувати первинні фінансово-бухгалтерські документи (платіжні доручення, касові ордери, накладні, акти виконаних робіт), приймати рішення

щодо обирання постачальників, замовників, підрядників/субпідрядників, визначати цінову політику на готову продукцію. Також директори та уповноважені ними особи від імені та в інтересах юридичної особи беруть участь у публічних закупівлях, мають право ухвалювати рішення щодо проведення аудиторських перевірок і заходів внутрішнього контролю, видавати внутрішні розпорядчі акти, обов'язкові для виконання усіма працівниками та представниками юридичної особи приватного права. Крім того, директори уповноважені доручати виконання окремих адміністративно-господарських функцій іншим посадовим особам постійно чи тимчасово. Директори несуть відповідальність за поточний стан і результати економічної діяльності юридичних осіб приватного права. Зрештою, саме керівники відповідальні за регулярну оцінку корупційних ризиків та здійснення заходів виявлення та запобігання корупції в діяльності юридичних осіб приватного права.

Категорія професіоналів і фахівців становить 35,7% і включає службових осіб, які обіймали посади економістів з матеріально-технічного забезпечення, менеджерів з розвитку, постачання та матеріально-технічного забезпечення, менеджерів зі збуту, а також економістів, бухгалтерів, аудиторів та інших провідних фахівців різного профілю. Під час виконання службових обов'язків ці особи ухвалювали неправомірні рішення, виконували незаконні дії, займалися бездіяльністю на користь надавача неправомірної вигоди.

Фізичні особи-підприємці склали 7,1%. У відносинах підкупу вони надавали неправомірну вигоду.

Наведені соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права мають багато спільного із типовими ознаками осіб, які вчиняють внутрішнє корпоративне шахрайство, прояви якого включають і корупційні правопорушення. Так, наприклад: за даними дослідження компанії KPMG «Глобальні профілі шахрая: Ворог всередині (анл. Global Profiles of the Fraudster) збиральний образ типового корпоративного шахрая виглядає так: – це чоловіки, віком 36-55 років (37%),

які протягом 6 років і більше обіймають посади керівників середньої або вищої управлінської ланки (виконавчі директори (7%), топ-менеджери (30%), менеджери середньої ланки (24%) [103, с. 4]. Для порівняння: за даними авторського узагальнення кримінальних проваджень, найчастіше викриваються й притягуються до кримінальної відповідальності за підкуп службових осіб, керівники нижчої і середньої ланки. Це означає, що підкупи керівників вищої ланки управління господарських товариств залишаються латентними.

За морально-психологічними ознаками вивчається спрямованість особистості злочинця, її внутрішній світ, зокрема: світогляд, погляди, інтереси, бажання, переконання, ціннісні орієнтації, самооцінка, риси характеру, а також правосвідомість, інтелектуальні здібності, вольові якості, емоційні риси та фіксовані поведінкові установки, що обумовлюють мотиви та цілі корупційної поведінки та впливають на прийняття рішення про вчинення кримінального правопорушення за наявності сприятливих умов або про заняття стійкою протиправною діяльністю. Значну частину перелічених морально-психологічних ознак, якостей і властивостей особистості корупціонера можна було б дослідити шляхом психологічного діагностування правопорушників з використанням апробованих методик психологічного тестування. Однак, це зробити вкрай складно, оскільки судами лише в одиничних випадках призначається покарання у вигляді позбавлення волі. Більш того, ця категорія злочинців не утримуються в установах виконання покарань.

При дослідженні морально-психологічних особливостей осіб, які вчинили підкуп, треба брати до уваги їхній вік, рівень освіти, соціальний статус, рід занять, займані посади. Переважна більшість засуджених за підкуп осіб належать до вікових груп 36-50 і 51-65 років, мають вищу освіту, одружені, працюють у сфері підприємництва, обіймають керівні посади в приватних організаціях, або належать до категорії професіоналів, спеціалістів чи фахівців. Судячи з матеріалів позитивних характеристик на засуджених за

підкуп в приватному секторі, а також змісту укладених угод про визнання винуватості затверджених обвинувальними вироками судів, в цілому можна сказати про таке.

Засуджені добре соціально і професійно адаптовані, виконують соціально очікувані ролі, мають досвід управлінської діяльності понад 5 років і більше, дисципліновані, ведуть просоціальний спосіб життя, не допускають правопорушень на роботі та в побуті. З точки зору вікової психології, люди віком 36-50 років і старші вважаються психічно й морально зрілими, досягають стану повної інтелектуальної, вольової та емоційної функціональності, адаптивності й відповідальності, мають сформовану систему поглядів та цінностей, усталені інтереси, досягають піка когнітивних властивостей, вирізняються комплексним і гнучким мисленням, цілісно сприймають навколишній світ та події, що відбуваються довкола, швидко адаптуються до змін середовища, здатні самостійно долати життєві труднощі та приймати складні рішення [104, с. 154-158].

Як відомо, головною рисою підприємців є раціональний розрахунок і схильність до ризику, ухвалення рішень в умовах невизначеності, внутрішня готовність зазнати небажаних наслідків, понести збитки і спокійне ставлення до цього. Різні життєві ситуації підприємці розглядають та оцінюють як можливість для заробітку, одержання прибутку [105, с. 59-60]. Заради одержання чи збільшення прибутку або будь-якого іншого доходу підприємці ідуть на ризик, що вважається виправданим з точки зору очікуваної винагороди. Нерівні умови ведення бізнесу, а також широкі можливості для нечесних бізнес-практик деформують свідомість, ціннісні орієнтації та мислення підприємців, спокушають одержувати матеріальну вигоду незаконно.

На наш погляд, люди, які тривалий час працюють у сфері приватного підприємництва, керуються опортуністичною життєвою стратегією, мають фіксовану установку на використання інших людей, ситуацій та обставин для одержання односторонньої вигоди, задоволення власних матеріальних

інтересів. Філософія нечесного підприємництва формує егоцентричний світогляд, споживацьку психологію, слабкі моральні бар'єри та безпринципність, схильність до ризику заради особистої вигоди. Службові особи та працівники юридичних осіб приватного права не є власниками бізнесу, вони наймані менеджери або професіонали, яких у будь-який момент можуть звільнити за надуманими підставами, накласти штрафні санкції, понизити у посаді, знецінити. Через соціально-психологічні механізми соціальної адаптації, наслідування прикладу та психічного зараження менеджери і персонал засвоюють норми, цінності і моделі поведінки бізнес-середовища, намагаються в усьому бути схожими та засновників (учасників) господарських товариств, мріють розпочати власну справу, розбагатіти, або хоча б покращити своє матеріальне становище за рахунок роботодавців. Тривале перебування в статусі найманої адміністрації чи персоналу накладає негативний відбиток на свідомість й особистісні риси такий людей. Заздрість великим доходам і багатому способу життя у купі з усвідомлення власної вразливості та безперспективності актуалізують низькі бажання, формують або примножують негативні риси особистості, особливо у людей, в яких була до цього схильність. Для приватних службовців і працівників властиві такі негативні риси як награна відкритість і фальшива лояльність, маніпуляторство, хитрість, лицемірство, потаємність, пристосуванство, прагматичність, наполегливість у досягненні прихованих власних інтересів та індивідуальних цілей. В основі корисливої мотивації і цілепокладання таких людей лежать стійке бажання одержувати особисту матеріальну вигоду використовуючи владу, довіру, доступ до розпорядження ресурсами, будь-які сприятливі ситуації. Злочинці, які вчиняють підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права керуються спонуканням одержати додатковий дохід за рахунок компанії і при цьому виправдовують свою корупційну поведінку як компенсацію за недоплачену заробітну плату власниками бізнесу, або натякають на незаконність доходів підприємців. Мотивація підкупу зумовлена бажанням/прагненням скористатися наявними можливостями заради

одержання неправомірної вигоди для себе. Значно рідше підкуп вчиняється в корпоративних інтересах юридичної особи приватного права.

Проведені кримінологами дослідження правосвідомості злочинців, які вчинили злочини проти власності, засвідчили наявність розривів між обізнаністю про кримінальну відповідальність за злочини проти власності, формальним визнанням обґрунтованості кримінально-правової охорони відносин власності, а також готовністю дотримуватися кримінально-правових заборон у сфері охорони власності в повсякденному житті. Злочинці не сприймають недоторканність приватної власності як особисто значущу цінність, їх не стримує від протиправних посягань встановлена кримінальна відповідальність за злочини проти власності [106, с. 223-230]. Небезпідставно припускаємо, що установлені експериментальним шляхом деформації правосвідомості корисливих злочинців в загальних рисах притаманні й правосвідомості корупціонерів.

Вивчення Я-концепції корисливих злочинців, до яких умовно можна віднести й корупціонерів, показало, що для них характерно поверхова осмисленість сенсу життя, незадоволеність самореалізацією і соціальним статусом, невиразність стратегії досягнення життєвого успіху, недостатня керованість власним життям, екстернальність [107, с. 150-153]. Думається, що Я-концепція середньостатистичного корупціонера, викритого і притягненого до кримінальної відповідальності за підкуп, навряд чи буде принципово відрізнятися від наведених характеристик. Переважна більшість приватних службовців і працівників юридичних осіб приватного права вміло грають соціально очікувані ролі, формально дотримуються правил ділового етикету, утім у них можуть бути приховані проблеми із самореалізованістю. Такі люди часто невдоволені доходами, соціальним статусом, здебільшого розчаровані в роботі, керівництві, проте схильні тривалий час терпіти і нічого не змінювати, перекладати відповідальність за недосягнення життєвого успіху на оточуючих і несприятливі життєві обставини.

Розподіл засуджених за кримінально-правовими ознаками засвідчив про таке. У понад половині випадків підкуп працівників (ст. 354 КК України) вчиняється у робочий час, робочий день (54,5%), у місцях безпосереднього виконання професійних обов'язків працівників – 54,5% (в різних будівлях та спорудах, що перебувають на обслуговуванні, а також технічних приміщеннях на робочому місці (додаток А). Іншими словами, умисел на одержання неправомірної вигоди виникає безпосередньо під час взаємодії із споживачами різних послуг, замовниками робіт, породжується сприятливою життєвою ситуацією.

У заздалегідь визначеному умовному місці поза межами місця роботи (27,3%) (салон приватного автомобіля, відкритий паркувальний майданчик біля супермаркетів, автозаправна станція, закриті приміщення кафе та інших закладів харчування, прибудинкова територія багатоповерхівок та ін.) (додаток А). Це пояснюється вчиненням пасивного підкупу у формі прохання або одержання неправомірної вигоди і вказує на заздалегідь обдуманий злочинний умисел. Злочинці наперед підшукують місця, не обладнані камерами відеоспостереження або навпаки, показово зустрічаються у багатолюдних місцях, щоби загубитися посеред натовпу, хоча б у загальних рисах продумують план вчинення кримінального правопорушення. У решті випадків – підкуп працівників вчинявся в інших місцях (додаток А).

Підкуп службових осіб юридичних осіб приватного права (ст. 368-3 КК України) переважно вчиняється за місцем роботи злочинців, а саме: у службових кабінетах (36,2%), або в інших приміщеннях за місцем роботи (36,2%). Закриті приміщення на охоронюваній території підприємств, установ, організацій невипадково використовуються для надання/одержання неправомірної вигоди, оскільки тут злочинці почуваються у відносній безпеці через наявний пропускний режим та закритий доступ для сторонніх осіб до будівель адміністрації юридичних осіб. Разом з тим, у 12,8% випадків підкуп вчинявся в інших умовних місцях. У розважальних закладах і закладах громадського харчування вчиняється кожен десятий підкуп (додаток А).

За результатами узагальнення кримінальних проваджень визначено декілька основних способів вчинення підкупу: безпосередня передача неправомірної вигоди (з рук в руки, залишення на робочому столі, в тумбочці або в іншому місці, вказаному злочинцем) – 54,5% (ст. 354 КК України) і 68,1% (ст. 368-3 КК України); переказ грошових коштів на підконтрольну банківську картку 27,3% і 14,9% відповідно. Крім того, підкуп службових осіб юридичних осіб приватного права також здійснювався через посередників у 8,5% випадків (додаток А). В одному провадженні неправомірна вигода надсилалася поштовим відправленням через Нову Пошту на ім'я одержувача неправомірної вигоди. Завуальованих способів підкупу під виглядом оплати фіктивних послуг, виконаних робіт, або великих знижок на товари, безпідставного преміювання та ін., у вивченій нами судовій практиці не зустрічалося.

Предмет і розмір неправомірної вигоди при вчиненні підкупу працівників підприємств, установ, організацій (ст. 354 КК України), а також вчиненні підкупу службових осіб юридичних осіб приватного права (ст. 368-3 КК України) дещо відрізняється і залежать від умовної вартості оцінювання корупційної послуги сторонами підкупу. Так, при підкупі працівників (ст. 354 КК України) у 100% використовується національна грошова одиниця (гривня), у таких розмірах: до 3 тис. грн – 18,1%; 3-10 тис. грн – 27,4%; 10-20 тис. грн – 9,1%; 20-30 тис. грн – 18,1%; 30-40 тис. грн – 9,1%, 40-50 тис. грн – 9,1%; 50-100 тис. грн – 9,1% (додаток А).

При вчинені підкупу службових осіб (ст. 368-3 КК України) предметом неправомірної вигоди виступають національна грошова одиниця – 72,4%, іноземна валюта (долари США) – 23,4%, а також майно – 4,3%. Розмір неправомірної вигоди становив: до 3 тис. грн – 34,0%; 3-10 тис. грн – 19,1%; 10-20 тис. грн – 10,6%; 20-30 тис. грн. – 8,5%; 40-50 тис. грн – 4,3%; 50-100 тис. грн – 10,6%; понад 100 тис. грн – 12,8% (додаток А).

Мотиви й цілі вчинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права обумовлені матеріальними потребами й корисливими

інтересами, на задоволення яких спрямовується протиправна поведінка сторін корупційної угоди. За даними емпіричного дослідження, корисливі мотиви суб'єктів пасивного підкупу працівників і службових осіб юридичних осіб приватного права найчастіше полягають в одержанні грошових коштів для себе за вчинення або невчинення дій з використанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських повноважень або займаного становища в інтересах надавача неправомірної вигоди. Поряд з цим, мотивами протиправної поведінки службових осіб може бути сприяння або не перешкоджання заволодінню активами юридичної особи надавачами неправомірної вигоди, або ж сприяння чи не перешкоджання несанкціонованому використанню ресурсів юридичної особи для прихованого ведення особистого бізнесу та ін. Фактів одержання неправомірної вигоди в інтересах третіх осіб органами досудового розслідування та судом, не встановлено.

Мотиви суб'єктів активного підкупу здебільшого обумовлені бажанням надати/одержати корупційну послугу в особистих інтересах, а не для задоволення корпоративних інтересів юридичної особи, в якій працюють злочинці. Разом з тим, у бізнес-середовищі все-таки практикується вчинення підкупу службовими особами від імені та в інтересах юридичної особи приватного права, хоча поки що такі факти досить нечасто викриваються та розслідуються спеціально уповноваженими суб'єктами протидії корупції. Від імені та в інтересах юридичної особи приватного права підкуп вчиняється уповноваженими особами на виконання усних вказівок, розпоряджень, вимог, доручень, прохань, обіцянок та інших форм впливу керівництва виконавчого органу або членів вищого органу управління господарських товариств, що у свою чергу виконують волю або діють з мовчазної згоди засновників та учасників господарських товариств.

Для порівняння: дослідження мотивів внутрішнього корпоративного шахрайства, проведено компанією KPMG засвідчило, що найчастіше це бажання одержати особисту фінансову вигоду (137 випадків), можливість

легкої наживи «тому, що можу» (78 випадків), особисті фінансові труднощі (31 випадок), а також бажання досягти цілей/приховати збитки, щоб захистити компанію (31 випадок) [103, с. 5].

Диференціація цілей протиправної поведінки суб'єктів підкупу вказує на досягнення якого саме кінцевого результату спрямовується підкуп. Цілі вчинення підкупу, передбаченого ст. 354 КК розподілилися так: одержання дозволу на підключення електро-, газопостачання – 36,3%, сприяння в укладенні договорів з конкретними суб'єктами господарювання, а також укладення специфікацій до договорів поставки товарів – 27,3%, не реагування на виявлені порушення, уникнення/зменшення відповідальності – 18,2%, розкриття конфіденційної інформації за винагороду – 9,1%, потурання заниженню показників побутових лічильників газу/електроенергії – 9,1% (додаток А).

Цілі вчинення підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України розподілилися так: надання переваги щодо укладення або продовження цивільно-правових договорів з конкретними суб'єктами господарювання, а також належне виконання договірних зобов'язань (поставки, підряду/субпідряду, оренди, перевезення) – 40,4%, пришвидшення виготовлення технічної документації та видачі дозволів на підключення електро-, газопостачання – 23,4%, фіктивне працевлаштування з метою бронювання від мобілізації – 17,0%, безперешкодне підписання актів виконаних робіт – 6,4%, формальне зарахування на навчання до ЗВО з метою уникнення мобілізації – 6,4%, не притягнення до відповідальності за виявлене правопорушення – 4,3%, розголошення комерційної таємниці за винагороду – 2,1% (додаток А).

Однією з особливостей вчинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права є те, що дане кримінальне правопорушення в основному вчиняється без співучасті. Так, підкуп працівників підприємств, установ, організацій (ст. 354 КК України) у 100% вчиняється одноосібно. Підкуп службових осіб юридичних осіб приватного права одноосібно вчиняється у

78,7% випадків, у співучасті – 21,3%. Групою осіб за попередньою змовою вчинено 19,1% кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368-3 КК України, організованою групою – 2,1%. Мінімально необхідна кількість суб'єктів вчинення підкупу, з одного боку, свідчить про те, що підкуп, пов'язаний з підприємницькою діяльністю, є засобом разового вирішення поточних питань або розв'язання нагальних проблем. З другого боку, виявлена тенденція може свідчити про свідоме зменшення учасниками корупційної угоди ризиків можливого викриття факту вчинення підкупу. За умови досягнення потрібного результату, учасники підкупу взаємно зацікавлені зберігати у таємниці подію кримінального правопорушення. Для вчинення підкупу групою осіб та організованою групою характерна повторність, використання підкупу як засобу забезпечення корупційних схем.

Аналіз відомостей про судимість показав, що 90,9% осіб, засуджених за підкуп працівників (ст. 354 КК України), а також 87,7% засуджених за підкуп службових осіб (ст. 368-3 КК України) раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності. Разом з тим, 9,1% і 8,1% осіб засуджених за ст.ст. 354 і 368-3 КК України, мали судимості. Стосовно 9,1% і 4,1% осіб відповідно відсутня інформація у вироках (додаток А). Як правило, судимості мають особи, що притягуються до кримінальної відповідальності за пропозицію, обіцянку чи надання неправомірної вигоди.

Привертає увагу інформація щодо виду та розмірів призначених судами кримінальних покарань. Так, 81,8% вироків за підкуп, передбачений ст. 354 КК України, а також 81,6% вироків за підкуп, передбачений ст. 368-3 КК України ухвалено на підставі затвердження угод про визнання винуватості між прокурором і обвинуваченим, в яких узгоджені вид та міра покарання за умови виконання обвинуваченим встановлених угодою процесуальних зобов'язань. Науковцями ставиться під сумнів превентивна функція угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, оскільки такі угоди не стримують службових і посадових осіб від вчинення корупційних злочинів вперше і повторно, а лише заохочують до

належної процесуальної поведінки, сприяння в розслідуванні та розкритті злочинів в обмін на зміну виду покарання або зменшення розміру покарання [108, с. 515].

Доволі показовий факт, що суди призначаючи покарання за обидва види підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права не встановили обтяжуючих вину обставин (100%). Водночас при призначені покарання за ст. 354 КК України у 45,5% вироків враховано обставини, які пом'якшують покарання, серед яких 60,0% становлять утримання неповнолітніх дітей і 40% – щире каяття. При призначенні покарання за ст. 368-3 КК України у 87,8% вироків враховано обставини, які пом'якшують покарання, зокрема: щире каяття – 58,1%, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення – 27,9%, вчинення кримінального правопорушення вперше – 2,3%, позитивна характеристика – 4,7%, утримання неповнолітніх дітей – 4,7%, добровільне відшкодування завданої шкоди – 2,3% (додаток А).

За вчинення підкупу, передбаченого ст. 354 КК України 100% засудженим призначено штраф як основний вид кримінального покарання. За вчинення підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України призначено такі види основних покарань: штраф – 81,6%, громадські роботи – 4,1%, виправні роботи – 2,3%, пробаційний нагляд – 6,1%, позбавлення волі – 6,1%. Додаткові покарання призначено 61,2% осіб. Серед таких покарань найчастіше зустрічається позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 93,3% і конфіскація майна – 6,7% (додаток А).

Судячи з того, що при призначенні кримінальних покарань за підкуп суди активно враховують пом'якшуючі покарання обставини та не вбачають обтяжуючих покарання обставин, а також оцінюють особу винного як таку, що не представляє значної суспільної небезпечності, спостерігається помітно поблажливе ставлення суддів до покарання за підкуп, особливо це стосується працівників підприємств, установ та організацій. Наскільки достатньо призначених судами покарань для виправлення винних осіб і попередження

вчинення нових корупційних кримінальних правопорушень – питання залишається відкритим.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що сукупність проаналізованих соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак осіб, які вчинили підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права в цілому відображають їхні загальні риси та особливості протиправної поведінки. Разом з тим, слід враховувати, що до кримінальної відповідальності в основному притягуються працівники й представники нижчої та середньої управлінських ланок юридичних осіб приватного права та їх об'єднань. Органами досудового розслідування викриваються прості форми підкупу. Латентними залишаються більшість підкупів, що здійснюються всередині підприємств/організацій, між керівниками та підлеглими їм працівниками, а також підкупи у відносинах з контрагентами з метою досягнення неправомірної переваги в конкуренції. Поки що недостатньо викриваються і розслідуються підкупи, що є складовими елементами корупційних схем, пов'язаних з ухиленням від мобілізації.

2.3 Детермінанти підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Згідно з поглядами Дж. Коетці, системна корупція є складним явищем, для якого неможливо виокремити чітко визначені причини або вичерпний набір факторів, що спричиняють корупційні дії. Для такого типу корупції характерна взаємодія сукупних чинників, які одночасно виступають як її причинами, так і наслідками, що ускладнює ідентифікацію початкових умов та розв'язання проблеми [109, с. 12].

У наукових колах детермінація розуміється як підпорядкований об'єктивним законам природи й суспільного розвитку складний і суперечливий процес породження, зумовлення взаємних трансформацій і динамічних змін різних об'єктів соціальної дійсності [110, с. 274].

Детермінація поділяється на причинну та непричинну. Причинна детермінація відіграє провідну роль у поясненні виникнення й розвитку злочинності, тоді як непричинна детермінація органічно доповнює систему багатозначних взаємозв'язків і залежностей злочинності з іншими явищами та процесами природи й суспільства, визначаючи сферу дії причинності, уточнюючи її зміст і виражаючи ступінь залежності [111, с. 75].

А. Бойко під детермінуючим комплексом злочинності розуміє складну багатоланкову структуру соціальних чинників, які формуються на різних соціальних рівнях, у різних просторово-часових межах, мають різні детермінуючі властивості та залучені в механізмі спричинення, опосередкування й обумовлення явища злочинності [112, с. 170]. На його думку, в основу процесу формування детермінуючого комплексу злочинності покладено принцип динамічної ієрархії. Його суть полягає в тому, що соціальні чинники довготривалої дії визначають властивості соціальних чинників короткотривалої дії нижчого соціального рівня за низхідною ієрархією. Одночасно короткотривалі соціальні чинники впливають на процес трансформації довготривалих соціальних чинників [112, с. 170].

Виходячи з цього, можна припустити, що в приватному секторі економіки існує комплекс явищ та процесів, які залежно від тривалості, інтенсивності та спрямованості впливу на підприємництво спричиняють та обумовлюють корупційну протиправну поведінку, у тому числі підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права.

За результатами експертного опитування встановлено, що ключовими чинниками, які зумовлюють вчинення підкупу працівників або службових осіб юридичних осіб приватного права, є: високий рівень толерування корупційних практик у приватному секторі економіки (13,9%); прагнення суб'єктів господарювання отримати неправомірні конкурентні переваги у підприємницькій діяльності (18,3%); протиправне заволодіння активами юридичних осіб приватного права (3,3%); здійснення незаконного впливу на управлінську й фінансово-господарську діяльність підприємств (6,2%);

уникнення або мінімізація юридичної відповідальності за правопорушення, вчинені працівниками чи службовими особами юридичних осіб приватного права (8,6%); прискорення виконання договірних зобов'язань (15,9%); прагнення суб'єктів господарювання досягти монопольного (домінуючого) становища на товарному ринку, а також його збереження чи посилення (5,7%); приховування фактів виявлених порушень у ході реалізації контрольних повноважень службовими особами юридичних осіб приватного права щодо підконтрольних суб'єктів (6,2%); легалізація тіньової комерційної діяльності у взаємовідносинах із контрагентами (13,4%); збереження традицій здійснення неофіційних платежів як у внутрішньокорпоративних відносинах, так і у відносинах із зовнішніми партнерами (8,5%) (додаток Б).

Детермінуючий комплекс явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права охоплює сукупність взаємопов'язаних негативних явищ і процесів у сфері підприємництва. До основних детермінуючих чинників підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права належать інституційні, економічні, нормативно-правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні фактори.

Інституційні криміногенні фактори негативно впливають на функціонування бізнес-середовища, прозорість і підзвітність підприємницької діяльності, дотримання законів і принципів ринкової економіки, міжнародних стандартів відповідального й доброчесного ведення бізнесу, ступень цивілізованості вітчизняного приватного бізнесу. Інституційні фактори визначають діловий клімат, настрої та очікування підприємців, інвестиційну привабливість та прибутковість бізнесу, адаптованість юридичних осіб приватного права та їх об'єднань до загострення кризових явищ, різких змін безпекового середовища, а також здатність забезпечити безперервне функціонування і швидке відновлення діяльності підприємств, установ, організацій, що постраждали внаслідок війни. Основою інституційно сприятливого бізнес-середовища є стабільна і прогнозована державна економічна та регуляторна політика, що містить ефективну податкову, митну,

антимонопольну політику, сприятливе регуляторне середовище для підприємництва, високий рівень розвитку та належний захист економічної конкуренції, а також інтелектуальної власності, розвинену інфраструктуру та ланцюги постачання товарів, мінімальний рівень втручання держави у ведення приватного бізнесу і функціонування ринків.

Серед інституційних факторів вчинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права пропонуємо віднести такі:

– унормування (інституціоналізація) корупційних практик в підприємницькій діяльності;

– несприятливе регуляторне середовище для відновлення та розвитку бізнесу під час війни;

– не запровадження міжнародних стандартів відповідального і доброчесного ведення приватного бізнесу, нерозвиненість інституту антикорупційного комплаєнсу в приватному секторі економіки;

– недостатня інституційна стійкість приватного бізнесу до погіршення безпекових умов та загострення кризових явищ в економіці.

На думку В. Дрьоміна, інституціоналізація корупції проявляється в тому, що корупційні відносини настільки глибоко інтегруються в політичну, економічну та правову сфери, що починають виконувати регулюючу функцію, яка повинна належати легальним соціальним інститутам [113, с. 419]. Як випливає з опитування експертів, корупційні практики глибоко інтегровані у «сірий» і тіньовий бізнес, є ефективним інструментом здобуття неправомірної переваги у конкуренції, а також інструментом забезпечення належного виконання договірних зобов’язань у відносинах з контрагентами. Корупційна модель поведінки стала неформальною нормою у відносинах між підприємцями. Підкуп толерується бізнес-середовищем як простий, швидкий та ефективний спосіб досягнення потрібного економічного результату або розв’язання нагальної проблеми.

Г. Буряк зазначає, що корупція слугує механізмом функціонування тіньового сектору економіки, у якому відбувається фінансування корупційної

діяльності. Тіньова економіка породжує корупцію, а корупція створює умови для її поширення [114, с. 7].

Поширенню корупції в приватному бізнесі сприяє зарегульованість підприємницької діяльності, бюрократичний тиск державних органів на бізнес, нестабільна і непослідовна державна економічна політика. Згідно зі світовим рейтингом Індексу легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business), Україна посідає 64 місце у світі, що є посереднім показником [115]. Найбільший обтяжливий регуляторний вплив відчувають суб'єкти мікро,- малого та середнього підприємництва.

В межах програми макрофінансової допомоги ЄС, Україна розпочала реформи з дерегуляції. Так, з початку 2023 р. уряд розпочав масштабний перегляд державних регуляторних інструментів у всіх сферах господарської діяльності, прагнучи скасувати зайві регуляції, цифрувати та спростити процедури. Дерегуляція бізнесу зменшить підстави для фіскального та адміністративного тиску на підприємництво та мінімізує необґрунтоване втручання державних контролюючих і правоохоронних органів у підприємницьку діяльність [116]. Недосконалий і непрозорий механізм одержання дозволів, ліцензій, квот, відшкодування знищеного або пошкодженого майна внаслідок війни, недостатній рівень цифровізації процесів створює бюрократичні перешкоди для започаткування і ведення бізнесу [117]. Несприятливе регуляторне середовище негативно впливає на діловий клімат в Україні, інвестиційну привабливість, очікування і настрої підприємців. За оцінками експертів Advanter Group, Індекс ділової активності в Україні у середині 2025 р. складав 36,1 бали зі 100 можливих, що свідчить про погіршення ділового клімату і негативні очікування серед суб'єктів мікро, малого-, та середнього бізнесу [118].

Наступним фактором поширення корупції в приватному секторі економіки є не запровадження у сфері підприємництва міжнародних стандартів відповідального і доброчесного ведення бізнесу, зокрема Керівних принципів ООН з питань бізнесу і прав людини, Керівних принципів ОЕСР

для багатонаціональних підприємств щодо відповідального ведення бізнесу, Рекомендацій Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних бізнес-операціях, а також міжнародних антикорупційних конвенцій та інших міжнародно-правових актів екстериторіальної дії. Наближення України до членства в ЄС передбачає запровадження на інституційному та законодавчому рівні численних стандартів, норм, регламентів, рекомендацій із прозорого, підзвітного, доброчесного і відповідального ведення бізнесу. Крім того, слід розуміти, що на діяльність приватних компаній, що працюють або планують працювати на зовнішніх ринках поширюються вимоги та положення міжнародних договорів, зарубіжних законів екстериторіальної дії, а також загальноприйняті звичаї ділового обороту, дотримання яких є обов'язковим, а не дотримання – неминуче тягне накладення великих штрафних санкцій і заборону працювати на європейському та світових ринках. Для того, щоб бути конкурентоспроможним на зовнішніх ринках, український бізнес має завоювати позитивну ділову репутацію і довіру у європейському та глобальному бізнес-середовищі. Між тим, в Антикорупційній стратегії на період 2021-2025 рр. в приватному секторі економіки констатовано складнощі з імплементацією міжнародних стандартів ведення бізнесу, низький рівень запровадження інституту антикорупційного комплаєнсу, проте високий рівень толеруванням корупції в бізнес-середовищі, неефективне виявлення й усуненням корупційних ризиків у діяльності суб'єктів господарювання приватного права та ін.[119].

Євроінтеграційний рух і глобалізація ставлять багато вимог та правил щодо прозорого, підзвітного і доброчесного ведення бізнесу. Ідеться про запровадження інститутів антикорупційного комплаєнсу, культури ділової доброчесності, корпоративних цінностей і етичних норм, дотримання добросовісної конкуренції, забезпечення прав людини, дотримання принципів інклюзії та охорони довкілля. Бізнес, що претендує на сталий розвиток на внутрішньому і зовнішньому ринках має стати цивілізованим.

Негативний вплив на діяльність суб'єктів малого і середнього підприємництва в умовах довготривалої війни здійснює недостатня інституційна стійкість приватного бізнесу до погіршення безпекових умов та загострення кризових явищ в економіці. Ідеться про неналежну енергетичну, фінансову, виробничу, кадрову стійкість, вразливість до воєнних загроз та економічних викликів, недостатню спроможність забезпечити безперервну роботу підприємств, установ, організацій своєчасну і в повному обсязі оплату праці, а також швидке відновлення після кризових ситуацій.

До основних економічних детермінант підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права належать:

– руйнівний вплив збройної агресії на приватний бізнес;

– обмежений доступ суб'єктів господарювання до фінансових і кредитних ресурсів;

– нерівні економічні умови щодо провадження підприємницької діяльності для суб'єктів господарювання державного та приватного секторів економіки;

– обтяжливе оподаткування підприємницької діяльності;

– корпоратизація і монополізація найбільш прибуткових секторів економіки та видів підприємницької діяльності;

– несправедлива система оплати праці в приватному секторі та непрозорі процедури заохочувальних і компенсаційних виплат;

– економічна привабливість застосування корупційних практик у бізнесі, висока дохідність «сірої» і тіньової підприємницької діяльності;

– вимушена економія на видатках на видатках, включаючи антикорупційні заходи та зменшення розміру заробітної плати приватним службовцям і працівникам.

В Україні мале і середнє підприємництво є основою національної економіки, забезпечує дві третини доданої вартості та понад 80% робочих місць. Під час повномасштабного збройного вторгнення російської федерації на територію України найбільшими проблемами для малого і середнього підприємництва стали такі: знищення майна, техніки та складів з готовою

продукцією; повна або часткова зупинення чи втрата виробничих потужностей; руйнування інфраструктури та порушення логістики; постійний дефіцит електро,- газопостачання; зростання цін на сировину і матеріали; зменшення внутрішнього попиту на товари й послуги; зниження купівельної спроможності кінцевих споживачів; мобілізація працівників і гострий дефіцит кваліфікованих кадрів; зростання собівартості товарів, робіт і послуг; зменшення рентабельності раніше прибуткових видів бізнесу; нестійка кон'юнктура ринку. Зазначені проблеми не втратять актуальність протягом війни та в період повоєнного відновлення, коли підприємства будуть конкурувати за державні ресурси, грантову допомогу, клієнтів, ринки збуту, ціну на готову продукцію, пільги, податкові преференції та ін.

Нерівні економічні умови щодо провадження підприємницької діяльності для суб'єктів господарювання державного і приватного секторів економіки негативно впливають на добросовісну конкуренцію і прибутковість приватного бізнесу. Так, державні та комунальні суб'єкти господарювання мають легший доступ до бюджетних коштів, майна, товарних ринків, ніж приватні суб'єкти господарювання, що негативно впливає на конкурентоспроможність і прибутки останніх.

Корпоратизованість і тінізація найприбутковіших видів економічної діяльності полягає у небезпечній концентрації активів декількома великими суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями, що закривають доступ суб'єктам малого і середнього підприємництва до виготовлення/виробництва певних видів товарів і готової продукції, до ланцюгів постачання, товарних ринків. Монополісти із числа великого бізнесу контролюють цінову політику, диктують свої умови постачальникам і покупцям, встановлюють розміри відкатів і корупційної ренти, що має сплачуватися суб'єктами малого і середнього підприємництва, які працюють з великими компаніями.

За різними оцінками тіньовий сектор економіки в Україні становить від 19% до понад 30% від офіційного ВВП. На думку прем'єр-міністра України та голови комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної

справи у 2024-2025 рр. у тіні перебуває 40-50% економіки, а в окремих секторах (наприклад, торгівлі) цей показник сягає 60-70% [120]. Незареєстрована і неоподаткована підприємницька діяльність приносить порівняно більші доходи та призводить до менших витрат на ведення бізнесу. Водночас «сіра» і тіньова підприємницька діяльність створює сприятливе середовище для поширення корупції. Для забезпечення ведення нелегального бізнесу складно обійтися без підкупу.

У бізнес-середовищі поширений стереотип про допустимість та економічну вигідність використання корупційних практик у веденні підприємницької діяльності. Підкуп працівників та менеджерів постачальників або замовників з боку конкурентів є звичною практикою у діловому середовищі. Підкуп надає неправомірну перевагу у конкуренції, зменшує або усуває бюрократичні перешкоди, пришвидшує одержання послуги, сприяє належному виконанню договірних зобов'язань, дозволяє уникнути відповідальності або зменшити розмір накладених санкцій. Поряд з тінізацією підприємницької діяльності існують різні види нечесних торгівельних практик у відносинах між виробниками, переробниками, постачальниками та суб'єктами реалізації готової продукції. Наприклад, для того, щоб поставити продукти харчування чи сільськогосподарську продукцію на реалізацію закладам роздрібної торгівлі товаровиробникам доводиться надавати неправомірну вигоду у розмірі 10-15% від вартості однієї партії продукції. Щоб мережеві заклади роздрібної торгівлі надавали перевагу конкретним товаровиробникам чи постачальникам і не брали на реалізації продукцію їхніх конкурентів – необхідно підкупати керівників та менеджмент ритейлингових компаній.

Крім того, юридичні особи приватного права, що перебувають на загальній системі оподаткування активно співпрацюють на корупційній основі із фізичними особами-підприємцями, які перебувають на спрощеній системі оподаткування та переказують ФОПам кошти за надані послуги або продані

товари. У такий спосіб юридичні особи оптимізують оподаткування та занижують обов'язкові витрати й економлять кошти [121].

Слід брати до уваги також виділення юридичними особами приватного права тіньових бюджетів (кас) для так званих представницьких витрат, ділової гостинності та стимулюючих платежів, необхідних для забезпечення нагальних потреб та комерційних інтересів під час ведення бізнесу. Звичною стала практика закладення коштів на підкуп та неформальні платежі в обов'язкові витрати на підприємницьку діяльність, поряд з оподаткуванням чи інвестуванням.

Несправедлива система оплати праці в приватному секторі та непрозорі процедури заохочувальних і компенсаційних виплат зумовлені такими явищами як фаворитизм, нелегальне працевлаштування, невідповідність оплати праці займаній посаді, рівню кваліфікації та цінності працівника, а також результатам службової діяльності. Великі розриви в оплаті праці різних категорій працівників, що виконують однакову роботу, дискреція при нарахуванні бонусів, виплаті компенсацій, а також необґрунтоване і вибіркове накладення штрафних санкцій та інші службові зловживання – продукують хабарництво і підкуп керівників різного рівня господарських товариств.

Нормативно-правові чинники детермінації підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права полягають у недоліках і прогалинах законодавчого забезпечення підприємницької діяльності в Україні. Серед ключових детермінант підкупу у приватному секторі пропонуємо вирізняти такі:

– громіздке і недосконале законодавство у сфері підприємницької діяльності, неналежний рівень імплементації законодавства ЄС;

– недосконале податкове і митне законодавство;

– недосконале антикорупційне законодавство;

– правова неврегульованість новітніх видів підприємницької діяльності.

Сферу підприємницької діяльності регулюють декілька взаємопов'язаних галузей законодавства: корпоративне, цивільне, податкове, фінансове,

банківське, земельне, митне, трудове, антимонопольне, кримінальне і кримінальне процесуальне та інше законодавство. Слід зазначити, що цілісної системи законодавства, що регламентує підприємницьку діяльність поки що не сформовано. Натомість накопичено величезний масив законів та підзаконних нормативно-правових актів, норми та положення яких дублюються, назавжди узгоджуються між собою, а також не відповідають (не повністю відповідають) приписам ЦК України, ПК України, МК України. Законодавство у сфері підприємницької діяльності не систематизоване, громіздке, мінливе, окремі його положення застарілі, не відповідають рівню розвитку корпоративних відносин, а також запитам підприємців щодо ведення бізнесу в умовах воєнного стану. Після скасування Господарського кодексу України постало чимало невирішених питань і неврегульованих нормам Цивільного кодексу України інститутів та відносин у сфері господарювання (підприємництва). Великою проблемою є початковий рівень імплементації в національне законодавство міжнародних стандартів відповідального і доброчесного ведення бізнесу, а також недостатній рівень нормативно-правового наближення українського законодавства до актів права ЄС у сфері підприємництва. У звіті неурядових організацій щодо імплементації актів права ЄС в національне законодавство в розрізі 34 переговорних розділів та кластерів, передбачених переговорним процесом щодо вступу в ЄС, зазначається про те, що із 2739 актів права ЄС повністю імплементовано 1625 (або 59%). Поряд з цим, констатується недостатній прогрес щодо здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, інституційних та правових реформ, спрямованих на розбудову розвиненої та сталої демократії й ринкової економіки [122, с. 4-6].

Суттєво уповільнює розвиток підприємницької діяльності та сприяє підкупу у діяльності юридичних осіб приватного права складне і мінливе податкове законодавство, високі ставки податків, збільшення військового збору, витратні й забюрократизовані податкові процедури, блокування податкових накладних, накладення штрафів, пені, донарахувань,

відшкодування податку на додану вартість (ПДВ) та створенні інших безпідставних перешкод для діяльності бізнесу з боку контролюючих державних органів. За даними опитування Ради бізнес-омбудсмена (2025 р.) 46,1% усіх скарг від бізнесу стосуються податкових питань [123]. Як зазначається у звіті CASE Ukraine «Презумпція вини у податковому та митному адмініструванні України», попри зовнішню схожість з податковими системами економічно розвинутих країн, українське податкове та митне адміністрування працює на основі принципу презумпції вини платників податків, що кардинально відрізняється від європейських традицій і кращих світових практик [124, с. 2].

Серед найактуальніших викликів для бізнесу вказані такі: зміни податкової системи та податкового законодавства (50-60%), не прогнозованість економічної політики (20-53%), недобросовісні дії з боку податкових, правоохоронних та інших державних органів (20-46,7%) [125, с. 28]. В середньому щороку один суб'єкт господарювання витрачає 74,4 людино-дня та 100 тис. грн на виконання податкових зобов'язань, при цьому найбільше навантаження лягає на малий бізнес, що витрачає на податкові процедури 10% річного обороту [126]. Для великих підприємств витрати на дотримання вимог податкового законодавства, адміністративних вимог і процедур Державної податкової служби складає 400 людино-дня та 900 тис. грн на рік [127].

За даними іншого експертного дослідження підприємці, які працюють на загальній системі оподаткування і є платниками податку ПДВ зазнають набагато вище витрат порівняно із підприємцями, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, без ПДВ [128, с. 6]. Зазначається, що підприємці, які працюють на загальній системі оподаткування вимушені надавати хабарі з метою не перешкоджання веденню бізнесу з боку контролюючих державних органів [128, с. 8].

Бізнес-об'єднання, що представляють малий і середній бізнес та входять до Української ради бізнесу виступають категорично проти законодавчої

ініціативи Міністерства фінансів України щодо внесення змін до ПК України, спрямованих на скасування пільги для ФОП (платників єдиного податку) та реєстрації їх платниками податку на додану вартість [129].

Недосконалість антикорупційного законодавства та неповна імплементація міжнародних стандартів суттєво знижують ефективність боротьби з корупцією в приватному секторі. Рекомендації ОЕСР підкреслюють важливість розбудови національними корпораціями інститутів доброчесності, розробляти ефективну антикорупційну політику та ефективні програми запобігання корупції в бізнесі, заохочувати компанії удосконалювати правила корпоративної етики, механізми внутрішнього контролю, активніше притягувати юридичних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення її керівниками чи представниками корупційних злочинів. Однак в Україні такі рекомендації виконуються лише частково [130, с. 37].

Організаційно-управлінські чинники підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права полягають у низькому рівні управлінської зрілості більшості юридичних осіб, корупційній субкультурі організацій, нерозвиненій антикорупційній інфраструктурі у сфері приватного підприємництва, несформованій антикорупційній політиці суб'єктів підприємництва, невикористанні ефективних превентивних інструментів та кращих практик запобігання і протидії корупційним правопорушенням, включаючи підкуп.

Найпоширенішою в Україні організаційно-правовою формою юридичних осіб приватного права залишаються товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). За даними нашого дослідження, переважна більшість підкупів вчиняється саме службовими особами усіх рівнів та працівниками ТОВ. Філософія суб'єктів підприємницької діяльності, що належать до малого і середнього бізнесу та використовують ТОВ полягає в одержанні максимально можливого прибутку при мінімальних ризиках понести повну матеріальну відповідальність по договірним зобов'язанням. Товариства з обмеженою відповідальністю навряд чи можна віднести до зрілих організацій,

в яких виробничі, організаційні та операційні процеси чітко структуровані, упорядковані, а управління підприємницькою діяльністю та її результатами є інноваційним, прогресивним та ефективним. Прості за організаційною структурою і порівняно невеликі за розміром статутного капіталу підприємства та організації першочергово зосереджені на забезпеченні прибутковості бізнесу, стабільному одержанні прибутку, при цьому питанням ефективності корпоративного управління, прозорості, підзвітності та доброчесності підприємницької діяльності приділяється другорядне значення. Доречно припустити, що у більшості ТОВ нерозвинена внутрішня корпоративна політика, корпоративна культура і цінності, а бізнес-процедури вразливі до корупційних практик і зловживань як з боку керівників /менеджменту, так і працівників.

Як відомо, системи управління в організаціях можуть варіюватися від неструктурованих і хаотичних до добре організованих і досконалих. Зріла система управління відзначається чіткою організаційною структурою, встановленими процесами, ефективним контролем і високими етичними стандартами, тоді як незріла система характеризується хаотичністю, відсутністю чітких процедур і слабким внутрішнім контролем. Відтак, зріла система управління здатна усувати умови, що сприяють корупції, тоді як незріла система створює сприятливе середовище для корупційних практик [131, с. 7]. Рівень зрілості управлінської системи визначає здатність організації ефективно планувати, контролювати, вдосконалювати свою діяльність та протидіяти корупційним ризикам.

Вагому роль в успішності ведення бізнесу приватними бізнес-структурами відіграють їхні керівники (директори) так звані Chief Executive Officer або CEO. В умовах довготривалої повномасштабної війни, законодавчої нестабільності, економічної невизначеності, швидкого розвитку технологій зростають вимоги до керівників, що управляють майном, грошовими коштами та колективом. На думку фахівців, успішні керівники повинні бути кризовими менеджерами, мати лідерські якості та навички

стратегічного мислення, управління ризиками, знати фінансовий менеджмент, бюджетування та інвестування, застосовувати інформаційні технології, бути гнучким і швидко адаптуватися до несприятливих умов, мати психологічну стійкість, вміти комунікувати та бути ефективним медіатором [132].

В окремих господарських товариствах існує внутрішня корупційна субкультура, що виражається у неформальних цінностях, звичаях, правилах, комунікаціях, що вважаються нормами ведення нечесного бізнесу [133, с. 26-27]. Проявами корупційної субкультури є хабарництво і відкати у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, контролюючими і правоохоронними органами, а також у відносинах між керівниками і підлеглими та відносинах з контрагентами. Крім того, поняттям корпоративної корупційної субкультури охоплюється непрозоре і несправедливе преміювання, некоректні подарунки, сумнівна ділова гостинність та представницькі витрати, непотизм, торгівля конфіденційною інформацією, конфлікт інтересів, непрозорі закупівлі, ухилення від сплати податків, легалізація тіньових доходів, службові підроблення, маніпуляції та фальсифікації бухгалтерського обліку, привласнення грошових коштів і майна, підкуп конкурентами працівників та службових осіб організації та ін.

Говорячи про нерозвиненість антикорупційної інфраструктури в приватному секторі економіки, слід звернути увагу на декілька системних проблем. Переважна більшість підприємств, установ, організацій, що належать до малого і середнього підприємництва економлять на антикорупційній діяльності, а саме: не створюють окремих антикорупційних підрозділів або не вводять штатну посаду комплаєнс-офіцера (відповідального за реалізацію антикорупційної програми); не розробляють і не запроваджують антикорупційну програму, Кодекс корпоративної етики; не розвивають культуру ділової доброчесності, корпоративну культуру, не вживають заходів запобігання, виявлення та припинення корупційних правопорушень. Водночас, великі суб'єкти підприємництва формально підходять до запобігання та протидії корупції. З огляду на те що антикорупційна програма

юридичної особи є ключовим елементом антикорупційного комплаєнсу, що включає комплекс правил, стандартів і процедур, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків у діяльності організації [134], невизначеність або непослідовність антикорупційної політики юридичних осіб приватного права і формальний підхід до розробки антикорупційних програм може стати вагомим організаційно-управлінським криміногенним чинником, що сприяє вчиненню підкупу у діяльності юридичних осіб приватного права.

До соціально-психологічних чинників вчинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права пропонуємо віднести такі:

– високий рівень толерування корупції у бізнес-середовищі;

– не сформованість в ділових колах цінностей ділової доброчесності, корпоративної етики та позитивної ділової репутації;

– соціально-економічна депривація приватних службовців та працівників приватних підприємств/організацій;

– опортуністична стратегія поведінки керівників середньої та нижчої управлінської ланки, а також працівників юридичних осіб приватного права;

– низькі ризики викриття підкупу та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Соціально-психологічні криміногенні чинники детермінації підкупу в діяльності суб'єктів підприємництва значною мірою зумовлені високим рівнем толерування бізнесом корупційних практик, некоректних подарунків, неофіційних платежів з метою одержання неправомірних переваг у конкуренції, збільшення прибутків, зниження витрат чи усунення бюрократичних перешкод для успішного ведення бізнесу.

У бізнес-спільноті несформовані цінності ділової доброчесності, розмиті норми корпоративної етики, при цьому позитивна ділова репутація досі не вважається основним активом компанії. Перебування малого і середнього бізнесу у постійній боротьбі за виживання, викривляє систему цінностей, загальноприйняту у цивілізованих ділових колах. Насправді, серед підприємців цінується вміння домовлятися і розв'язувати проблеми з

контрагентами та державними органами будь-якими методами, а не дорожити брендом, довірою клієнтів, інвесторів та кредиторів, дбати про відданість працівників інтересам власників та акціонерів, нести повну відповідальність по договірним зобов'язанням, підвищувати конкурентоспроможність, провадити гнучку цінову політику.

Соціально-економічна депривація приватних службовців і працівників підприємств, установ, організацій полягає у невеликому розмірі заробітної плати, невдоволеності соціальним і матеріальним становищем, обмеженими споживацькими можливостями, що породжує розчарування, розмитість моральних цінностей і формує корисливу мотивацію «витиснути максимум» із займаної посади, використати пов'язані з нею можливості на власну користь.

Опортуністична стратегія поведінки менеджерів середньої та нижчої управлінської ланки та працівників юридичних осіб приватного права полягає у використанні наданих виконавчим органом, учасниками господарських товариств повноважень для одержання особистої неправомірної вигоди, або одержання неправомірної вигоди внаслідок порушення професійних обов'язків чи умов контракту.

Неналежне управління господарською і фінансовою діяльністю юридичних осіб, низький рівень внутрішнього аудиту та контролю чи їх відсутність, відсутність системи антикорупційного комплаєнсу, а також неформальні традиції бізнесу приховувати незаконні дії менеджерів і працівників та не йти на співпрацю з правоохоронними органами, створюють мінімальні ризики викриття підкупу у підприємницькій діяльності та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Висновки до розділу 2

Дослідження показників за якими надається кримінологічна характеристика підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права дає підстави для таких висновків.

За період 2014-2025 рр. рівень облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 і 368-3 КК України постійно змінювався, що пояснюється збільшенням чи зменшенням інтенсивності боротьби органів правопорядку з корупцією в Україні в різні періоди реалізації антикорупційної реформи, неодноразовими змінами редакції цих статей КК України. Протягом 2023-2025 рр. спостерігається щорічний приріст кількості облікованих корупційних кримінальних правопорушень, що свідчить про погіршення економічних, фінансових, енергетичних і безпекових умов ведення приватного бізнесу, відсутність чи неефективність антикорупційного комплаєнсу в малому і середньому підприємництві.

Переважна більшість опитаних експертів (59,2%) оцінили підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права як низьколатентний злочин, тоді як 40,8% віднесли його до категорії середньолатентних злочинів за запропонованим коефіцієнтами вимірювання латентності. Враховуючи, що підкуп належать до корупційних злочинів без потерпілих (за виключенням вимагання), а також те, що суб'єкти кримінальної відповідальності не зацікавленні у викритті своєї необхідної співучасті у його вчиненні, обґрунтовується судження, що підкуп більше відноситься до середньолатентних, ніж низьколатентних корупційних кримінальних правопорушень.

Динаміка підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права протягом 2014-2025рр. демонструвала різноспрямовані тенденції. За 12-річний період порівняння динаміка підкупу, передбачений ст. 354 КК України демонструвала суттєвий приріст на 581% або у 5,8 рази. Динаміка підкупу, передбачено ст. 368-3 КК України виявляла стійку тенденцію до спадання (–57,3 %) за період 2014-2024 рр. і при цьому засвідчила загальний приріст за увесь період порівняння на 25,6%. Найбільший приріст кількості досліджуваних корупційних злочинів зафіксовано у 2025 р.: плюс 146,6% (ст. 354 КК України) і плюс 194% (ст. 368-3 КК України) до показників попереднього року. Це зумовлено залученням до корупційних практик

ширшого кола службових осіб та працівників юридичних осіб приватного права, які раніше не наважувалися використовувати надані повноваження для одержання неправомірної вигоди.

Контингент досліджуваної категорії злочинців складається із засновників-директорів малого і середнього бізнесу, приватних службовців і працівників юридичних осіб приватного права. За соціально-демографічними ознаками більшість засуджених становлять особи віком 36-50 і 51-65 років (54,5% і 27,3% ст. 354 КК України) та 41,0 і 32,6% (ст. 368-3 КК України), понад половина з них мають вищу освіту (54,5% і 53,1% відповідно), досвід роботи понад п’ять років, позитивно характеризуються за місцем роботи, не судимі (90,9% і 87,7% відповідно). Вік, рівень освіти, досвід роботи та професійна кваліфікація свідчать, що злочинці психічно, морально й соціально зрілі та добре адаптовані до умов підприємницької діяльності, вирізняються комплексним і гнучким мисленням, використовують сприятливі ситуації для вчинення підкупу, приймають раціональні та швидкі рішення.

За займаними посадами серед засуджених за підкуп, передбачений ст. 354 КК України переважають спеціалісти (27,3%), слюсарі (18,2%), інженери/інспектори (18,2%). Серед засуджених за підкуп, передбачений ст. 368-3 КК України лідирують керівники (директори та їх заступники) – 57,2%, за ними йдуть професіонали і фахівці (35,7%).

В основному підкуп вчиняється за місцем безпосереднього виконання професійних обов’язків працівників (ст. 354 КК України) – 54,5% під час взаємодії із споживачами послуг чи замовниками робіт, рідше в умовних місцях поза межами роботи – 27,3%. Підкуп службових осіб найчастіше вчиняється в службових кабінетах та інших приміщеннях на охоронюваній території господарських товариств – 72,4%, рідше в умовному місці за межами роботи. Предметом неправомірної вигоди при підкупі, як правило є грошові кошти в національній грошовій одиниці (ст. 354 КК України – 100%, ст. 368-3 КК України – 72,4%), розміром до 10 тис. грн (45,5% і 53,1% відповідно).

Водночас при вчиненні підкупу службових осіб майже в кожному четвертому випадку розмір неправомірної вигоди становив 50-100 тис. грн і більше.

Найпоширенішими способами підкупу є безпосередня передача грошових коштів – 54,5% і 68,1%, а також переказ грошей на підконтрольну банківську картку – 27,3% і 14,9% відповідно. Встановлено, що підкуп в діяльності юридичних осіб, як правило, вчиняється одноосібно (ст. 354 – 100%, ст. 368-3 КК України – 78,7%), у співучасті вчиняється лише підкуп службових осіб юридичних осіб приватного права (21,3%).

Найпоширенішими цілями вчинення підкупу, передбаченого ст. 354 КК України є одержання дозволу на підключення електро-, газопостачання – 36,3%, сприяння в укладенні договорів з конкретними суб'єктами господарювання, а також укладення специфікацій до договорів поставки товарів – 27,3% та не реагування на виявлені порушення, або уникнення/зменшення відповідальності – 18,2%.

Цілями вчинення підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України частіше за все є надання переваги щодо укладення або продовження цивільно-правових договорів з конкретними суб'єктами господарювання, а також належне виконання договірних зобов'язань – 40,4%, пришвидшення виготовлення технічної документації та видачі дозволів на підключення електро-, газопостачання – 23,4%, фіктивне працевлаштування на підприємства, що належать до критичної інфраструктури з метою бронювання від мобілізації, або формальне зарахування військовозобов'язаних на денну форму навчання до приватних ЗВО для отримання відстрочки від мобілізації – 17,0%.

Детермінуючий комплекс явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права охоплює сукупність взаємопов'язаних інституційних, економічних, нормативно-правових, організаційно-управлінських та соціально-психологічних криміногенних чинників.

Найвагомішими інституційними чинниками вказано унормування (інституціоналізація) корупційних практик в підприємницькій діяльності;

нерозвиненість інститутів ринкової економіки; несприятливе регуляторне середовище для відновлення та розвитку бізнесу під час війни; не запровадження міжнародних стандартів відповідального і доброчесного ведення приватного бізнесу, нерозвиненість інституту антикорупційного комплаєнсу в приватному секторі; недостатня інституційна стійкість приватного бізнесу до погіршення безпекових умов та загострення кризових явищ в економіці.

До економічних криміногенних чинників поширення підкупу в приватному підприємництві віднесено руйнівний вплив збройної агресії на приватне підприємництво; обмежений доступ суб'єктів господарювання до фінансових і кредитних ресурсів; нерівні економічні умови щодо провадження підприємницької діяльності; несправедлива система оплати праці в приватному секторі та непрозорі механізми заохочувальних і компенсаційних виплат приватним службовцям і працівникам; обтяжливе оподаткування підприємницької діяльності та висока дохідність «тіньового» бізнесу, вимушена економія на видатках, включаючи антикорупційні заходи та зменшення розміру заробітної плати.

Серед нормативно-правових чинників вказано громіздке і недосконале законодавство у сфері підприємницької діяльності, неналежний рівень імплементації законодавства ЄС; недосконале податкове і митне законодавство; недосконале антикорупційне законодавство; правова неврегульованість новітніх видів підприємницької діяльності.

Зазначено, що організаційно-управлінські чинники підкупу полягають у недоліках корпоративного управління в господарських товариствах, невикористанні ризик-орієнтованого підходу у провадженні підприємницької діяльності, невиразному лідерстві, нерозвиненості стратегічних комунікацій, низькому рівні зрілості управлінських систем, а також у поширенні в бізнес-середовищі корупційної субкультури, відсутності антикорупційних підрозділів у більшості суб'єктів малого і середнього підприємництва,

формальній антикорупційній політиці юридичних осіб приватного права, неефективних інструментах запобігання та протидії підкупу.

До соціально-психологічних детермінант вчинення підкупу пропонується відносити високий рівень толерування корупції у бізнес-середовищі; не сформованість у ділових колах цінностей ділової доброчесності, корпоративної етики та позитивної ділової репутації; соціально-економічна депривація приватних службовців і працівників приватних підприємств/організацій; опортуністична стратегія поведінки керівників середньої та нижчої управлінської ланки та працівників юридичних осіб приватного права; низькі ризики викриття підкупу та притягнення винних до кримінальної відповідальності за підкуп всередині організацій, а також при взаємодії з діловими партнерами та державою.

РОЗДІЛ ІІІ
ПРЕВЕНТИВНІ МЕХАНІЗМИ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ПІДКУПУ В ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

3.1 Зарубіжний досвід запобігання підкупу у приватному секторі.

Міжнародними неурядовими організаціями, а також національними урядами країн з розвиненою економікою докладається багато зусиль щодо розроблення політик, ініціатив, стратегій та механізмів запобігання і протидії корупції в приватному секторі. На прикладі США, Великої Британії та держав-членів ЄС пропонуємо розглянути антикорупційні закони екстериторіальної дії, систему антикорупційних інституцій, превентивні інструменти та кращі практики запобігання корупції у приватному секторі, у тому числі підкупу в діяльності підприємств.

У США система запобігання корупції в приватному секторі включає спеціалізоване законодавство, документи стратегічного планування, міжнародні антикорупційні ініціативи і програми, а також такі ключові превентивні інструменти як антикорупційний комплаєнс, ділова етика і доброчесність, розшук і повернення незаконних активів, міжнародне співробітництво, незалежні розслідування та ін.

За останні два роки розширена програма Федерального бюро розслідувань (ФБР) сприяла співпраці США з іноземними партнерами в межах понад 50 транснаціональних розслідувань, пов’язаних із корупцією в приватній сфері та відмиванням коштів за участю США. У тісній координації з урядом, досвідчені юридичні радники Міністерства юстиції США надавали підтримку закордонним партнерам у сфері правосуддя, допомагаючи їм проводити розслідування, притягувати до відповідальності осіб, причетних до корупції та відмивання коштів, а також повертати викрадені активи. Крім того, Ініціатива Міністерства юстиції з повернення активів клептократів, співпрацюючи з ФБР та Міністерством внутрішньої безпеки, забезпечила

повернення понад 1,7 млрд дол. США та сприяла відшкодуванню понад 1,6 млрд дол. США на користь осіб, які постраждали від корупційних дій в приватній сфері [135].

До ключових елементів нормативно-правової бази США з питань запобігання корупції у сфері бізнесу належить Закон про корупцію за кордоном (FCPA, 1977). Закон FCPA поширюється на всі американські компанії, що ведуть діяльність за кордоном, а також на фізичних і юридичних осіб, які здійснили корупційні дії на території США. Його норми застосовуються до іноземних дочірніх компаній американських корпорацій, якщо їхні акції розміщені на фондових біржах США або якщо вони проводять незаконні виплати державним службовцям США.

Як зазначалося в підрозділі 1.1, положення FCPA, зокрема § 78dd-1, забороняють громадянам США, компаніям, а також їхнім посадовим особам, директорам, працівникам, агентам або акціонерам здійснювати платежі, обіцяти виплати або надавати будь-які цінності іноземним посадовим особам з метою отримання чи збереження бізнесу або забезпечення неправомірної переваги. Закон охоплює не лише прямі корупційні виплати, але й непрямі платежі, здійснені через посередників. Забороняється здійснювати виплати «будь-якій особі, якщо відомо, що вся або частина цих коштів чи цінностей буде запропонована, передана або обіцяна, прямо чи опосередковано, будь-якому іноземному посадовцю» [136, с. 75].

Ефективне застосування положень Закону про корупцію за кордоном (FCPA) демонструє справа «США проти Лібо» (1992 р.), у якій Міністерство юстиції США порушило кримінальне провадження проти віце-президента аерокосмічного підрозділу компанії «Napco International Inc.» за порушення норм цього закону. За результатами розслідування обвинувачений визнав свою провину та був засуджений до 18 місяців позбавлення волі [137].

Закон Сарбанеса-Окслі (Sarbanes-Oxley Act, 2002) містить положення, спрямовані на покращення корпоративного управління, управління ризиками, аудиту та фінансової звітності публічних компаній. Важливою частиною цього

закону є механізми запобігання та притягнення до відповідальності за шахрайство та корупцію в державних компаніях [138]. Водночас низка статей цього закону поширюються на приватні компанії.

Закон РІКО (Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act, 1970) спрямований на боротьбу з організованою злочинністю, включаючи корупційні схеми в бізнесі (а саме, рекет). Унікальність закону РІКО полягає в тому, що він дозволяє переслідувати не лише фізичних осіб, а й організації, до яких можуть належати юридичні особи (товариства, асоціації, об'єднання) та неформальні групи осіб, які функціонують як організація, навіть якщо вони не мають статусу юридичної особи (п. 4 ст. 1961 RICO) [139, с. 115-116].

Зазначимо, що федеральний уряд США активно підтримує міжнародні організації, ініціативи та програми, що борються з корупцією та запобігають їй, зокрема Міжнародну ініціативу з боротьби з корупцією (International Anti-Corruption Initiative), яка надає технічну допомогу країнам у сфері боротьби з корупцією, у тому числі в приватному секторі. Крім цього, Сполучені Штати є учасником Глобального договору ООН (UN Global Compact), основною метою якого є зміцнення бізнесу через дотримання певних принципів та досягнення 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) шляхом відповідальної ділової практики та екосистем, що сприяють позитивним змінам. Також американські компанії повинні узгоджувати свою діяльність з Десятьма принципами Глобального договору ООН, спрямованих на створення відповідального корпоративного середовища, дотримання прав людини, охорону довкілля, а також протидію всім формам корупції в бізнесі, включаючи здирництво та хабарництво [140, с. 4].

Важливим внутрішнім механізмом запобігання корупції в американських компаніях виступає антикорупційний комплаєнс, що включає сукупність заходів, спрямованих на формування належної поведінки компаній та їх працівників з метою запобігання порушень норм законодавства та внутрішніх правил і стандартів організацій. Основними завданнями антикорупційного комплаєнсу є виявлення й аналіз корупційно-небезпечних

сфер діяльності компаній; створення каталогу корупційних ризиків; розроблення програм мінімізації ризиків репутаційних втрат і накладення санкцій на американські компанії у США і за кордоном [141].

На боротьбу з корупцією в приватному секторі економіки США спрямована Стратегія з протидії корупції в США, 2021 року. В Стратегії закріплений всеосяжний комплексний підхід щодо запобігання, обмеження й реагування на корупцію і пов'язані з нею злочини всередині країни, а також на міжнародному рівні. Стратегія націлена на протидію транснаціональним корупційним викликам та загрозам, пов'язаним з використанням фінансової системи США та відмиванням злочинних доходів. Стратегія включає п'ять основних стовпів антикорупційної політики федерального уряду США: 1) модернізація, координація та забезпечення ресурсами антикорупційних зусиль федерального уряду США для ефективнішої боротьби з корупцією; 2) боротьба з незаконним фінансуванням; 3) притягнення корумпованих осіб до відповідальності; 4) збереження та зміцнення багатосторонньої антикорупційної архітектури; 5) покращення дипломатичної взаємодії та використання ресурсів іноземної допомоги для досягнення антикорупційних цілей тощо [142, с. 9-14]. Для запобігання корупції у сфері малого,- та середнього бізнесу в межах ініціативи державно-приватного партнерства Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва для малого і середнього бізнесу пропонується зміцнення етичної ділової поведінки та забезпечення рівних умов ведення приватного бізнесу, забезпечення стійкості ланцюгів постачання, прозорості корпоративної звітності і розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників, підтримання зусиль громадянського суспільства і приватного сектору щодо виявлення корупції та викриття корумпованих осіб [142, с. 29-30]. На реалізацію Стратегії розроблено План дій Сполучених Штатів Америки на 2022-2024 роки (грудень, 2022) [143].

Серед державних інституцій, відповідальних за запобігання корупції у приватному секторі США та підкупу в діяльності підприємств, основну роль

відіграють Міністерство юстиції (U.S. Department of Justice) та Федеральне бюро розслідувань (FBI). Міністерство юстиції є основним органом, що здійснює кримінальне розслідування корупційних правопорушень, зокрема порушень положень FCPA [144]. Федеральне бюро розслідує лише складні випадки корупції у сфері бізнесу. Програма боротьби зі злочинністю ФБР орієнтована на розслідування та розкриття складних злочинних схем, які часто пов'язані з організованою злочинністю. Розслідування, що проводяться ФБР, можуть мати регіональний, національний або міжнародний характер. У своїй діяльності Бюро співпрацює з іншими правоохоронними та регуляторними органами, серед яких Комісія з цінних паперів і бірж, Служба внутрішніх доходів, Служба поштової інспекції США, Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами, а також Мережа боротьби з фінансовими злочинами Міністерства фінансів [145].

Заслуговує на увагу Глобальна ініціатива з активізації приватного сектору США, що об'єднує понад 50 керівників міжнародних компаній та представників громадянського суспільства. Її метою є створення інструментів чесної конкуренції та доброчесності у сфері бізнесу.

В межах програми USAID «Doing Business» проведено конкурс щодо доброчесності в бізнесі з призовим фондом 4 млн дол. США. Приватні компанії змагалися щодо розроблення найкращих програм та практик боротьби з корупцією в приватній сфері і обґрунтовували, чому запобігання корупції вигідно для бізнесу. У 2021 р. проєкт «Стимулювання приватного сектору як партнера у боротьбі з корупцією» об'єднав приватні компанії та уряд для підтримки доброчесності бізнесу і сприяння реформам у сфері управління [146]. У 2024 р. Міністерство торгівлі США провело форум Ініціативи малих і середніх підприємств «Ділова етика для АТЕС», що об'єднав представників урядів та приватного сектору довкола розробки політичних рекомендацій з питань доброчесності у бізнесі та у державних закупівлях [146].

Таким чином, США демонструють всеосяжний комплексний підхід до боротьби з корупцією в приватному секторі, включаючи підкуп. Запровадження антикорупційних ініціатив, постійне удосконалення антикорупційних інструментів, залучення міжнародних партнерів, розвиток системи антикорупційного комплаєнсу і доброчесності в бізнесі у купі з ефективним механізмом притягнення до відповідальності фізичних та юридичних осіб за корупційні злочини, стимулюють належну поведінку в приватному секторі і довіру до американських компаній.

Перш ніж перейти до аналізу досвіду запобігання корупції в приватному сфері Великої Британії, слід зазначити, що Сполучене Королівство, зокрема Лондонський ринок нерухомості та фінансовий сектор, залишається одним із пріоритетних місць відмивання коштів злочинцями, отриманих унаслідок міжнародної корупції [147]. Це створює суттєві репутаційні й фінансові ризики для Великої Британії. Легкість відкриття бізнесу у Великій Британії сприяє частому використанню приватних компаній у корупційних схемах і легалізації злочинних доходів.

Система боротьби з корупцією в приватному секторі Великої Британії належить до найбільш розвинених і прогресивних. Нормативно-правова база Великої Британії у сфері боротьби з корупцією в приватному секторі включає низку ключових антикорупційних законів, а саме: Закон про боротьбу з хабарництвом (UK Bribery Act, 2010) [148], Закон про крадіжки (The Theft Act, 1968) [149], Закон про шахрайство (Fraud Act, 2006) [150], Закон про захист викривачів (Public Interest Disclosure Act, 1998) [151] та ін.

З огляду на те що Закон про боротьбу з хабарництвом 2010 р. є основним нормативним актом, що регулює питання протидії корупції у діяльності підприємств, зупинимося на його положеннях докладніше. Законом визначаються наступні види корупційних злочинів: підкуп іншої особи; прийняття підкупу; підкуп іноземних державних посадових осіб; корпоративне правопорушення у вигляді не запобігання хабарництву [148].

Підкуп іншої особи передбачає пропозицію, обіцянку або надання фінансової чи іншої вигоди з метою спонукання або винагороди за неналежне виконання певної функції чи діяльності [148]. Під терміном «неналежне» мається на увазі порушення принципів доброчесності, неупередженості та прозорості. Для кваліфікації дій як підкупу іншої особи фактичне надання хабаря не є обов'язковим, достатньо пропозиції чи обіцянки, навіть якщо вони не були прийняті [148]. Крім того, пропозиція може бути зроблена як безпосередньо, так і через третю особу, що також підпадає під дію цього Закону [148].

Особа, яка отримує хабар, також несе кримінальну відповідальність відповідно до положень Закону про боротьбу з хабарництвом за прийняття підкупу, що включає отримання, вимагання або прийняття фінансової чи іншої вигоди як винагороди за неналежне виконання функції чи дії [148].

Підкуп іноземного державного службовця з метою отримання або збереження бізнесу чи комерційної переваги розуміється як використання хабаря для впливу на посадову особу із зазначеною метою [148]. На відміну від інших видів злочинів, для цього виду підкупу не вимагається доведення наміру особи, яка надає хабар, спонукати до неналежної поведінки або її усвідомлення того, що прийняття вигоди призведе до неналежної поведінки [148]. Єдиною умовою є наявність наміру вплинути на дії іноземного посадовця під час виконання ним своїх службових обов'язків [148]. Тобто, відмінністю британського законодавства від Закону США про боротьбу з корупцією за кордоном (FCPA, 1977) є заборона так званих «виплат за сприяння», які в США у певних випадках дозволені.

Відповідно до положень Закону, корпоративні організації та їхні керівники також можуть бути притягнуті до відповідальності за правопорушення, що виникає через недотримання організацією заходів, спрямованих на запобігання корупційним діям, тобто, за підкуп, отримання підкупу чи підкуп іноземної посадової особи [148]. Для того щоб визнати корпоративну організацію винною в загальних правопорушеннях,

обвинувачення повинно довести, що необхідний суб'єктивний елемент злочину можна приписати «керівному розуму» організації [152]. Корпоративне правопорушення настає у випадку, коли особа, «пов'язана» з комерційною організацією, надає хабар іншій особі з метою отримання чи збереження бізнесу або комерційної переваги для цієї організації. Для встановлення факту правопорушення сам акт хабарництва (підкупу) не обов'язково має бути здійснений на території Великої Британії [152].

Відповідальність за корупційні злочини, указані в Законі, поширюється на всіх осіб, які мають тісний зв'язок із Великою Британією. До них належать громадяни Великобританії, особи із громадянством Британських заморських територій або ті, хто є звичайними резидентами Великобританії. Це означає, що фізична дія підкупу може бути вчинена як на території Великобританії, так і за її межами. Наприклад, громадянин Британських Віргінських островів чи Бермудських островів підпадає під юрисдикцію Закону, навіть якщо злочин повністю буде здійснений за межами материкової частини Великобританії та ця особа ніколи не була громадянином країни [148].

Починаючи з 2017 р. Велика Британія працювала над впровадженням та реалізацією першої Антикорупційної стратегії на 2017-2022 рр., що спрямовувалася на створення довгострокової основи для посилення зусиль уряду у боротьбі з корупцією в публічній та приватній сферах. Стратегія боротьби з корупцією у Великій Британії на період до 2025 року спрямована на зменшення шкоди, завданої корупцією зростанню, безпеці та демократії у Великій Британії, а також інтересам Великої Британії за кордоном. Реалізація Стратегії повинна забезпечити відновлення довіри до політики та уряду Великої Британії. Стратегія переслідує такі цілі: посилити правоохоронні заходи проти корупції; підтримка запобігання та виявлення корупційної діяльності; усунення слабких місць у секторах, вразливих до використання корумпованими суб'єктами; відновити довіру громадськості до доброчесності інституцій; забезпечити сильне лідерство Великої Британії у боротьбі з корупцією у всьому світі; підвищити прозорість [153, с. 8-9]. Головними

інструментами боротьби з корупцією в бізнесі вказано профілактику, що полягає у виявленні британськими компаніями ризиків хабарництва і корупції та реагування на них; підтримка й заохочення відповідальної ділової поведінки та забезпечення доброчесної діяльності підприємств у кожній сфері економіки; сприяння чесній конкуренції на міжнародних ринках, а також зменшення ризиків хабарництва й корупції в міжнародних торговельних угодах, що укладають британські компанії [153, с. 57-60].

Основними суб'єктами, відповідальними за запобігання корупції в приватному секторі, включаючи підкуп в діяльності підприємств у Великій Британії, є Британська антикорупційна служба, Підрозділ з міжнародної корупції, Управління з боротьби з серйозним шахрайством (Serious Fraud Office, SFO) та Національне агентство боротьби зі злочинністю (National Crime Agency, NCA).

Управління з боротьби з серйозним шахрайством займається розслідуванням та розглядом у судовому порядку серйозних випадків шахрайства, корупції та хабарництва. Як поза міністерський департамент, бореться зі складними фінансовими злочинами, забезпечує правосуддя та захищає репутацію Великої Британії як безпечного місця для ведення бізнесу [154].

Національне агентство боротьби зі злочинності відповідає за боротьбу з організованою злочинністю, зокрема з корупцією в приватному секторі. Агентство активно співпрацює з партнерами як у Великій Британії, так і за її межами для розслідування правопорушень, виявлення доходів від хабарництва та корупції, а також повернення коштів жертвам [155].

Комплаєнс-політика Великої Британії у сфері бізнесу вважається однією з найбільш прогресивних у світі. Основною її метою є забезпечення доброчесності й прозорості у діяльності компаній та дотримання вимог чинного законодавства. Британські компанії, орієнтуючись на міжнародні стандарти з антикорупції, такі як Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління підприємствами 2024 р. та Конвенція ООН проти

корупції, активно впроваджують антикорупційні політики та кодекси етики, що включають: проведення оцінки ризиків корупції, розробку внутрішніх механізмів моніторингу і запобігання хабарництву, а також призначення офіцерів з комплаєнсу, відповідальних за дотримання законодавства [156].

Велика Британія є членом Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECP), приєдналася до Групи лідерів з питань бенефіціарної власності, та інших організацій, що розробляють міжнародні антикорупційні стандарти та рекомендації.

Система боротьби з корупцією в приватному секторі держав-членів ЄС включає широкий набір інструментів та заходів запобігання та протидії корупції.

Починаючи з 2022 р., ЄС активно працює над удосконаленням законодавчої бази у сфері запобігання корупції (у тому числі у приватній сфері), діючи в межах, визначених Договором про функціонування Європейського Союзу (TFEU). Відповідно до положень цього договору, ЄС зобов'язаний забезпечувати високий рівень безпеки, включаючи запобігання злочинності та уніфікацію кримінального законодавства (стаття 67 TFEU). У цьому контексті згідно зі статтею 83 TFEU, корупція визначається як «євро-злочин» - особливо тяжке правопорушення з транскордонним характером, у зв'язку з чим ЄС може встановлювати мінімальні стандарти регулювання у цій сфері за певних умов [157].

Правова основа ЄС щодо запобігання корупції в приватному секторі та підкупу в діяльності підприємств включає низку ключових нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення ефективної боротьби з корупційними проявами як на національному, так і міжнародному рівнях. Основними документами є такі.

Конвенція 1997 р. про боротьбу з корупцією за участю посадових осіб ЄС або посадових осіб країн-членів ЄС [158]. Цей документ спрямований на протидію корупції, в якій беруть участь посадові особи як на рівні ЄС, так і на

національному рівні. Конвенція передбачає криміналізацію корупційних дій, у тому числі хабарництва.

Рамкове рішення Ради ЄС 2003 р. про боротьбу з корупцією в приватному секторі [59] встановлює зобов'язання для держав-членів криміналізувати як активне (пропонування або надання хабаря), так і пасивне хабарництво (отримання хабаря) у приватному секторі, а також посилювати заходи щодо попередження та розслідування таких злочинів.

Рішення Ради 2008/852/ЈНА про мережу контактних пунктів для боротьби з корупцією, спрямоване на покращення координації між державами-членами у боротьбі з корупцією. Зокрема, передбачається обмін інформацією, координація розслідувань та обмін найкращими практиками між державами-членами ЄС [159].

Директива (ЄС) 2017/1371 («Директива PIF») Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2017 р. про боротьбу з шахрайством, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС, шляхом застосування кримінального права [160], спрямована на забезпечення гармонізації кримінального законодавства з метою захисту фінансових інтересів ЄС. Окрім корупції, Директива охоплює й інші злочини, що завдають шкоди бюджету ЄС, зокрема шахрайство та відмивання коштів.

У травні 2023 р. Європейська Комісія представила проєкт Директиви Європейського парламенту та Ради, що передбачає впровадження нових правил боротьби з корупцією в Європейському Союзі. Директива Європейського Парламенту та Ради про боротьбу з корупцією, що змінює Рамкове рішення Ради 2003/568/ЈНА та Конвенцію 1997 р. щодо боротьби з корупцією за участю посадових осіб Європейського Співтовариства або посадових осіб держав-членів ЄС, та вносить зміни до Директиви PIF (2017/1371) Європейського Парламенту та Ради Європи. Проєкт директиви поєднує превентивні та репресивні антикорупційні механізми, створюючи комплексний правовий акт ЄС. Документ враховує положення Конвенції ООН проти корупції (UNCAC, 2003), але водночас передбачає ширший підхід у

деяких аспектах. Відтак, Директива сфокусована на трьох основних напрямах: запобігання корупції, гармонізація кримінального законодавства щодо корупційних злочинів, а також удосконалення правоохоронної діяльності [161]. Розглянемо їх детальніше.

Основні зобов'язання щодо запобігання корупції включають такі заходи: підвищення обізнаності щодо корупції через інформаційні та просвітницькі кампанії, дослідницькі проекти та освітні програми; забезпечення прозорості та підзвітності державного управління і процесів ухвалення рішень; впровадження ключових превентивних інструментів, таких як ефективні правила доступу до інформації, регулювання конфлікту інтересів у державному секторі, контроль за активами державних службовців та їх взаємодією з приватним сектором; проведення регулярних оцінок ризиків для виявлення секторів, найбільш схильних до корупції; та створення спеціалізованих антикорупційних органів, забезпечених достатніми ресурсами та навчанням [161].

Ключові положення щодо гармонізації кримінального права охоплюють: узгодження визначення та покарання за корупційні злочини на рівні ЄС; імплементацію всіх правопорушень, передбачених UNCAC, 2023 до законодавства ЄС, з об'єднанням корупційних злочинів у державному та приватному секторах; розширення переліку злочинів, що включають привласнення, зловживання впливом, зловживання службовим становищем, перешкоджання правосуддю та незаконне збагачення, пов'язане з корупцією; встановлення узгоджених санкцій для фізичних і юридичних осіб, у тому числі штрафів і стандартів відповідальності; гармонізація обставин, що обтяжують або пом'якшують відповідальність [161].

Правозастосовні механізми Директиви полягають у встановленні мінімальних строків давності для корупційних правопорушень; забезпеченні можливості скасування привілеїв та імунітетів у випадках розслідування корупції; наданні правоохоронним органам та прокуратурі необхідних інструментів для розслідування корупційних злочинів тощо [162].

Окрім цього, нормативно-правову базу ЄС щодо боротьби з корупцією у приватному секторі доповнюють спеціальні правові норми, які стосуються запобігання відмиванню коштів, повернення та конфіскації активів, а також прозорості фінансової діяльності.

Так, Директива про боротьбу з відмиванням грошей (AMLD) [163] зобов'язує держави-члени створювати централізовані реєстри банківських рахунків, системи пошуку даних, а також реєстри бенефіціарної власності, а Директива (ЄС) 2018/1673 про боротьбу з відмиванням грошей за допомогою кримінального права [164] встановлює мінімальні правила щодо криміналізації відмивання грошей, визначаючи корупцію як предикатний злочин до відмивання коштів.

Також Європейським Союзом вироблені правила повернення та конфіскації активів, норми яких містяться в наступних актах: Директиві 2014/42/ЄС щодо заморожування та конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом [165], Рішенні Ради 2007/845/ЈНА про співпрацю між офісами з повернення активів [166], Рішенні Ради 2005/212/ЈНА від 24 лютого 2005 р. про конфіскацію [167] та ін.

Говорячи про боротьбу з ухиленням від сплати податків, яке часто пов'язане з корупцією в приватній сфері, слід зазначити Директиву (ЄС) 2010/24 [168], яка передбачає взаємну допомогу для стягнення податкових зобов'язань, зборів та інших фінансових вимог; та Директиву (ЄС) 2011/16 [169], що регламентує адміністративне співробітництво у сфері прямого оподаткування, включаючи обмін інформацією для боротьби з ухиленням від сплати податків та забезпечення прозорості корпоративного оподаткування.

Окрім цього, більшість країн ЄС мають розгалужене законодавство, спрямоване на запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням. Наприклад, у Франції Закон № 2016-1691 про прозорість, боротьбу з корупцією та модернізацію економічного життя (відомий як Сапен II) [170] зобов'язує великі компанії впроваджувати антикорупційні програми,

здійснювати оцінку ризиків та забезпечувати навчання працівників у сфері запобігання корупції.

Аналізуючи суб'єктів запобігання корупції в приватному секторі, а також підкупу у діяльності підприємств, слід зазначити, що переважна більшість держав-членів ЄС мають спеціалізовані органи, які займаються запобіганням і розслідуванням корупційних правопорушень на території ЄС. Так, в Італії функціонує Національне антикорупційне агентство (ANAC), яке здійснює моніторинг виконання антикорупційних зобов'язань як у публічному, так і в приватному секторах. У Швеції діє спеціалізована прокуратура, яка займається розслідуванням корупційних злочинів.

Одночасно на міждержавному рівні в ЄС функціонують незалежні платформи, спрямовані на обмін досвідом та координацію зусиль у боротьбі з корупцією (у тому числі в приватній сфері), такі як Європейські партнери проти корупції (EPAC) та Європейська контактна мережа проти корупції (EACN) [171].

Європейські партнери проти корупції (EPAC) представляють незалежну неформальну мережу, яка об'єднує понад 70 антикорупційних органів та структур нагляду за діяльністю поліції з країн-членів Ради Європи. Організації, що входять до її складу, мають різноманітні правові форми та компетенції. Членом мережі також є Європейський офіс з боротьби з шахрайством (OLAF) [171].

Європейська контактна мережа проти корупції (EACN) є офіційною мережею, до складу якої входять понад 50 антикорупційних органів держав-членів ЄС. Мережа була офіційно створена у 2008 році за рішенням Європейської Ради, базуючись на існуючих структурах EPAC. Членом цієї мережі також є Європейський офіс з боротьби з шахрайством (OLAF) [171].

Підсумовуючи викладене зауважимо про те, що в ЄС система боротьби з корупцією в приватному секторі включає набір превентивних інструментів, політик, програм і процедур, спрямованих на виявлення на мінімізацію корупційних ризиків в діяльності підприємств, а також протидію супутнім

корупції в бізнесі явищам, таким як корпоративне шахрайство, хабарництво, відмивання грошей, економічні злочини. В ЄС функціонує велика кількість неурядових антикорупційних організацій, програм та ініціатив, спрямованих на просвітницьку діяльність з антикорупції, розбудову доброчесного, прозорого і підзвітного бізнес-середовища.

Таким чином, досвід США, Великої Британії та держав ЄС щодо запобігання й протидії корупції в приватному секторі доцільно враховувати при формуванні нового циклу державної антикорупційної політики, розбудові антикорупційної інфраструктури приватного бізнесу та розробленні антикорупційних програм юридичними особами приватного права.

3.2 Удосконалення державної антикорупційної політики та стратегії запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Для ефективної боротьби з явищем підкупу в приватному секторі економіки необхідно удосконалювати державну антикорупційну політику і розвивати корпоративну антикорупційну політику юридичних осіб приватного права, а також здійснювати ключові економічні реформи, спрямовані, з одного боку, на зменшення можливостей для корупційних практик в бізнесі загалом і комерційного підкупу, зокрема, а з другого боку, на заохочення доброчесної ділової практики, створення сприятливих умов для відновлення й ведення бізнесу в умовах воєнного стану і в період повоєнної відбудови, залучення ресурсів для його масштабування, цифрової трансформації й розвитку бізнесу, особливо МСП.

В кримінології політику боротьби зі злочинністю та її проявами розуміють як комплекс політико-правових, соціально-економічних, законодавчих та адміністративних заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також на протидію злочинності [172, с. 412]. На наш погляд, державна політика запобігання та протидії корупції в приватному секторі економіки – це

сукупність ідей, принципів, підходів та інструментів, спрямованих на запобігання й мінімізацію корупціогенних ризиків в приватному підприємництві в умовах воєнного стану та в період повоєнної відбудови, а також на формування культури і цінностей ділової доброчесності та покращення етичного клімату в бізнес-середовищі. З кримінологічної точки зору, державна антикорупційна політика відображає загальний підхід держави та інших зацікавлених суб'єктів до розв'язання системних проблем у сфері підприємництва, що обумовлюють корупцію. В основі державної антикорупційної політики лежить певна концепція, генеральна ідея, стратегічний замисел та набір інструментів, за допомогою яких планується досягати кінцевої мети й очікувані результати.

Нинішня антикорупційна політика базується на ідеї поєднання структурних реформ в ключових сферах із забезпеченням ефективного функціонування антикорупційної інфраструктури. Водночас можна сказати, що більшість реформ, пов'язаних з розвитком приватного бізнесу носять непослідовний і незавершений характер, а ефективність діяльності антикорупційних органів у сфері економіки залишається під великим питанням. На нашу думку, стратегічним напрямом політики запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб має стати формування інституційної, організаційної та морально-психологічної стійкості бізнес-середовища до руйнівного впливу підкупу, що становить реальну загрозу для ділової репутації, безпеки підприємництва, добросовісної конкуренції, ділової репутації, довіри і перспектив інтеграції у європейський та глобальний ринки.

Політика протидії підкупу в підприємництві найтісніше пов'язана з економічною політикою, спрямованою на усунення перешкод для започаткування, відновлення й ведення бізнесу в умовах війни, зниження витрат на підприємницьку діяльність і збільшення її прибутковості, а також створення сприятливих умов для зростання ділової активності та упровадження міжнародних стандартів ведення бізнесу. Зауважимо, що ефективна політика в економічній сфері має антикорупційний ефект.

Виважена, послідовна і скоординована державна економічна політика дозволяє бізнесу якнайкраще адаптуватися до реалій війни та нової кон'юнктури ринку, враховує новітні потреби підприємців в компенсації збитків та відшкодуванні шкоди завданої внаслідок обстрілів, в необхідності релокації виробництва, страхуванні майна від втрати та руйнування та ін.

Разом з цим слід розуміти, що незмінний курс України на євроінтеграцію супроводжується наближенням національного законодавства у сфері підприємництва до законодавства ЄС і автоматично посилює вимоги до ведення підприємницької діяльності.

Як випливає з Плану України, розробленого в рамках програми фінансової підтримки Європейського Союзу Ukraine Facility на 2024-2027 роки обсягом 50 млрд євро, поступове наближення України до Єдиного ринку та прискорене набуття членства в Європейському Союзі бачиться через проведення структурних реформ державного управління й національної економіки, спрямованих на створення сприятливого бізнес-клімату і розвиток підприємництва, що у середньостроковій і довгостроковій перспективі можуть забезпечити швидке економічне зростання і подальший сталий розвиток економіки [173, с. 8]. План України враховує руйнівний вплив війни на економічний потенціал та інфраструктуру держави, є інструментом відновлення, реконструкції та модернізації України [173, с. 8]. Реалізація Плану має стати рушійною силою переходу України до зеленої, цифрової та інклюзивної економіки. Драйвером зростання національної економіки визнається належна підтримка малого і середнього підприємництва [173, с. 11]. Виконувати це завдання Уряд планує за трьома ключовими напрямами: удосконалення регуляторного середовища, полегшення доступу до фінансування та ринків, гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, законодавством та нормами ЄС [173, с. 182]. На особливу увагу заслуговує застереження про те, що інтеграція вітчизняних компаній до європейського і світового ринку, входження до глобальних ланцюгів постачання потребує обізнаності з міжнародними стандартами

ведення відповідального бізнесу [173, с. 181-182]. Останні закріплені в Керівних принципах ООН з питань бізнесу та прав людини: реалізація Рамкової програми ООН «Захист, повага і засоби захисту», схвалені резолюцією Ради ООН з прав людини № 17/4 від 16 червня 2011 року [174], а також Керівних принципах ОЕСР для багатонаціональних підприємств: рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті (у редакції 2011 р.) [175, с. 18]. Доволі показово, що реалізація плану заходів щодо підтримання малого і середнього бізнесу, а також підвищення ділової активності в Україні включає такий наскрізний компонент як стандарти відповідального ведення бізнесу [173, с. 182]. Важливо зазначити також, що відповідно до Плану дій з реалізації Програми ОЕСР для України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1165 від 3 листопада 2023 р., Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися Рекомендацій ОЕСР щодо публічної доброчесності від 2017 р., а також Рекомендацій Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби із підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних бізнес-операціях, що обумовлено прагненням України найближчим часом приєднатися до Конвенції ОЕСР з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій. За великим рахунком це означає, що змінюються правила і підходи до ведення бізнесу, запроваджуються нові політики, стратегії й інструменти боротьби з корупцією в бізнес-середовищі. У найближчій перспективі, провадження підприємницької діяльності в Україні передбачатиме дотримання стандартів відповідального бізнесу і доброчесного ведення бізнесу, а також рекомендацій щодо їх застосування.

Стратегією відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 р. № 821-р [115], визначено такі цілі: відновлення й полегшення ведення бізнесу, розвиток людського капіталу та культури підприємництва, сприяння упровадженню інновацій, цифровій трансформації та «зеленому переходу», посилення

конкурентоспроможності й збільшення експорту [115]. Серед ключових заходів реалізації Стратегії вказано: збільшення можливих джерел фінансування малого і середнього підприємництва шляхом державної підтримки, а також широкої участі юридичних осіб приватного права та їх об'єднань в міжнародних програмах грантової підтримки, європейських проєктах розвитку малого і середнього бізнесу, інновацій, сталого розвитку та цифрової трансформації; одержання міжнародної технічної допомоги; збільшення капіталовкладень приватного сектору; запровадження програми доступних кредитів 5-7-9%; створення додаткових можливостей для участі в публічних закупівлях; залучення МСП до проєктів відбудови та відновлення населених пунктів, цивільної й критичної інфраструктури; створення системи страхування воєнних ризиків [115, с. 3-8]. Закладене в Стратегії бачення пріоритетних напрямів розвитку МСП в реаліях війни включає таке: дерегуляція підприємницької діяльності; стандартизація й цифровізація бухгалтерських документів і фінансової звітності; спрощений доступ до капіталу та ресурсів; повний перехід на електронну систему розрахунків і миттєвих платежів; розвиток цифрової грамотності працівників, удосконалення кіберзахисту підприємницької діяльності, запровадження технологій штучного інтелекту, інтернету речей та аналітики великих даних для малих і середніх організацій; формування високої культури підприємництва, мотивування людей започатковувати свою справу, забезпечення доступу до програм підготовки підприємців; підтримка жіночого, соціального та інклюзивного підприємництва, спрощення доступу для МСП до європейського ринку та ін. [115, с. 10-22].

Концепцією реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.01.2020р. № 66-р закріплено, що відповідно до міжнародних зобов'язань України, підприємці відповідають перед державою і суспільством за вплив їх рішень та діяльності на навколишнє природне середовище, рівень і якість життя людей, розвиток

територіальних громад, довіру між бізнесом, суспільством і державою. Розвиток соціально відповідального бізнесу означає добровільно взяті підприємцями зобов’язання щодо їхньої участі у вирішенні соціальних та екологічних проблем, створенні нових робочих місць, працевлаштуванні ветеранів війни, осіб з інвалідністю, тимчасово переміщених осіб, забезпеченні житлом соціально незахищених верств населення, участь у будівництві соціального житла, відбудові закладів освіти та охорони здоров’я, а також проведення благодійних акцій, запровадження енергоефективних та екологічно ощадливих технологій та ін. [176]. Запровадження соціально відповідального ведення бізнесу націлене на розвиток корпоративної культури й покращення ділової репутації вітчизняного бізнесу на міжнародних ринках та іміджу держави в цілому. В кінцевому підсумку, такий підхід приносить як матеріальну, так і нематеріальну вигоду підприємцям. Відповідальне й турботливе ставлення до споживачів збільшує впізнаваність і формує довіру до торгівельної марки, тим самим розширює коло потенційних клієнтів, закладає передумови для зростання міжнародної співпраці, що сприяє збільшенню прибутковості бізнесу. Повага до прав працівників, турботливе ставлення до них мотивує працювати продуктивніше, розвиватися у професійному плані, стимулює лідерство та ініціативу, що підсилює спроможність компанії вигравати конкуренцію на ринку та інтенсивно розвиватися.

Світовий досвід показує, що розвиток підприємництва, зростання економіки й добробуту населення нерозривно пов'язані зі сталим розвитком держави та суспільства загалом, а також безпекою, боротьбою з корупцією, верховенством права і розвитком демократії, захищеністю прав та свобод людини, розв’язанням соціальних проблем та охороною навколишнього природного середовища. Відповідно до Глобального договору ООН та його 10 принципів світова бізнес-спільнота визнала вагомість потенційних втрат від корупції, при чому не тільки для матеріальних, але й нематеріальних активів, передовсім ділової репутації, довіри з боку інвесторів, партнерів та споживачів

(клієнтів), іміджу щодо надійності компанії. Для сталого ведення бізнесу, забезпечення його прибутковості та створення перспектив розвитку надважливо мати довіру серед постійних і потенційних клієнтів, інвесторів, кредиторів, контрагентів, мати позитивну репутацію на ринку, підтримувати чесні звичаї ділового обороту [1, с. 2-8]. Приватний сектор неабияк зацікавлений в розбудові прозорої економіки, забезпеченні вільної й чесної конкуренції, створенні справедливих і рівних умов ведення бізнесу, загальнообов'язкових правил поведінки для всіх суб'єктів підприємництва. Відповідно до 10-го принципу Глобального договору ООН у приватному секторі пропонуються три механізми боротьби з корупцією: внутрішній, зовнішній і колективні дії [1, с. 2-8]. Внутрішній механізм передбачає розроблення приватними компаніями антикорупційної політики й програми превентивних дій, спрямованих та мінімізацію та усунення корупційних ризиків в усіх бізнес-процесах [1, с. 2-8]. Зовнішній механізм включає оприлюднення звіту про результати боротьби з корупцією, обмін досвідом та найкращими практиками[1, с. 2-8]. Колективні дії полягають в об'єднанні зусиль державного і приватного секторів, громадянського суспільства та місцевих громад для формування й просування культури нетерпимості до корупції в суспільстві та бізнес-середовищі, забезпечення прозорості ведення бізнесу, сприяння веденню суспільного діалогу щодо подолання цієї проблеми, здійсненню колективного захисту від корупційних посягань шляхом об'єднання у бізнес-асоціації, формування антикорупційних ініціатив та адвокації антикорупційних рішень і проєктів[1, с. 2-8]. Вважається, що завдяки колективним діям можна подолати корупцію не тільки у бізнес-процесах, а й в ланцюгах постачання [1, с. 2-8].

З урахуванням незмінного курсу України на вступ до Європейського Союзу, а також перспектив набуття членства в ОЕСР слід розуміти, що нова антикорупційна політика держави в приватному секторі повинна враховувати міжнародні стандарти ведення бізнесу. Юридичним особам приватного права слід завчасно готуватися до роботи на європейському і світовому ринках,

потенційного розширення співпраці з іноземними компаніями, що передбачає ознайомлення та дотримання Керівних принципів ООН з питань бізнесу і прав людини, Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств щодо відповідального ведення бізнесу, Рекомендацій ОЕСР щодо публічної доброчесності від 2017 р., а також Рекомендацій Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби із підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних бізнес-операціях.

Стандарти відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті включають набір принципів, політик і рекомендацій ОЕСР для багатонаціональних підприємств/транснаціональних корпорацій. На міжнародному рівні високі стандарти ділової поведінки (відповідального ведення бізнесу) включають такі складові: загальна політика транснаціональних корпорацій, розкриття інформації, дотримання прав людини, трудові відносини та зайнятість, навколишнє середовище, боротьба з хабарництвом, врахування інтересів споживача, науково-технічний прогрес та інновації, забезпечення конкуренції, оподаткування [175, с. 5-15]. Як бачимо, набір Керівних принципів і політик відповідальної ділової поведінки на світовому ринку відображає базові цінності цивілізованого ведення бізнесу з урахуванням його внеску в сталий розвиток національних економік, держав і суспільств. Враховуючи, що частину наведених принципів раніше вже розглянуто у розрізі боротьби з корупцією в бізнес-процесах, звернімося лише до окремих складових цього стандарту.

Зазначається, що діяльність транснаціональних корпорацій повинна бути законною, узгоджуватися з політикою урядів і враховувати інтереси акціонерів, спрямовуватися на зміцнення взаємної довіри між корпораціями та об’єднаннями юридичних осіб, в яких вони ведуть свою діяльність, а також враховувати інтереси суспільства та людей [175, с. 3-4]. Транснаціональні корпорації сприяють соціальному й економічному прогресу та екологічному благополуччю, щоб досягти сталого розвитку.

Загальна політика відповідального ведення бізнесу включає такі положення, що мають антикорупційне спрямування: неухильне виконання вимог національного законодавства в юрисдикціях ведення бізнесу; недопущення отримання пільг або неналежних переваг з питань дотримання прав людини, охорони навколишнього природного середовища, праці, безпеки, оподаткування, фінансів; удосконалення моделей і стратегій корпоративного управління; запровадження в діяльність юридичних осіб системи управління ризиками з метою виявлення, запобігання та пом'якшення поточних і прогнозованих несприятливих впливів на бізнес-операції та бізнес-процеси; запобігання дискримінації працівників [175, с. 5].

Політика розкриття інформації або принцип прозорості означає оприлюднення в загальному доступі важливої інформації про транснаціональні корпорації, а саме: географічне місцезнаходження і галузь економіки, організаційну структуру (бізнес-мережу), фінансове становище, цілі та результати фінансової та операційної діяльності, наявні активи, механізм корпоративного управління, порядок ухвалення рішень вищим органом управління, принципи винагороди за працю членів правління та керівників високого рівня. Крім того, рекомендується додатково оприлюднювати інформацію щодо задекларованих корпоративних цінностей та етики ділової поведінки; факторів ризику і системи управління ризиками; внутрішнього аудиту і контролю; політику охорони навколишнього природного середовища та залученість до розв'язання соціальних проблем [175, с. 6-7].

Для боротьби з хабарництвом Керівні принципи закріплюють наступні інструменти: заборона пропонувати, обіцяти, вимагати та надавати грошові та інші переваги державним офіційним особам або працівникам партнерів по бізнесу; заборона використовувати треті сторони для комерційного підкупу держслужбовців, працівників своїх ділових партнерів або їх родичів чи інших осіб, які беруть участь в бізнесі (агентів, посередників, консультантів, представників, дистриб'юторів, підрядників, постачальників, партнерів по

спільнім підприємствам, консорціуми); забезпечення обізнаності усіх членів корпорацій, персоналу та акціонерів з програмами етичної поведінки та положеннями внутрішнього контролю; заборона і протидія заохочувальним платежам у невеликих розмірах в ділових відносинах [175, с. 12-13].

Вагомий антикорупційний ефект у сфері діяльності транснаціональних компаній справляє політика забезпечення належної конкуренції, недопущення монопольного становища, розподілу ринків, покупців, постачальників, територій і ділянок торгівлі, боротьба з антиконкурентними угодами щодо фіксування цін, фальсифікування надбавок, встановлення обмежень або квот [175, с. 15].

Крім наведеного вище, відповідальне ведення бізнесу включає вчасне та в повному обсязі виконання усіх податкових зобов'язань корпораціями та компаніями, що входять до їх складу. На корпоративні органи управління покладається обов'язок використовувати стратегії управління податковими ризиками, щоб гарантувати, що фінансові, регуляторні й репутаційні ризики, пов'язані з оподаткуванням, повною мірою ідентифіковані, оцінені та мінімізовані [175, с. 15].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства у сфері приватноправових відносин та впровадження комплаєнс-програм актуальними залишаються низка завдань. Серед них: з'ясування механізмів антикорупційної діяльності та особливостей їх функціонування у корпоративному середовищі; узагальнення міжнародного досвіду й аналіз практики застосування відповідного законодавства в Україні; формування переконання у хибності поширеного уявлення про неможливість здійснення ефективної підприємницької діяльності без вчинення корупційних правопорушень; обґрунтування переваг неухильного дотримання міжнародних антикорупційних стандартів як реальної альтернативи сумнівним «перевагам» корупційної практики; а також забезпечення належної підтримки українських компаній у виконанні приписів розділу X Закону України «Про запобігання корупції» щодо обов'язковості розроблення та

впровадження антикорупційних програм [177, с. 135; 178, с. 75; 179, с. 3; 180, с. 210].

Для подолання корупції в приватному секторі ОЕСР розроблено низку політик і рекомендацій, що утворюють стандарт доброчесності ведення бізнесу. Конвенцією ОЕСР з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій від 21 листопада 1997 р., а також Рекомендаціями Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб в міжнародних бізнес-операціях, а також оновленими Рекомендаціями ОЕСР у 2021 р., запропоновано такі пріоритетні напрями та інструменти зниження рівня корупції в бізнес-середовищі.

Насамперед, це розбудова політики доброчесності в бізнесі (ділової доброчесності), формування високих стандартів корпоративної культури та ділової етики, заснованих на принципах верховенства права, прозорості та підзвітності, а також цінностях добросовісної конкуренції, позитивної ділової репутації, безпечного ведення бізнесу, взаємоповаги та довіри, не толерування корупції. Доброчесність в бізнесі – це альтернатива корупції, ціннісна основа для формування ділового середовища і бізнес-відносин без корупції, підстава для ухвалення законних, обґрунтованих і справедливих рішень, інструмент стійкості бізнесу до впливу ризиків й загроз різного змісту та походження, конкурентна перевага на зовнішньому ринку, а також інструмент убезпечення суб'єктів підприємництва від накладення штрафних санкцій та настання інших негативних наслідків. Доброчесність стимулює належну корпоративну поведінку підприємців, зміцнює ділову репутацію та поглиблює довіру між бізнесом і клієнтами, кредиторами, інвесторами, діловими партнерами, а значить сприяє підвищенню прибутковості та зростанню бізнесу, виходу на міжнародний рівень. Запровадження бізнес-спільнотою політики ділової доброчесності є добровільним зобов'язанням, взятим в рамках дотримання міжнародних стандартів прозорого, відповідального та етичного ведення бізнесу.

З роздумів Б. Головкіна стосовно природи ділової доброчесності випливає, що змістом останньої є непідкупність, неупередженість і сумлінність при виконанні службових повноважень та професійних обов'язків, а також законність, обґрунтованість і справедливість при ухвалені рішень. У культорологічному плані ділова доброчесність означає високі стандарти ділової етики, відданість ідеалам і цінностям компанії, пріоритетність корпоративних інтересів та інтересів клієнтів над особистими інтересами вищого керівництва і персоналу [181, с. 16]. Доброчесність має бути цінністю і регулятором ділової поведінки, інструментом убезпечення бізнесу від потенційних втрат та інших негативних наслідків.

В огляді ОЕСР доброчесності та боротьби з корупцією в Україні від 11 липня, 2025 р., надано перелік рекомендацій для побудови наступного циклу антикорупційної політики України з питань доброчесності бізнесу, зокрема: запровадження в національному законодавстві стимулів для приватного сектора до покращення доброчесності в бізнесі; постійна співпраця між державою, бізнес-спільнотою та іншими зацікавленими сторонами задля напрацювання узгоджених підходів і спільних рішень щодо боротьби з корупцією в приватному секторі економіки; надання методологічної допомоги суб'єктам підприємництва, в тому числі з питань розроблення та вдосконалення кодексів ділової доброчесності; удосконалення механізмів перевірки інформації про кінцевих бенефіціарних власників; закріплення обов'язку повідомляти про факти корупційних правопорушень, виявлених за результатами аудиторських перевірок та ін. [182].

У контексті усього вищевикладеного слід запропонувати авторське бачення концепції політики боротьби з підкупом в підприємництві. На наш погляд, вона має базуватися на стратегії витіснення з бізнес-середовища проявів хабарництва й підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права шляхом культурно-ціннісної трансформації колективної свідомості бізнес-спільноти та взяття добровільних зобов'язань щодо дотримання високих стандартів відповідального, доброчесного та етичного ведення бізнесу. Слід

розуміти, що основний тягар відповідальності за подолання корупції в приватному секторі економіки лежить на самому бізнес-середовищі, а тому суб'єктам підприємницької діяльності необхідно самоорганізуватися, об'єднати колективні зусилля, проявити консолідовану позицію і спільну волю щодо нульової толерантності до корупції в бізнес-процесах, ланцюгах постачання, відносинах всередині приватних юридичних осіб, а також при зовнішній взаємодії приватного бізнесу з державою або іншими суб'єктами господарювання. Популяризація й утвердження прозорості та підзвітності бізнесу, культури ділової доброчесності, цінностей корпоративної етики та запровадження антикорупційної комплаєнс-системи суб'єктами господарювання знижують попит на пасивний підкуп з боку засновників та уповноважених осіб юридичних осіб приватного права і одночасно заохочують їхню правомірну поведінку. Водночас, розбудова й удосконалення антикорупційної інфраструктури юридичних осіб та їх об'єднань та повноцінне запровадження системи антикорупційного комплаєнсу – зменшують можливості для активного підкупу, мінімізують ризики вчинення підкупу з боку співробітників юридичних осіб, конкурентів та інших зацікавлених осіб.

Приватний бізнес має проявляти належну зацікавленість й ініціативу у формуванні та реалізації узгодженої, скоординованої і послідовної антикорупційної політики, розбудові внутрішньої антикорупційної інфраструктури, запровадженні системи антикорупційного комплаєнсу, просуванні культури доброчесності, стимулюванні й заохоченні правомірної поведінки з боку директорів, менеджменту, працівників і представників суб'єктів підприємницької діяльності. Бізнес-спільнота має усвідомлювати і серйозно сприймати небезпеку підкупу та його дестабілізаційний вплив на функціонування реального сектору економіки і прибутковість приватного підприємництва, а так само усвідомлювати реальні переваги доброчесного бізнесу, справжню цінність позитивної ділової репутації та дорожити довірою ділових партнерів, інвесторів, кредиторів і споживачів (клієнтів). Бізнес із

корупційною складовою – нестійкий і небезпечний, містить високі фінансові, санкційні, репутаційні та юридичні ризики.

Перспективними напрямами загальносоціального запобігання підкупу в приватному секторі економіки є такі.

Застосування інституту антикорупційного комплаєнсу у сфері приватного підприємництва. Як відомо, зменшення та усунення негативного впливу корупції на бізнес-процеси досягається шляхом запровадження й удосконалення системи антикорупційного комплаєнсу в діяльності суб'єктів приватного підприємництва. Принагідно зауважимо, що система антикорупційного комплаєнсу, або як її ще називають антикорупційна комплаєнс-політика, зараз здебільшого застосовується юридичними особами приватного права, що працюють в іноземних юрисдикціях. Поняття «комплаєнс» (to comply), тлумачиться як «відповідність», «виконання». Загалом йдеться про відповідність діяльності компанії вимогам законодавства, внутрішній політиці, етичним нормам, рекомендаціям контролюючих органів, міжнародним стандартам фінансової звітності та аудиту, міжнародним стандартам відповідального і доброчесного ведення бізнесу. У професійній літературі антикорупційний комплаєнс розуміється як сукупність заходів управління ризиками недотримання вимог національного законодавства, міжнародних нормативно-правових актів, стандартів та етичних норм (кодексів поведінки), рекомендацій контролюючих й антикорупційних органів з питань боротьби з корупцією [117, с. 14]. Метою здійснення антикорупційного комплаєнсу є виявлення, оцінка та усунення корупційних ризиків в діяльності юридичних осіб, забезпечення комплексного захисту від їхнього негативного впливу [183]. Управління корупційними ризиками здійснюється на стратегічному рівні і охоплює усі функції приватної юридичної особи, бізнес-процеси, ділові операції, відносини з діловими партнерами.

Стратегічний аналіз корупційних ризиків у різних видах приватної підприємницької діяльності, створення каталогу типових ризиків в

приватному бізнесі, а також розроблення механізму відстеження виконання рекомендацій щодо їхньої нейтралізації та усунення. ОЕСР рекомендує здійснити в майбутній Антикорупційній стратегії оцінку ризиків корупції серед приватних юридичних осіб і розробити комплекс заходів пом'якшення впливу корупції на доброчесний бізнес [182]. Нагадаємо, що НАЗК здійснює стратегічний аналіз корупційних ризиків в окремих галузях економічної діяльності та сферах підприємництва, найбільш уражених корупцією, має для цього апробовану методику виявлення та оцінювання ризиків. Для визначення найбільш корупціогенних сфер підприємництва та окремих видів підприємницької діяльності, а також вразливих до корупції ділянок у виробничих циклах та ланцюгу постачання товарів, необхідно проводити постійні консультації з бізнес-асоціаціями, Радою бізнес-омбудсмена та іншими зацікавленими сторонами, а також здійснювати регулярні анонімні опитування представників великого, середнього і малого бізнесу [182]. Встановлений за результатами опитування перелік типових корупційних ризиків для доброчесного бізнесу має враховуватися НАЗК при розробленні проєкту державної антикорупційної політики та програми на 2026-2030 роки, а також братися до уваги бізнес-спільнотою та юридичними особами приватного права при розробленні й корегуванні політики антикорупційного комплаєнсу, антикорупційних програм, заходів внутрішнього контролю, правил ділової етики. Важливо також налагодити механізм відстеження результатів виконання превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію й усунення корупційних ризиків.

Упровадження моніторингу дотримання антикорупційного законодавства суб'єктами приватного підприємництва. Відповідно до рекомендацій ОЕСР, Україні слід уповноважити НАЗК перевіряти антикорупційні програми юридичних осіб приватного права [182]. Припускаємо, що антикорупційні програми перевірятимуться в розрізі дотримання Методології управління корупційними ризиками та Порядку подання антикорупційних програм, змін до них на погодження до НАЗК. На

нашу думку, обов'язковій перевірці підлягатимуть антикорупційні програми юридичних осіб, які братимуть участь у відбудові й відновленні критичної інфраструктури, населених пунктів, а також програми учасників оборонних закупівель та суб'єктів малого і середнього підприємництва, що отримують державну допомогу чи грантову підтримку. Аналізу й оцінюванню підлягає зміст антикорупційної програми, процедура оцінювання корупційних ризиків в діяльності організації, процедура прийняття програми, дієвість заходів превентивного впливу. Пропонується також здійснювати періодичні огляди антикорупційних програм та надавати рекомендації щодо їх удосконалення.

Функцію моніторингу дотримання антикорупційного законодавства приватними компаніями, що працюють на ринку цінних паперів і фондовому ринку може виконувати Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, що має повноваження проводити аудити та перевірки діяльності емітентів на предмет ефективності корпоративного управління [182].

Підвищення обізнаності бізнес-спільноти з питань запобігання та викриття корупції передбачає поширення інформації в бізнес-середовищі та проведення роз'яснювальної роботи про вигоди, переваги й перспективи доброчесного ведення бізнесу, а також ризики й наслідки використання корупційних практик. За цим напрямом антикорупційної політики рекомендується об'єднувати колективні зусилля держави, бізнес-асоціацій, міжнародних антикорупційних організацій й громадянського суспільства та спрямовувати їх на досягнення загального визнання доброчесності нормою поведінки в бізнес-середовищі, а також просування культури викриття корупційних схем та корупційних злочинів в діяльності юридичних осіб приватного права, підтримання державних і приватних антикорупційних ініціатив, усвідомлення необхідності убезпечення бізнесу через запровадження антикорупційного комплаєнсу, стимулювання відмови підприємців від використання підкупу та інших корупційних практик, демонстрація конкурентних переваг дотримання доброчесності у ділових відносинах та підприємницькій діяльності.

Інформаційно-роз'яснювальну роботу з питань запобігання та викриття підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, а також популяризації зручних і законних альтернатив корупційним практикам в бізнесі доцільно делегувати лідерам громадської думки в бізнес-середовищі, насамперед авторитетним бізнес-асоціаціям та їхнім об'єднанням, спроможним консолідувати бізнес-спільноту і спрямувати колективні дії на реформування застарілих бізнес-моделей, зміну цінностей, мислення і культури в бізнес-середовищі, сприяння створенню рівних умов для доброчесного ведення бізнесу та сталого розвитку економіки. До таких суб'єктів належать Українська Рада Бізнесу (об'єднання бізнес-асоціацій), Торгово-промислова палата України, Європейська Бізнес Асоціація, Американська торгівельна палата в Україні, Всеукраїнська рекламна коаліція, Спілка українських підприємців, Спілка Diia.City United, Асоціація IT Ukraine, Консультативна рада бізнесу, Рада бізнес-омбудсмена, Всеукраїнська мережа доброчесності та комплаєнсу, Професійна асоціація корпоративного управління, Центр міжнародного приватного підприємництва та ін. З метою досягнення прогресу в належному сприйнятті та прийнятному ставленні до доброчесного ведення бізнесу доцільно проводити ефективні адвокаційні медіа-компанії, спрямовані на суспільний діалог і напрацювання рішень щодо зниження ключових корупціогенних ризиків в приватному секторі економіки, позбавлення конкурентних переваг і зниження прибутковості бізнесу з корупційною і тіньовою складовими. Продумані й аргументовані адвокаційні кампанії знижують соціальну напругу серед підприємців, змінюють на краще суспільні настрої та сприяють встановленню довіри між бізнесом і державними органами, що виконують регулятивну, контролюючу, фіскальну та правоохоронну функції в приватному секторі економіки. Через підвищення рівня обізнаності бізнес-спільноти щодо політик, стратегій і програм запобігання та протидії комерційному підкупу, а також забезпечення кращого розуміння невідворотності покарання за корупційні злочини, досягається поступова трансформація ієрархії цінностей, колективного мислення та

усталених стратегій поведінки в бізнес-середовищі, що підсилює антикорупційний потенціал спільноти підприємців в цілому.

Зниження попиту на підкуп у приватному бізнес-середовищі. В Огляді ОЕСР доброчесності та боротьби з корупцією в Україні наголошується на необхідності зниження попиту на хабарництво в приватному секторі економіки. Для цього пропонується проводити роз'яснювальну роботу серед осіб, які потенційно можуть вимагати неправомірну вигоду, спрямовану на усвідомлення ними ризиків притягнення до кримінальної відповідальності та тривалих термінів ув'язнення [182]. Більш докладно комплекс заходів зниження попиту на продажність серед членів органів управління, працівників та службових осіб приватних компаній буде розглянутий в наступному підрозділі.

Заохочення і винагородження доброчесної ділової поведінки суб'єктів приватного підприємництва та їхніх уповноважених осіб. ОЕСР рекомендує Урядам стимулювати доброчесну ділову поведінку двома шляхами: 1) надання переваг у доступі до програм державної допомоги, пільг та ресурсів суб'єктам підприємницької діяльності, що взяли на себе добровільні зобов'язання дотримуватися міжнародних стандартів доброчесного і відповідального ведення бізнесу, запровадили ефективні програми антикорупційного комплаєнсу, правила ділової етики та високі стандарти корпоративної культури; 2) врахування як пом'якшувальної вини обставину, або підстави для виправдовування уповноважених осіб юридичних осіб, у разі виконання антикорупційної програми та здійснення заходів запобігання корупції, а також розширити можливість позасудового врегулювання (угоди про визнання вини) на юридичних осіб у справах про корупцію [182].

Винагородження доброчесного ведення бізнесу включає спрощення доступу до державних програм відбудови й відновлення, участь в оборонних закупівлях, пільговому кредитуванні, приватизації державного і комунального майна, одержанні чи продовженні дозволу на видобування надр та ін.

Виявлення підозрілих трансакцій та усунення недоліків бухгалтерського обліку і фінансової звітності в діяльності юридичних осіб приватного права з метою зменшення можливостей для корупційних оборудок і комерційного підкупу [182]. Цей напрям антикорупційної політики передбачає виявлення, обмеження та усунення тіньових фінансово-господарських операцій і корупційних схем в компаніях, завдяки яким менеджментом здійснюється приховане заволодіння активами компаній у різний спосіб, включаючи підкуп працівників і службових осіб юридичних осіб приватного права. Відповідно до ч. 3. ст. 12 Конвенції ООН проти корупції йдеться про створення неофіційної звітності, проведення необлікованих або неправильно зареєстрованих трансакцій, використання підроблених документів, навмисне знищення бухгалтерської документації та ін. [58]. З метою виявлення в приватних компаніях необлікованих активів, тіньової діяльності, підозрілих трансакцій необхідно удосконалювати процедури ведення бухгалтерського обліку, частіше проводити внутрішній аудит, замовляти незалежні аудиторські перевірки та за їхніми результатами проводити внутрішні розслідування. У разі виявлення фактів вчинення економічних і корупційних злочинів – невідкладно звертатися до органів правопорядку.

Окремим напрямом державної антикорупційної політики має стати удосконалення правового регулювання та зміна підходів судової практики щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб приватного права. Слід зазначити, що суди першої інстанції, а також Вищий антикорупційний суд майже не застосовують до юридичних осіб приватного права передбачені розділом XI-1 КК України заходи кримінально-правового характеру. Між тим, як показує судово-слідча практика, підкуп від імені та в інтересах конкретних юридичних осіб має місце у відносинах між суб’єктами підприємницької діяльності, а також при взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування. У зв’язку з цим виникає необхідність в удосконаленні окремих кримінально-правових норм зазначеної

глави кримінального закону, а також у зміні судової практики щодо цього питання.

Міжнародна співпраця у сфері боротьби з корупцією передбачає розбудову двосторонніх і багатосторонніх механізмів, орієнтованих на ефективний обмін інформацією та доказами, проведення екстрадиції у разі необхідності, а також здійснення розшукових заходів щодо активів, які підлягають конфіскації.

Таким чином, запропоновані концептуальні засади антикорупційної політики у сфері приватного підприємництва, пріоритетні напрями та превентивні механізми її реалізації спрямовані на формування цілісного підходу до запобігання та протидії підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

3.3 Запобігання, виявлення і протидія підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Як відомо, антикорупційна політика реалізується на рівні держави через розроблену Державну антикорупційну стратегію та Державну антикорупційну програму і план заходів з реалізації Державної антикорупційної програми. Натомість запобігання, виявлення і припинення підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права здійснюється на рівні юридичних осіб приватного права та їх об’єднань [184].

Удосконалення й розвиток антикорупційної політики держави належить до загальних або загальносоціальних заходів запобігання підкупу в приватному секторі економіки, тоді як пропозиції й наукові рекомендації щодо запобігання, виявлення і припинення підкупу в діяльності юридичних осіб та їх об’єднань в кримінології називаються заходами спеціального запобігання або спеціально-кримінологічними заходами. У термінологічному словнику сучасної кримінології, спеціально-кримінологічне запобігання позначається як сукупність заходів, що здійснюються правоохоронними органами, іншими

державними інституціями, організаціями громадянського суспільства та окремими громадянами з метою усунення причин і умов злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на всіх стадіях реалізації умислу [185, с. 159].

Спеціально-кримінологічне запобігання корупції в приватному секторі складається з таких елементів як: об'єкти впливу, цілі, суб'єкти діяльності, превентивні механізми й комплекс заходів запобігання, виявлення та припинення корупційних кримінальних правопорушень, зокрема підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Перелічені елементи охоплюються родовим поняттям «система спеціально-кримінологічного запобігання» підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права.

Для запобігання, виявлення і протидії корупції в приватному секторі економіки використовується існуюча загальнодержавна антикорупційна інфраструктура, а також внутрішньокорпоративна інфраструктура юридичних осіб приватного права. На рівні держави виявленням, запобіганням, припиненням корупційних кримінальних правопорушень в підприємницькій діяльності, а також розслідуванням корупційних злочинів займаються спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції: органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Разом з тим, низка інших державних органів поряд з виконанням основних функцій та завдань за призначенням, беруть участь у запобіганні та протидії корупції в приватному секторі економіки, а саме: Бюро економічної безпеки України, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна податкова служба України, Державна митна служба, Державна аудиторська служба України. Зазначені контролюючі та інші державні органи можна віднести до учасників спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. До наведеного переліку слід додати численні антикорупційні громадські організації та журналістів, що займаються

викриттям і розслідуванням масштабних корупційних схем у сфері публічних і оборонних закупівель за участю приватних компаній.

Суб'єктами відповідальними за запобігання й протидію підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права виступають їхні керівники, засновники (учасники). Юридичні особи приватного права, що беруть участь в публічних закупівлях на визначену законодавством вартість (від 20 млн грн і більше), повинні призначати особу, відповідальну за реалізацію антикорупційної програми (Уповноваженого), що передбачено ч. 5 ст. 62 ЗУ 1700-VII [5]. Крім того, учасники публічних закупівель із числа юридичних осіб приватного права, можуть створювати окремі антикорупційні підрозділи та призначати посадових осіб, підпорядкованих антикорупційним уповноваженим. Для інших категорій юридичних осіб приватного права не передбачено нормативної вимоги щодо створення зазначених підрозділів. Натепер, антикорупційна діяльність, окрім учасників публічних закупівель, в основному здійснюється великими компаніями, що працюють на зовнішніх ринках та потрапляють під дію міжнародного антикорупційного законодавства та іноземних законів екстериторіальної дії. Поряд з цим, господарські товариства, що займаються банківською діяльністю, надають фінансові та інші послуги на ринках капіталу та організованих товарних ринках, в рамках належного корпоративного управління, зобов'язані створити ефективну систему внутрішнього контролю, що складається із трьох ліній (рівнів) захисту від різноманітних правопорушень з боку керівників всіх рівнів, працівників, клієнтів та ділових партнерів.

Слід зазначити, що значна частина суб'єктів малого і середнього підприємництва, що не належать до указаних категорій, економлять на антикорупційній діяльності, не передбачають у штатному розписі окремих посад і самостійних структурних підрозділів покликаних виявляти, запобігати та припиняти корупційні правопорушення. У кращому випадку такі обов'язки, поряд з основними, додатково покладаються на керівників та посадових осіб

інших структурних підрозділів (відділу кадрів, фінансового, юридичного відділу, служби внутрішньої безпеки, відділу аудиту, аналітики та ін.).

На окрему увагу заслуговує те, що брати участь у боротьбі з хабарництвом та підкупом в приватних юридичних особах та їх об'єднаннях можуть акціонери, працівники, посадові та службові особи усіх рівнів, ділові партнери, представники юридичних осіб приватного права.

Правові, організаційні та процедурні засади запобігання корупції в державному, а також в приватному секторах економіки закріплені в Законах України «Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», яким затверджено Антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки, в Державній антикорупційній програмі на 2023-2024 роки, а також в міжнародних договорах, актах законодавства екстериторіальної дії, Керівних принципах і Рекомендаціях ОЕСР, Глобального договору ООН, Світового Банку, про які раніше неодноразово зазначалося. Крім того, в посібниках, аналітичних оглядах, настановах, рекомендаціях та інших методичних матеріалах, розроблених НАЗК, міжнародними аналітичними центрами та неурядовими антикорупційними організаціями описані заходи й механізми виявлення та запобігання корупції. Зокрема, йдеться про такі матеріали та публікації: «Методологія управління корупційними ризиками» (зареєстрована в Міністерстві юстиції 17.02.2021 р. за № 219/37555) [186], «Типове положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання корупції» [187], «Типова антикорупційна програма юридичної особи» [188], «Примірний кодекс доброчесності» [189], «Настільна книга з розбудови доброчесної організації» [190], «Методичні рекомендації щодо здійснення перевірки кандидатів на посади, що вразливі до корупційних ризиків» [191], «Аналітичне дослідження стану правового регулювання антикорупційного комплаєнсу в бізнесі» [192], «Роль лідера у протидії корупції: аналітичний огляд впровадження концепції «Tone at the top» [193], «Посібник з формування організаційної культури на публічній службі: або як скласти пазл вашої організаційної культури» [194], «Настанова щодо

здійснення уповноваженими аналізу контрагентів у публічних закупівлях» [195], «Типовий кодекс ділової поведінки та етики» [196], «Посібник ОЕСР з публічної доброчесності» [197], «Боротьба з корупцією: етика та відповідальність, посібник для бізнесу» [198], «Громадянське суспільство проти корупції в Україні: способи впливу» [199] та ін.

Насамперед звернімося до антикорупційної інфраструктури приватних юридичних осіб. Згідно з ч. 1 ст. 62 Закону України «Про запобігання корупції» юридичні особи забезпечують розроблення обґрунтованих заходів, необхідних для запобігання і протидії корупції у діяльності юридичної особи [5]. Наведена вимога закону поширюється на усіх без виключення юридичних осіб, як публічного права, так і приватного права. У ч. 2 ст. 62 Закону закріплено, що обов'язок здійснювати регулярну оцінку корупційних ризиків та вживати антикорупційних заходів в діяльності юридичних осіб покладається на керівника, засновника (учасника) юридичної особи [5]. Тобто, керівники та засновники (учасники) юридичної особи приватного права одночасно є відповідальними особами за антикорупційну діяльність і виконавцями окремих антикорупційних заходів, зокрема щодо регулярної оцінки корупційних ризиків. Для юридичних осіб приватного права передбачена спрощена модель антикорупційної інфраструктури. У профільному законі не закріплено обов'язку для юридичних осіб приватного права створювати спеціальний антикорупційний підрозділ чи призначати уповноважену особу, відповідальну за реалізацію антикорупційної програми. Прямої вимоги немає, проте необхідною умовою участі юридичних осіб приватного права в публічних закупівлях, вартість яких дорівнює або перевищує 20 млн грн є наявність антикорупційної програми (ч. 2 ст. 62 Закону) [5]. Для виконання антикорупційної програми призначається особа, відповідальна за реалізацію антикорупційної програми (*далі – Уповноважений*) [5]. Зі змісту Типової антикорупційної програми випливає можливість створення самостійного антикорупційного підрозділу юридичної особи приватного права, підпорядкованого Уповноваженому, а також

призначення в дочірніх підприємствах, філіях, представництвах (без статусу юридичної особи) відповідальних осіб за реалізацію антикорупційної програми [188]. Правовий статус Уповноваженого закріплений у ст. 64 Закону, а права, обов'язки та гарантії його незалежності визначені в Типовій антикорупційній програмі юридичної особи, затвердженої наказом НАЗК від 15 січня 2024 року № 22/24, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 19.01.2024 р. № 99/41444 [188]. Відповідно до положень підрозділу 1 розділу ІІІ Програми Уповноважений, відповідальний за реалізацію антикорупційної програми, призначається засновниками (учасниками) або керівником організації, є підпорядкованим, підзвітним та підконтрольним керівникові організації або наглядовій раді, у разі її утворення [188].

Розглядаючи систему спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права необхідно визначити об'єкти впливу і цілі такої діяльності. З нашої точки зору, доцільно вирізняти три групи об'єктів впливу: загальний, видовий і безпосередній. Загальним об'єктом превентивного впливу виступає внутрішнє середовище організації, корпоративне управління та сукупність відносин між керівництвом, штатними працівниками, представниками, особами, які виконують роботу за цивільно-правовими договорами, а також з діловими партнерами та клієнтами. Видовим об'єктом є потенційно вразливі до корупції функції й бізнес-процеси в діяльності юридичної особи приватного права. Безпосередній об'єкт – свідомість і поведінка службових осіб, працівників та представників юридичних осіб приватного права.

Цілі спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права пропонується поділити на стратегічні, тактичні та операційні. Стратегічна ціль – суттєве зниження рівня корупції в діяльності юридичних осіб приватного права. Тактична ціль – зменшення можливостей вчинення підкупу в діяльності юридичної особи приватного права. Операційні цілі – запобігання, виявлення і протидія підкупу в діяльності юридичної особи, притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб

та застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб приватного права.

Для боротьби з хабарництвом і проявами корупції в бізнесі розроблено міжнародний стандарт ISO 37001 у редакціях 2016 та 2018 рр., що визначає вимоги та настанови щодо впровадження систем управління протидією корупції, а саме: ISO 37001:2016 «Системи управління заходами боротьби з корупцією. Вимоги із рекомендаціями щодо застосування» та ISO 37001:2018 «Системи управління щодо протидії корупції. Вимоги та настанови щодо застосування». У зазначених документах формалізовано уніфіковані підходи, принципи, політику та інструментарій протидії корупційним проявам у межах корпоративного управління. До ключових інструментів належать: а) лідерство та зобов'язання керівництва; б) політика запобігання корупції, кодекси ділової поведінки й етики; в) управління корупційними ризиками; г) просвітницькі заходи та навчання; ґ) належні перевірки, внутрішній контроль, виявлення порушень та реагування на них; д) моніторинг та вдосконалення заходів запобігання корупції [200].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо здійснювати спеціально-кримінологічне запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права за такими пріоритетними напрямами:

– удосконалення антикорупційної політики юридичних осіб та підвищення ефективності антикорупційної програми;

– запровадження і застосування антикорупційного комплаєнсу для виявлення підкупу в діяльності юридичних осіб засобами належної перевірки, аудиту і внутрішнього контролю;

– недопущення підкупу під час укладення правочинів, продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, а також у зв'язку з використанням конфіденційної інформації;

– застосування заходів кримінально-правового характеру проти юридичних осіб приватного права за вчинення підкупу їхніми уповноваженими особами [183].

За кожним напрямом спеціального запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права пропонується комплекс заходів щодо їхнього запобігання, виявлення або протидії.

Як відомо, комплекс заходів (правил, стандартів і процедур) щодо запобігання, виявлення та протидії корупції в діяльності організації прописується в Антикорупційній програмі юридичних осіб приватного права. Зауважимо, що запобігання полягає у недопущенні вчинення підкупу в діяльності приватних юридичних осіб шляхом формування ефективної антикорупційної політики та розбудови культури доброчесності, розроблення та виконання єдиних для всіх правил поведінки та норм ділової етики, а також шляхом ідентифікації, мінімізації чи усунення корупційних ризиків.

Заходи виявлення підкупу спрямовані на ідентифікацію найбільш вразливих щодо цього корупційного кримінального правопорушення бізнес-процесів, фінансово-господарських операцій, договірних зобов'язань, визначення типових ситуацій та обставин, за яких найчастіше вчиняється підкуп керівників, працівників, представників та службових осіб юридичних осіб приватного права, а також встановлення переліку повноважень, реалізація яких містить підвищені корупційні ризики, пов'язані з підкупом з метою їх обмеження та усунення (за можливості). Крім того, виявлення включає заходи встановлення кола осіб, схильних до підкупу-продажності та проведення серед них відповідної роботи з недопущення реалізації злочинних намірів.

Заходи протидії спрямовуються на викриття осіб, які готуються або вчинили підкуп, а так само припинення корупційної злочинної діяльності, поєднаної з підкупом-продажністю, притягнення до кримінальної відповідальності підозрюваних осіб, а також застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб приватного права.

За напрямом удосконалення антикорупційної політики юридичних осіб та підвищення ефективності антикорупційної програми пропонуються такі заходи: розширення переліку приватних юридичних осіб, зобов'язаних приймати антикорупційні програми; стимулювання лідерства і підвищення

ролі керівників з питань запобігання, виявлення і протидії підкупу в організаціях, а також розподіл відповідальності за реалізацію антикорупційної політики в господарських товариствах; підвищення ефективності антикорупційної програми, затвердження Кодексу (правил) доброчесності та ділової етики.

До переліку приватних юридичних осіб, зобов'язаних приймати антикорупційні програми рекомендуємо включити наступні категорії суб'єктів підприємництва: учасників проектів з відбудови й відновлення України; юридичних осіб приватного права, що здійснюють діяльність у сфері критичної інфраструктури; юридичних осіб приватного права, що належать до суб'єктів природніх монополій.

Важливою передумовою удосконалення антикорупційної політики юридичних осіб приватного права та підвищення ефективності антикорупційних програм є стимулювання лідерства і посилення ролі керівництва у сфері запобігання, виявлення й протидії підкупу. Практика країн із низьким рівнем корупції переконливо демонструє, що саме політична рішучість та послідовність управлінців зумовлює системні зміни у сфері корпоративного управління.

У корпоративному середовищі політична воля керівництва полягає у належному сприйнятті антикорупційних цінностей, публічному зобов'язанні їх дотримуватися та демонстрації особистої нетерпимості до підкупу [202, с. 47]. Як зазначається у настановах Міжнародної торгової палати (ICC Guidelines on Whistleblowing), ефективність антикорупційної стратегії безпосередньо залежить від рівня залученості керівництва. Разом з тим, відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 61 Закону України «Про запобігання корупції» [5], на юридичні особи покладається обов'язок упроваджувати комплекс заходів щодо запобігання та протидії корупції, зокрема здійснювати регулярну оцінку корупційних ризиків. Відповідальність за реалізацію цих заходів несуть керівник підприємства та його засновники (учасники). Як наголошується у методичних рекомендаціях НАЗК, вищий управлінський персонал, включно з

органами управління, відіграє ключову роль у формуванні етичної культури організації. Попри відсутність чіткого законодавчого розмежування функцій між керівником, засновниками та іншими органами управління, їх узгоджені дії є необхідною умовою ефективного впровадження антикорупційної політики [190, с. 6].

Звертаючись до проблематики розподілу управлінських функцій і відповідальності за формування та реалізацію антикорупційної політики, доцільно враховувати положення міжнародного стандарту ISO 37001:2018. Зокрема, у розділі 5 цього стандарту окреслено дворівневу модель управління антикорупційною діяльністю, яка передбачає виокремлення відповідальності між керівним органом та вищим керівництвом організації [200].

Перший рівень відповідальності становить керівний орган (правління, наглядова рада, рада директорів), який несе найвищу відповідальність за стратегічний розвиток підприємства та забезпечення належних засад його функціонування (п. 3.7). До компетенції керівного органу належать визначення стратегічних орієнтирів антикорупційної діяльності, формування гарантій їх належної реалізації, затвердження відповідної політики, забезпечення її узгодженості з корпоративною стратегією, здійснення системного контролю та періодичного оцінювання результативності антикорупційних заходів, а також гарантування ресурсного забезпечення (фінансового, матеріально-технічного, кадрового та інформаційного) процесу впровадження політики (п. 5.1.1) [200].

Другий рівень відповідальності охоплює вище керівництво (виконавчий, генеральний, операційний директори та їх заступники), що забезпечує практичну імплементацію антикорупційної політики та безпосереднє управління етапами формування і реалізації відповідних заходів (п. 3.6; п. 5.1.2). На цьому рівні зосереджено функції щоденного контролю, адаптації політики до конкретних умов діяльності та підзвітності перед керівним органом [200].

Також важливим положенням ISO 37001:2018 є норма, відповідно до якої у разі відсутності керівного органу його стратегічні функції переходять до вищого керівництва. Такий підхід засвідчує універсальний характер зазначеного стандарту, що зумовлює можливість його застосування до будь-яких організацій незалежно від форми власності чи масштабів господарської діяльності [193, с. 9-10; 39].

Формування сучасної антикорупційної політики неможливе без розвитку культури законності всередині приватних організацій і господарських товариств. Саме вона становить ціннісну основу належного корпоративного врядування, оскільки її відсутність створює умови, сприятливі для корупційних практик та зловживання владними повноваженнями.

Важливою складовою антикорупційної політики юридичних осіб приватного права є ділова доброчесність. Останню пропонуємо розглядати як особисту якість керівників і працівників та корпоративну цінність. Доброчесність полягає у належному, неупередженому та відповідальному виконанні професійних обов'язків, здійсненні службових повноважень, спрямуванні діяльності на досягнення статутних цілей, реалізацію і захист корпоративних інтересів засновників та учасників юридичних осіб приватного права і їх об'єднань, у недопущенні переваги або прихильності до окремих суб'єктів господарювання, інвесторів чи клієнтів. Формування культури доброчесності позитивно впливає на ділову репутацію юридичної особи.

До найбільш ефективних практик розвитку корпоративної доброчесності належать заохочення позитивної моделі поведінки шляхом використання внутрішніх стимулів та публічного визнання заслуг; забезпечення прозорості та підзвітності при ухваленні управлінських рішень; професійні стандарти й принципи корпоративної етики на всіх рівнях організації; системна підготовка та підвищення кваліфікації працівників у сфері комплаєнсу, етики бізнесу та антикорупційних практик; підтримання та

винагородження доброчесної поведінки як чинника формування стійкої організаційної культури [194, с. 114-120].

У процесі формування корпоративної антикорупційної політики вагоме значення має розвиток культури викривання корупції та заборонених комерційних практик. Відповідно до положень міжнародних стандартів ISO, на керівництво організації покладається обов'язок не лише створити належні механізми виявлення корупційних проявів, але й забезпечити умови для їх безпечного викривання [200]. В основі цього підходу лежить принцип недопущення переслідувань, дискримінації чи дисциплінарних санкцій щодо працівників, які повідомляють про достеменно відомі їм факти корупції.

Формування культури викривання у межах юридичних осіб приватного права потребує активної позиції керівництва, яке повинно реалізовувати низку базових заходів: поширювати чіткі публічні заяви про право кожного працівника повідомляти про випадки корупції та гарантувати захист від переслідувань, підкріплений на найвищому управлінському рівні; забезпечувати ефективне функціонування анонімних каналів інформування, що мають бути фінансово й організаційно підтримані, прості у використанні та надійні з огляду на конфіденційність; підвищувати обізнаність працівників шляхом регулярних інформаційних кампаній, навчальних програм і тренінгів щодо порядку та умов повідомлення про корупцію [193, с. 114-115].

Схвальне ставлення керівництва до викривання, публічна демонстрація важливості прозорості та створення умов для безпечного й анонімного інформування є проявами лідерства у сфері формування антикорупційної культури. Це не лише знижує ймовірність виникнення корупційних практик, але й сприяє інституціоналізації корпоративної етики, формує атмосферу довіри та залучає працівників до активної участі у процесах комплаєнсу.

Суттєвим елементом удосконалення антикорупційної політики юридичних осіб приватного права є системна взаємодія з громадськими організаціями та професійними бізнес-об'єднаннями (див. підрозділ 3.2). Останні виконують функцію посередників між приватним сектором і

державними інституціями, сприяють формуванню середовища доброчесності у сфері підприємництва та забезпечують додаткові можливості для захисту інтересів бізнесу.

Розроблення антикорупційної програми повинно базуватися на результатах регулярного оцінювання корупційних ризиків, що здійснюється відповідно до Методології управління корупційними ризиками, затвердженої наказом НАЗК від 28.12.2021 № 830/21 (зі змінами) [202]. Метою такого оцінювання є: ідентифікація внутрішніх та зовнішніх корупційних ризиків у бізнес-процесах; аналіз достатності та ефективності існуючих заходів з їх запобігання чи мінімізації; визначення рівнів і пріоритетності корупційних ризиків; виділення найбільш вразливих бізнес-процесів; розроблення адекватних заходів для усунення чи зменшення ризиків [187, с. 29].

Для запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб окрім Антикорупційної програми необхідно пропагувати та заохочувати доброчесну підприємницьку діяльність, розробляти та впроваджувати внутрішні документи антикорупційного спрямування, що закріплюють корпоративні цінності, норми та правила доброчесної поведінки та ділової етики. У контексті сказаного зауважимо, що Національне агентство з питань запобігання корупції розробило Примірний кодекс доброчесності, а Всеукраїнська мережа доброчесності та комплаєнсу розробила Типовий кодекс ділової поведінки та етики. У зазначених кодексах визначені основні політики діяльності приватної юридичної особи, норми ділової етики та доброчесної поведінки, що підлягають неухильному дотриманню всіма керівниками, працівниками, представниками та діловими партнерами. З нашої точки зору, найбільше значення для запобігання комерційному підкупу мають такі політики, передбачені Примірним кодексом доброчесності, як-от: ділової гостинності та поводження з подарунками; протидія корпоративному шахрайству та проявам корупції; взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування; користування ресурсами та майном організації; антимонополізму й добросовісної конкуренції; збереження конфіденційної

інформації; взаємодії з контрагентами; санкційна політика [189, с. 18]. Наведений перелік можна доповнити такими політиками як взаємодія з третіми особами на засадах нетерпимості до проявів колабораціонізму, нетерпимості до порушення законодавства щодо санкцій, про захист економічної конкуренції та захист від недобросовісної конкуренції, а також щодо благодійної та спонсорської діяльності, рівні можливості для працівників, недопущення дискримінації працівників, недопущення виконання неправомірних доручень та наказів [196].

Застосування антикорупційного комплаєнсу для виявлення підкупу в діяльності юридичних осіб засобами належної перевірки, аудиту і внутрішнього контролю.

Антикорупційний комплаєнс як система відповідності діяльності юридичної особи нормам антикорупційного законодавства, корпоративної етики у сфері підприємництва має багаторівневу структуру, що формується залежно від специфіки діяльності конкретної організації. До обов'язкових елементів такої системи належать: наявність затвердженої антикорупційної програми, призначення відповідальної особи за її впровадження, функціонування системи виявлення та оцінки корупційних ризиків, розроблення внутрішніх нормативно-правових актів (політик, стандартів, процедур). Додаткові елементи комплаєнсу залежать від галузевої специфіки, рівня притаманних ризиків та особливостей регуляторного середовища [3, с. 181]. Системний підхід до розроблення та імплементації комплаєнс-політики знайшов своє інституційне закріплення в міжнародній практиці через прийняття стандарту ISO 37301:2021 «Системи управління відповідністю. Вимоги та настанови щодо застосування» [200]. Цей стандарт визначає, що керівництво організації має демонструвати лідерство та прихильність до забезпечення ефективності комплаєнс-системи шляхом інтеграції її цілей у загальну стратегію підприємства.

У структурі комплаєнс-системи закріплюються механізми моніторингу та перегляду політик організації щодо дотримання законодавчих вимог,

етичних норм і внутрішніх регламентів. Вона також має встановлювати очікуваний рівень відповідальності та поведінки співробітників і слугувати основою для оцінювання результативності заходів із дотримання вимог відповідності.

Комплаєнс-система у приватних юридичних особах складається з низки взаємопов'язаних елементів, які доцільно умовно згрупувати у такі блоки: побудова внутрішніх політик, правил і процедур; робота з працівниками; упорядкування внутрішніх бізнес-процесів; взаємодія з контрагентами.

Упорядкування внутрішніх бізнес-процесів включає, зокрема, періодичну ротацію персоналу, регламентацію повноважень на підписання документів (із забезпеченням їх оформлення виключно уповноваженими посадовими особами); запровадження механізмів повідомлення та врегулювання конфлікту інтересів; встановлення лімітів і контролю корпоративних витрат; використання електронних систем супроводження бізнес-процесів; регламентація процедур погодження та обліку благодійних внесків і спонсорських платежів (за відсутності відповідних механізмів такі виплати можуть бути кваліфіковані як надання неправомірної вигоди, що створює істотні правові та репутаційні ризики для компанії) [183, с. 17].

Важливою складовою комплаєнс-системи приватних юридичних осіб є належне врегулювання відносин із контрагентами, що охоплює процедури їх відбору та подальшої перевірки. Базовим принципом взаємодії у цій сфері виступає принцип довіри, що поєднується з обов'язковою перевіркою. Перевірка контрагента має здійснюватися як до початку співпраці, так і на регулярній основі в процесі її продовження. При цьому глибина перевірки залежить від характеру відносин: щодо нового контрагента вона має бути максимально повною та детальною, тоді як для «давнього партнера» перевірка може мати більш вибірковий характер. Тривала історія співпраці не виключає необхідності здійснення системного моніторингу доброчесності контрагента.

Особливе значення у процесі оцінювання рівня ризику має територіальний критерій. Суб'єкти, зареєстровані або контрольовані з

офшорних юрисдикцій чи підсанкційних територій, повинні розглядатися як контрагенти з підвищеним ступенем ризику. Для здійснення належної перевірки доцільно застосовувати спеціалізовані інструменти, значна частина яких є доступними онлайн і може використовуватися безоплатно. Такі інструменти можуть бути ефективними не лише у роботі з контрагентами, а й під час перевірки майбутніх працівників на етапі їхнього добору [183, с. 19].

Система внутрішнього контролю та управління ризиками спрямована на захист бізнесу від негативного впливу ризиків та загроз, у тому числі корупційних, на діяльність приватних юридичних осіб та її кінцеві результати. Для досягнення вказаної мети застосовується ризик-орієнтований підхід, що полягає у виявленні, оцінюванні й мінімізації широкого спектра ризиків, притаманних бізнес-операціям і бізнес-процесам. Банки, а також професійні учасники ринків капіталів та організованих товарних ринків, з метою недопущення заподіяння шкоди клієнтам, створення загрози інвестиціям, запобігання конфлікту інтересів та порушенням норм законодавства зобов'язані мати комплексну, адекватну, ефективну систему внутрішнього контролю. Відповідно до ч. 4 ст. 76 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006 № 3480-IV (зі змінами) система внутрішнього контролю складається з трьох підсистем: комплаєнсу, управління ризиками та внутрішнього аудиту [203]. Система внутрішнього контролю банків включає три рівні захисту: бізнес-підрозділи, підрозділи підтримки діяльності банку – перший рівень; підрозділ з управління ризиками та підрозділ контролю за дотримання норм (комплаєнс) – другий рівень; підрозділ внутрішнього аудиту – третій рівень (ч. 5 ст. 44 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III (зі змінами)) [204]. Постійно діючі підрозділ з управління ризиками та підрозділ контролю та дотриманням норм (комплаєнс) підпорядковані головному ризик-менеджеру та головному комплаєнс-менеджеру, а останні підпорядковуються Раді банку [204].

Ефективна система внутрішнього контролю за діяльністю службових осіб, працівників та представників юридичних осіб приватного права є одним із ключових інструментів запобігання підкупу, оскільки дозволяє суттєво знизити рівень корупційних ризиків у діяльності організації. Її дієвість визначається низкою чинників, серед яких дотримання етичних норм у корпоративному середовищі, ефективність існуючих процедур контролю та звітування, використання сучасних цифрових інструментів в управлінні людьми, майном та фінансами. Водночас критично важливим є забезпечення високого рівня свідомості та залученості всіх працівників, а також наявність розвиненої функції внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит відіграє значну роль в системі антикорупційного управління, оскільки забезпечує виявлення потенційних загроз на ранніх стадіях та сприяє їх нейтралізації до моменту трансформації у реальні проблеми. Професійна спроможність підрозділу внутрішнього аудиту виступає ключовим чинником ефективності його діяльності та прямо впливає на рівень досягнення стратегічних і операційних цілей юридичної особи приватного права. З цього приводу В. Шевчук зазначає, що найпоширенішими джерелами інформації про вчинення корупційного правопорушення є документи. Доцільно використовувати методи аналізу й перевірки документів, в яких відображені трудові відносини, управлінські рішення, договірні зобов’язання, технологічні процеси і фінансово-господарські операції на предмет вставлення в них ознак корупційних кримінальних правопорушень, для подальшого проведення заходів виявлення, викриття та розслідування таких правопорушень та осіб, які їх вчинили [205, с. 428].

Ефективна система внутрішнього контролю у поєднанні з професійним і незалежним внутрішнім аудитом формує надійний механізм протидії підкупу, що сприяє зміцненню доброчесності організації та підвищенню рівня її стійкості до внутрішніх і зовнішніх ризиків.

Протидія підкупу під час укладення правочинів та виконанні договірних зобов'язань, продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, а також у зв'язку з використанням конфіденційної інформації.

Взаємодія з контрагентами пов'язана з широким спектром ризиків - корупційних, фінансових, репутаційних, правових, а також ризиків порушення регуляторних норм. У зв'язку з цим належний аналіз контрагентів набуває особливого значення як превентивний механізм запобігання корупційним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Зазначимо, що з метою уніфікації підходів у 2022 р. Національне агентство з питань запобігання корупції розробило «Настанови щодо здійснення уповноваженим аналізу контрагентів у публічних закупівлях» [195], які слугують методологічною основою для проведення відповідних перевірок. Економічна доцільність цього інструменту є очевидною: витрати на проведення перевірки контрагентів, як правило, є несуттєвими порівняно з потенційними втратами, які може понести компанія у випадку співпраці з недоброчесним партнером. У зв'язку з цим усе більшого поширення набуває практика застосування розширеної перевірки контрагентів (due diligence).

Розширена перевірка (due diligence) передбачає не лише правовий аналіз документів і діяльності суб'єкта господарювання, але й комплексне дослідження таких аспектів: наявність ефективних антикорупційних політик та систем управління корупційними ризиками; практичні заходи щодо мінімізації корупційних ризиків; рівень доброчесності керівного складу та працівників; історія виконання договірних зобов'язань у попередніх правовідносинах.

Належна перевірка контрагента повинна здійснюватися не лише на етапі підготовки договору, але й у процесі його виконання, що дозволяє актуалізувати оцінку ризиків у динаміці господарської діяльності. Ефективним інструментом запобігання корупційним проявам є включення до договорів антикорупційних застережень, які зобов'язують сторони дотримуватися чинного законодавства та створюють додаткові гарантії

прозорості. З метою уніфікації практики організації можуть застосовувати типові форми договорів із передбаченими антикорупційними положеннями.

Застосування заходів кримінально-правового характеру проти юридичних осіб приватного права за вчинення підкупу їхніми уповноваженими особами. У процесі формування дієвої системи запобігання та протидії корупційним проявам у діяльності суб'єктів господарювання приватного сектору особливого значення набуває створення ефективних механізмів притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності. У 2022 р. Україна розпочала процедуру приєднання до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що серед іншого передбачає адаптацію національного антикорупційного законодавства до вимог Конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях. У межах виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань 26 грудня 2024 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» № 4111-IX від 04.12.2024 р. [206]. Цим законом розширено підстави застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, у тому числі приватного права (ст. 96-3 КК України), зокрема, у разі вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 і ч. 2 ст. 368-3 КК України, або у разі незабезпечення виконання уповноваженою особою обов'язків щодо запобігання корупції, внаслідок чого вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 і ч. 2 ст. 368-3 КК України. Крім того, розширено перелік заходів фінансового і нефінансового характеру, що можуть бути застосовані до юридичних осіб, у тому числі приватного права, у разі вчинення уповноваженою особою кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 і ч. 2 ст. 368-3 КК України. Поки що суди майже не застосовують до юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру,

оскільки органи досудового розслідування лише інколи встановлюють факт вчинення підкупу уповноваженими особами юридичних осіб від імені та в інтересах юридичних осіб. За даними нашого дослідження не виявлено жодного випадку застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Скоріш за все, значна частина підкупів службових осіб постачальників, покупців та замовників з боку конкурентів та інших зацікавлених осіб залишаються латентними. Органи досудового розслідування обмежуються доказуванням складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-3 КК України у діях службових осіб і при цьому не повно встановлюють фактичні обставини, за яких вчинення підкупу призвело або створило умови для одержання неправомірної вигоди юридичною особою приватного права. У зв'язку з цим пропонуємо, п. 1 ч. 2 ст. 96-3 КК України, а саме: «підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи» доповнити таким змістом: «…є встановлені фактичні обставини, що свідчать про вчинення її уповноваженою особою, її засновником (учасником), кінцевим бенефіціарним власником або членом наглядової ради від імені та/або в інтересах юридичної особи підкупу, передбаченого ч.1 і ч. 2 ст. 368-3 КК України стосовно уповноважених осіб, засновників (учасників), кінцевих бенефіціарних власників або членів наглядових рад інших юридичних осіб публічного або приватного права» [80]. Застосування основних і додаткових (нефінансових) заходів кримінального-правового характеру, передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 96-6 КК України до юридичних осіб приватного права за вчинення підкупу в їхніх інтересах справлятиме належний стримуючий ефект щодо вчинення підкупу уповноваженими особами в діяльності юридичних осіб приватного права, а також сприятиме припиненню корупційної діяльності.

Підсумовуючи зауважимо, що системне застосування запропонованих заходів спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права забезпечить зниження їхнього рівня, а

також сприятиме утвердженню високих стандартів ділової доброчесності, підвищенню прозорості бізнес-процесів і зміцненню довіри до суб'єктів господарювання з боку міжнародних бізнес-партнерів, громадянського суспільства та держави [207, с. 210-213].

Висновки до розділу 3

Превентивні механізми зниження ризиків підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права включають сукупність міжнародних стандартів, директив, рекомендацій, стратегій, ініціатив та кращих практик, що з одного боку заохочують доброчесне підприємництво й належну ділову поведінку, а з другого боку, зменшують можливості для вчинення підкупу в приватному бізнесі та забезпечують ефективне притягнення корумпованих осіб до відповідальності.

Вивчення зарубіжного досвіду запобігання підкупу в приватному секторі на прикладі США, Великої Британії та держав-членів ЄС дозволяє зробити наступні висновки.

Відповідно до Стратегії з протидії корупції в США 2021 року боротьба з корупцією в приватному секторі включає політику сталого розвитку вільної торгівлі, забезпечення ринкової конкуренції, розбудову інститутів ділової етики, прозорості корпоративної фінансової звітності, оподаткування прибутків кінцевих бенефіціарних власників, стійкості ланцюгів постачання, упровадження інновацій та цифрових сервісів, розвиток інституту викривачів у поєднані з фінансовими розслідуваннями, запобіганням легалізації злочинних доходів та притягненням до відповідальності корумпованих осіб. Крім того, в США запроваджено низку глобальних антикорупційних ініціатив і програм, спрямованих на підтримку чесного бізнесу, заохочення належної ділової поведінки та утвердження довіри до американських компаній.

Стратегія боротьби з корупцією у Великій Британії на період до 2025 року спрямована на зменшення шкоди, завданої корупцією зростанню, безпеці

та демократії у Великій Британії, а також інтересам Великої Британії за кордоном. Головними інструментами боротьби з корупцією в бізнесі є профілактика, що полягає у виявленні британськими компаніями ризиків хабарництва і корупції та реагування на них. Крім того, до профілактики належить ефективна політика антикорупційного комплаєнсу, підтримка й заохочення відповідальної ділової поведінки та забезпечення доброчесної діяльності підприємств у кожній сфері економіки, сприяння чесній конкуренції на міжнародних ринках, а також зменшення ризиків хабарництва й корупції в міжнародних торговельних угодах, що укладають британські компанії.

Зазначається, що система боротьби з корупцією в приватному секторі Європейського Союзу включає міжнародні договори, рамкові рішення, директиви й рекомендації керівних органів ЄС, а також набір політик, програм та превентивних інструментів. В ЄС корупція визначається як особливо тяжкий злочин транскордонного характеру, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС. Антикорупційна стратегія ЄС поєднує превентивні, законодавчі та репресивні механізми. Ключовими напрямами антикорупційної політики ЄС є гармонізація кримінального законодавства щодо корупції, підвищення обізнаності стосовно форм та проявів корупції, повернення та конфіскація активів здобутих злочинним шляхом, боротьба з ухиленням від сплати податків та шахрайством, прозорість фінансової звітності компаній, покращення координації і взаємодії між державами-членами ЄС, обмін інформацією і найкращими практиками, підвищення ефективності розслідування корупційних злочинів.

Наголошується на необхідності створення державою сприятливих умов для стійкого, конкурентоспроможного і доброчесного підприємництва під час дії правового режиму воєнного стану. Важливе значення має формування морально-етичної зрілості бізнес-спільноти, проявом якої є взяття добровільних зобов’язань суб’єктами підприємництва щодо свідомого дотримання вимог і положень міжнародних нормативно-правових актів,

національного законодавства у сфері боротьби з корупцією в приватному секторі, а також рекомендацій міжнародних організацій (ОЕСР, GRECO, ПРООН, Ради Європи) та ін.

Запропоновано перспективні напрями загальносоціального запобігання підкупу в приватному секторі: запровадження інституту антикорупційного комплаєнсу у сфері приватного підприємництва; стратегічний аналіз корупційних ризиків у різних видах приватної підприємницької діяльності; упровадження моніторингу дотримання антикорупційного законодавства суб'єктами приватного підприємництва; підвищення обізнаності бізнес-спільноти з питань запобігання та викриття корупції; зниження попиту на підкуп у приватному бізнес-середовищі; заохочення й винагородження доброчесної ділової поведінки суб'єктів приватного підприємництва та їхніх уповноважених осіб; виявлення підозрілих трансакцій та усунення недоліків бухгалтерського обліку і фінансової звітності в діяльності юридичних осіб приватного права; удосконалення правового регулювання та зміна підходів судової практики щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб приватного права.

Розглянуто систему і структурні елементи спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Зокрема, визначено загальний, видовий та безпосередній об'єкти запобіжного впливу, стратегічні, оперативні і тактичні цілі превентивної діяльності, коло суб'єктів запобігання і протидії корупційним правопорушенням, пріоритетні напрями та набір заходів запобігання, виявлення і протидії підкупу. За напрямом удосконалення антикорупційної політики та підвищення ефективності антикорупційних програм пропонуються розширити перелік приватних юридичних осіб, зобов'язаних приймати антикорупційні програми, стимулювати лідерство і підвищення ролі керівників з питань запобігання, виявлення і протидії підкупу в організаціях, а також розподіляти відповідальність за реалізацію антикорупційної політики в господарських товариствах та ін. За напрямом застосування антикорупційного комплаєнсу

запропоновано удосконалення механізму виявлення й оцінювання корупційних ризиків у бізнес-процесах, підвищення ефективності внутрішнього контролю за діяльністю приватних службових осіб, працівників та представників юридичних осіб приватного права, а також аудиту фінансово-господарських операцій. За напрямом протидія підкупу під час укладення правочинів та виконанні договірних зобов'язань, продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, а також у зв'язку з використанням конфіденційної інформації рекомендовано використовувати інструменти due diligence для належної перевірки усіх контрагентів на предмет корупційних і репутаційних ризиків.

Застосування заходів кримінально-правового характеру проти юридичних осіб приватного права за вчинення підкупу їхніми уповноваженими особами бачиться у доповненні підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи, у разі вчинення її уповноваженою особою, її засновником (учасником), кінцевим бенефіціарним власником або членом наглядової ради від імені та/або в інтересах юридичної особи підкупу, передбаченого ч.1 і ч. 2 ст. 368-3 КК України стосовно уповноважених осіб, засновників (учасників), кінцевих бенефіціарних власників або членів наглядових рад інших юридичних осіб публічного або приватного права. Крім того, пропонується застосовувати до юридичних осіб приватного права за вчинення уповноваженими особами в їхніх інтересах підкупу основні і додаткові (нефінансові) заходи кримінального-правового характеру, передбачені ч. 1 і ч. 2 ст. 96-6 КК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливе для кримінологічної науки завдання, яке полягає в отриманні наукових результатів щодо кримінологічної природи явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, тенденцій поширення підкупу в умовах правового режиму воєнного стану, сукупності детермінант, що породжують та зумовлюють вчинення корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 354 і 368-3 КК України, типових рис і характеристик злочинців, на підставі чого розроблено науково обґрунтовані підходи, напрями і заходи загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання цим корупційним злочинам, а також надано рекомендації з удосконалення превентивної діяльності антикорупційних Уповноважених та антикорупційних підрозділів юридичних осіб приватного права.

В результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. Явище підкупу у приватному підприємництві збільшує витрати на ведення бізнесу, порушує добросовісну конкуренцію, завдає шкоди діловій репутації загрожує безпеці суб’єктів господарювання, перешкоджає успішній інтеграції приватних юридичних осіб в глобальний ринок та ринок ЄС. Приватне підприємництво апріорі більш ризиковане щодо ймовірності понести незворотні втрати, зазнати збитків, чи збільшити кредиторську заборгованість, у разі невдалих комерційних дій чи помилкових управлінських рішень, позаяк останні не підлягають відшкодуванню або списанню державою чи органами місцевого самоврядування.

Правовий статус юридичних осіб приватного права доцільно визначати за сукупністю ознак, серед яких найзначущими є такі: заснування за ініціативи фізичних та/або юридичних осіб їхнім спільним узгодженим рішенням на підставі статуту або засновницького договору; утворення статутного капіталу за рахунок внесків, майна і доходів приватної форми власності, або за рахунок майна державної чи комунальної форми власності, якщо частка держави чи територіальної громади у статутному капіталі не перевищує 50%; інституційна

й функціональна незалежність господарської діяльності від держави й територіальної громади; господарсько-економічна й управлінська самостійність, вільне розпорядження прибутками і активами; вирішальний вплив на корпоративну політику, оперативне управління і здійснення господарської діяльності засновників (учасників) і кінцевих бенефіціарних власників (контролерів).

2. Підкуп та інші прояви корупції набули значного поширення у приватному секторі економіки. В період дії правового режиму воєнного стану Україні не вдається продемонструвати помітний прогрес в міжнародних рейтингах оцінювання показників економічної свободи, легкості ведення бізнесу, верховенства права, конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, регуляторного впливу на підприємницьку діяльність. За оцінками представників бізнес-середовища (2024 р.) рівень корупції зростає. Продемонструвавши стійкість до воєнних, економічних і безпекових викликів у перші роки війни, малий і середній бізнес виявився вразливим до підкупу у 2024-2025 роках. Погіршення фінансово-економічного стану юридичних осіб приватного права і морально-ділового клімату в приватному бізнес-середовищі створюють сприятливі умови для подальшого зростання рівня підкупу у підприємництві.

3. Сутність явища підкупу в приватному підприємництві полягає у незаконній угоді про корупційну послугу, що надається в обмін на неправомірну вигоду. За функціональним критерієм вирізняються такі підвиди підкупу: підкуп спрямований на одержання додаткових незаконних доходів службовими особами, працівниками і представниками юридичних осіб приватного права; підкуп спрямований на несанкціоноване використання ресурсів юридичних осіб у приватних цілях; незаконне заволодіння активами юридичних осіб приватного права; сприяння або не перешкоджання підприємницькій діяльності; спрощення формальностей, пришвидшення виготовлення технічної документації та одержання дозвільних документів; уникнення чи зменшення відповідальності за порушення законодавства;

забезпечення неправомірних переваг у конкуренції з іншими суб'єктами господарювання.

4. Встановлено стійку тенденцію, згідно з якою щорічні зміни рівня досліджуваних видів підкупу упродовж 2014-2025 рр. відбувалися паралельно зі змінами рівня усіх інших безумовно корупційних злочинів. Це свідчить про взаємопов'язаність проявів корупції у публічному і приватному секторах економіки, а також про різну інтенсивність викриття й обліку цих корупційних правопорушень органами правопорядку в різні періоди реалізації антикорупційної реформи в Україні. Крім того, встановлена тенденція вказує на не сформованість в приватному бізнес-середовищі внутрішньої системи виявлення, запобігання та протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Аргументовано судження про те, що підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права слід відносити до середньолатентних злочинів.

Питома вага досліджуваних видів підкупу в загальній кількості безумовно корупційних злочинів незначна і стабільна, в межах 0,7 – 1,5% (ст. 354 КК України) і 0,5 – 1,6 % (ст. 368-3 КК України).

Динаміка досліджуваних корупційних кримінальних правопорушень за 12-річний період порівняння демонструвала різноспрямовані тенденції. Щодо підкупу, передбаченого ст. 354 КК України зафіксовано суттєвий приріст на 581% або у 5,8 рази. Водночас, приріст підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України становив лише 25,6%, при цьому протягом 2014-2025 рр. відзначається зниження кількості облікованих злочинів на – 57,3 %. За 2025 р. зафіксовано абсолютний приріст відносно попереднього року на 146,6% (ст. 354 КК України) і 194% (ст. 368-3 КК України).

5. Особи, які вчиняють підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права, є типовими представниками «білокомірцевих злочинців». Контингент досліджуваної категорії злочинців складається із засновників ТОВ, які одночасно обіймають посади директорів, приватних службовців і працівників юридичних осіб приватного права. За соціально-демографічними ознаками

більшість засуджених становлять особи віком 36-50 і 51-65 років (54,5% і 27,3% ст. 354 КК України) та 41,0 і 32,6% (ст. 368-3 КК України), понад половина з них мають вищу освіту (54,5% і 53,1% відповідно), досвід роботи понад п’ять років, позитивно характеризуються за місцем роботи, не судимі (90,9% і 87,7% відповідно). За займаними посадами серед засуджених за підкуп, передбачений ст. 354 КК України переважають спеціалісти (27,3%), слюсарі (18,2%), інженери/інспектори (18,2%). Серед засуджених за підкуп, передбачений ст. 368-3 КК України лідирують керівники (директори та їх заступники) – 57,2%, за ними йдуть професіонали і фахівці (35,7%).

В основному підкуп вчиняється за місцем безпосереднього виконання професійних обов’язків працівників (ст. 354 КК України) – 54,5% під час взаємодії із споживачами послуг чи замовниками робіт, рідше в умовних місцях поза межами роботи – 27,3%. Підкуп службових осіб найчастіше вчиняється в службових кабінетах та інших приміщеннях на охоронюваній території господарських товариств – 72,4%, рідше в умовному місці за межами роботи. Предметом неправомірної вигоди при підкупі, як правило є грошові кошти в національній грошовій одиниці (ст. 354 КК України – 100%, ст. 368-3 КК України – 72,4%), розміром до 10 тис. грн (45,5% і 53,1% відповідно). Водночас при вчиненні підкупу службових осіб майже в кожному четвертому випадку розмір неправомірної вигоди становив 50-100 тис. грн і більше. Найпоширенішими способами підкупу є безпосередня передача грошових коштів – 54,5% і 68,1%, а також переказ грошей на підконтрольну банківську картку – 27,3% і 14,9% відповідно. З’ясовано, що підкуп в діяльності юридичних осіб, як правило, вчиняється одноосібно (ст. 354 – 100%, ст. 368-3 КК України – 78,7%), у співучасті вчиняється лише підкуп службових осіб юридичних осіб приватного права (21,3%).

6. Детермінуючий комплекс явища підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права охоплює сукупність взаємопов'язаних інституційних, економічних, нормативно-правових, організаційно-управлінських та соціально-психологічних криміногенних чинників.

Найвагомішими інституційними чинниками вказано унормування (інституціоналізація) корупційних практик в підприємницькій діяльності; нерозвиненість інститутів ринкової економіки; несприятливе регуляторне середовище для відновлення й розвитку бізнесу під час збройної агресії; мінімальне запровадження міжнародних стандартів відповідального і доброчесного ведення приватного бізнесу, нерозвиненість інституту антикорупційного комплаєнсу в приватному секторі економіки; недостатня інституційна стійкість приватного бізнесу до погіршення безпекових умов та загострення кризових явищ в економіці.

До економічних криміногенних чинників поширення підкупу в приватному підприємництві віднесено такі: руйнівний вплив збройної агресії на приватне підприємництво; обмежений доступ суб'єктів господарювання до фінансових і кредитних ресурсів; нерівні економічні умови щодо провадження підприємницької діяльності; обтяжливе оподаткування підприємницької діяльності та висока дохідність «тіньового» бізнесу; корпоратизованість і тінізація найприбутковіших видів економічної діяльності; несправедлива система оплати праці та непрозорі процедури заохочувальних і компенсаційних виплат приватним службовцям і працівникам; економія на усіх видатках, включаючи антикорупційні заходи та зменшення розміру оплати праці приватним службовцям і працівникам.

Серед нормативно-правових чинників вказано громіздке і недосконале законодавство у сфері підприємницької діяльності, неналежний рівень імплементації законодавства ЄС; недосконале податкове і митне законодавство; недосконале антикорупційне законодавство; правова неврегульованість новітніх видів підприємницької діяльності.

Організаційно-управлінські чинники підкупу охоплюють недоліки корпоративного управління в господарських товариствах і невикористання ризик-орієнтованого підходу у провадженні підприємницької діяльності, невиразне лідерство, нерозвиненість стратегічних комунікацій, низький рівень зрілості управлінських систем, поширення корупційної субкультури в

приватному бізнес-середовищі, відсутність антикорупційних підрозділів в більшості суб'єктів малого і середнього підприємництва, формальна антикорупційна політика юридичних осіб, неефективні інструменти запобігання та протидії підкупу всередині організацій, а також у відносинах з діловими партнерами та державою.

Серед соціально-психологічних чинників найбільш вагомий вплив на мотивацію корупційної поведінки справляють високий рівень толерування корупції у приватному бізнес-середовищі; не сформованість у ділових колах цінностей ділової доброчесності, корпоративної етики та позитивної ділової репутації; соціально-економічна депривація приватних службовців і працівників приватних підприємств/організацій; опортуністична стратегія поведінки керівників середньої та нижчої управлінської ланки та працівників юридичних осіб приватного права; низькі ризики викриття підкупу та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

7. На прикладі країн світових лідерів з антикорупційного комплаєнсу (США та Великої Британії), а також ЄС, розкрито стратегії і пріоритети боротьби з підкупом та іншими проявами корупції у підприємництві.

У демократичних державах з розвиненою економікою хабарництво і підкуп в приватному секторі сприймаються як транснаціональна чи транскордонна загроза національним фінансовим інтересам, економічній безпеці та міжнародному іміджу бізнес-структур. Популярний серед економічно розвинених країн усеосяжний комплексний підхід до боротьби з корупцією в приватному секторі передбачає одночасну протидію хабарництву й підкупу, а також пов'язаним з ними економічним та фінансовим злочинам.

Згідно з антикорупційною політикою США корупція розглядається як транснаціональний виклик, пов'язаний з використанням фінансової системи США та відмиванням злочинних доходів. Стратегія з протидії корупції в США 2021 року закріплює такі ключові напрями боротьби з хабарництвом і підкупом як забезпечення прозорості корпоративної звітності, удосконалення антикорупційного комплаєнсу, оподаткування прибутків кінцевих

бенефіціарних власників, упровадження інновацій та цифрових сервісів, розвиток інституту викривачів у поєднані з фінансовими розслідуваннями, запобіганням легалізації злочинних доходів, розшук і повернення викрадених активів, притягненням до відповідальності корумпованих осіб, застосування кримінальної відповідальності до корпорацій, покращення дипломатичної взаємодії та використання ресурсів іноземної допомоги для досягнення антикорупційних цілей.

Поряд з цим в США запроваджено низку глобальних антикорупційних ініціатив і програм, спрямованих на підтримку чесного бізнесу, зміцнення прозорості і підзвітності бізнесу, заохочення належної ділової поведінки та утвердження довіри до американських компаній.

Стратегія боротьби з корупцією у Великій Британії на період до 2025 року спрямована на зменшення шкоди, завданої корупцією зростанню, безпеці та демократії у Великій Британії, а також інтересам Великої Британії за кордоном. Наголошено, що головними інструментами боротьби з корупцією в бізнесі є профілактика, що полягає у виявленні британськими компаніями ризиків хабарництва і корупції та реагування на них. Профілактика включає ефективну комплаєнс-політику, підтримку й заохочення відповідальної ділової поведінки та забезпечення доброчесної діяльності підприємств у кожній сфері економіки, сприяння чесній конкуренції на міжнародних ринках, а також зменшення ризиків хабарництва й корупції в міжнародних торговельних угодах, що укладають британські компанії.

Система боротьби з корупцією в приватному секторі Європейського Союзу включає міжнародні договори, рамкові рішення, директиви й рекомендації керівних органів ЄС, а також набір політик, програм та превентивних інструментів. В ЄС корупція визначається як особливо тяжкий злочин транскордонного характеру, що завдає шкоди фінансовим інтересам ЄС. Антикорупційна стратегія ЄС поєднує превентивні, законодавчі та репресивні механізми. Ключовими напрямами антикорупційної політики ЄС є гармонізація кримінального законодавства щодо корупції, підвищення

обізнаності стосовно форм та проявів корупції, повернення та конфіскація активів здобутих злочинним шляхом, боротьба з ухиленням від сплати податків та шахрайством, прозорість фінансової звітності компаній, покращення координації і взаємодії між державами-членами ЄС, обмін інформацією і найкращими практиками, підвищення ефективності розслідування корупційних злочинів.

8. Запропоновано підхід, згідно з яким державна політика боротьби з підкупом в приватному секторі спрямовується на зміну ставлення бізнес-спільноти до підкупу, усвідомлення його небезпеки для стійкості підприємництва, ділової репутації, довіри, перспектив зростання, конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках. Подолання підкупу у підприємництві бачиться у виробленні консолідованої позиції, формуванні колективної волі представників малого, середнього і великого підприємництва, що входять до складу бізнес-асоціацій та їх об'єднань щодо невикористання підкупу у ділових практиках, при виконанні службових, професійних обов'язків і представницьких повноважень, а також у взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування. В основі об'єднання зусиль суб'єктів підприємництва лежить узгодження комерційних інтересів бізнесу із інтересами сталого розвитку національної економіки, добробуту населення та безпеки. Через усвідомлення економічних вигод і конкурентних переваг від добровільного запровадження суб'єктами підприємництва міжнародних стандартів відповідального і доброчесного ведення бізнесу та системи антикорупційного комплаєнсу поступово відбуватиметься трансформація корпоративних цінностей і правил ділової поведінки, формуватиметься морально-етична зрілість бізнес-середовища та готовність до неухильного дотримання принципів прозорості, підзвітності і законності підприємницької діяльності.

Перспективними напрямами загальносоціального запобігання підкупу в приватному секторі є такі: запровадження інституту антикорупційного комплаєнсу в діяльності всіх юридичних осіб приватного права; стратегічний

аналіз корупційних ризиків різних видів підприємницької діяльності; упровадження моніторингу дотримання антикорупційного законодавства суб'єктами приватного підприємництва; підвищення обізнаності бізнес-спільноти з питань запобігання та викриття корупції; зниження попиту на підкуп у приватному бізнес-середовищі; заохочення й винагородження доброчесної ділової поведінки суб'єктів приватного підприємництва та їхніх уповноважених осіб; виявлення підозрілих трансакцій та усунення недоліків бухгалтерського обліку і фінансової звітності в діяльності юридичних осіб приватного права; удосконалення правового регулювання та зміна підходів судової практики щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб приватного права.

9. Розглянуто систему і структурні елементи спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Визначено три групи об'єктів запобіжного впливу, зокрема: загальний – внутрішнє середовище організації, корпоративне управління та сукупність міжособових відносин; видовий – потенційно вразливі до корупції функції й бізнес-процеси в діяльності юридичної особи приватного права, безпосередній – свідомість і поведінка службових осіб, працівників та представників юридичних осіб приватного права.

Розроблено градацію цілей спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, що включають: стратегічну ціль – суттєве зниження рівня корупції в діяльності юридичних осіб приватного права; тактичну ціль – зменшення можливостей вчинення підкупу в діяльності юридичної особи приватного права; операційні цілі – запобігання, виявлення і протидія підкупу в діяльності юридичної особи, притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб та застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб приватного права.

Пріоритетними напрямами спеціально-кримінологічного запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права є такі: удосконалення

антикорупційної політики юридичних осіб та підвищення ефективності антикорупційної програми; запровадження і застосування антикорупційного комплаєнсу для виявлення підкупу в діяльності юридичних осіб засобами належної перевірки, аудиту і внутрішнього контролю; недопущення підкупу під час укладення правочинів, продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, а також у зв'язку з використанням конфіденційної інформації; застосування заходів кримінально-правового характеру проти юридичних осіб приватного права за вчинення підкупу їхніми уповноваженими особами.

За напрямом удосконалення антикорупційної політики та підвищення ефективності антикорупційних програм пропонуються розширити перелік приватних юридичних осіб, зобов'язаних приймати антикорупційні програми, стимулювати лідерство і підвищення ролі керівників з питань запобігання, виявлення і протидії підкупу в організаціях, а також розподіляти відповідальність за реалізацію антикорупційної політики в господарських товариствах та ін.

За напрямом застосування антикорупційного комплаєнсу запропоновано удосконалення механізму виявлення й оцінювання корупційних ризиків у бізнес-процесах, підвищення ефективності внутрішнього контролю за діяльністю приватних службових осіб, працівників та представників юридичних осіб приватного права, а також аудиту фінансово-господарських операцій.

За напрямом протидія підкупу під час укладення правочинів та виконанні договірних зобов'язань, продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, а також у зв'язку з використанням конфіденційної інформації рекомендовано використовувати інструменти due diligence для належної перевірки усіх контрагентів на предмет корупційних і репутаційних ризиків.

За напрямом застосування заходів кримінально-правового характеру проти юридичних осіб приватного права за вчинення підкупу їхніми уповноваженими особами пропонується доповнення підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від

притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи, у разі вчинення її уповноваженою особою, її засновником (учасником), кінцевим бенефіціарним власником або членом наглядової ради від імені та/або в інтересах юридичної особи підкупу, передбаченого ч.1 і ч. 2 ст. 368-3 КК України стосовно уповноважених осіб, засновників (учасників), кінцевих бенефіціарних власників або членів наглядових рад інших юридичних осіб публічного або приватного права. Крім того, рекомендується застосовувати до юридичних осіб приватного права за вчинення уповноваженими особами в їхніх інтересах підкупу основні і додаткові (нефінансові) заходи кримінального-правового характеру, передбачені ч. 1 і ч. 2 ст. 96-6 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боротьба з корупцією: колективні дії: посібник. Київ: Глобальний договір ООН в Україні, 2020. 28 с.
2. Запобігання корупції у приватному секторі: монографія. За заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 286 с.
3. Головкін Б. М. Про корупцію в приватному секторі. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 347–354. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.62 (дата звернення: 10.12.2023).
4. Головкін Б. М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 218–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_23 (дата звернення: 10.12.2023).
5. Про запобігання корупції: Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 01.12.2023).
6. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб: Закон України № 4196-IX від 09.01.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20 (дата звернення: 01.12.2025).
7. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 09.12.2023).
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 10.12.2023).
9. Доброва Н. В., Осипова М. М. Основи бізнесу: навчальний посібник. За ред. М. Бондаренко. Одеса, 2018. 305 с.
10. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 19.11.2023).

11. Про господарські товариства: Закон України № 1576-XII від 19.09.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12 (дата звернення: 19.11.2023).
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України № 755-IV від 15.05.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15 (дата звернення: 12.12.2023).
13. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом…: Закон України № 361-IX від 06.12.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20 (дата звернення: 11.12.2023).
14. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 06.02.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19 (дата звернення: 12.12.2023).
15. Трудовий чи цивільно-правовий договір: який варіант обрати працівнику? *Державна служба України з питань праці*. URL: https://dsp.gov.ua/podolannia-nelehalnoi-zainiatosti/trudovyi-chy-tsyvilno-pravovyi-dohovir/ (дата звернення: 10.11.2025).
16. Первомайський О. О. Поняття юридичної особи публічного права: окремі недоліки норм чинного законодавства. *Приватне право і підприємство*. 2019. Вип. 19. С. 49–55.
17. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 176 с.
18. Сабодаш Р. О. Очерк о юридических лицах публичного права: некоторые теоретико-правовые проблемы. *Альманах цивилистики*. 2010. Вып. 3. С. 179–204.
19. Спасибо-Фатєєва І. В. Деякі роздуми про юридичні особи та їх організаційно-правові форми. *Цивілістика: на шляху формування доктрини*. Харків: Золоті сторінки, 2012. С. 250–257.
20. Кисиль М. Публічний чи приватний інтерес? Статус юридичних осіб у контексті антикорупційного законодавства. URL: https://sk.ua/uk/publichnij-

chi-privatnij-interes-status-juridichnih-osib-u-konteksti-antikorupcijnogo-zakonodavstva/ (дата звернення: 15.11.2025).

21. Статут АТ «Державний ощадний банк України», затверджений постановою КМУ № 261 від 25.02.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/958-2022-%D0%BF (дата звернення: 15.11.2025).
22. Статут ПрАТ «НЕК "Укренерго"». Київ, 2025. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2025/07/Statut-NEK-nova-redaktsiya-4.pdf (дата звернення: 15.11.2025).
23. Статут ПрАТ «Укргідроенерго», затверджений постановою КМУ № 235 від 24.02.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2021-%D0%BF (дата звернення: 15.11.2025).
24. Статут АТ «Українська залізниця», затверджений постановою КМУ № 735 від 02.09.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2015-%D0%BF (дата звернення: 15.11.2025).
25. Статут АТ «Українська оборонна промисловість», затверджений постановою КМУ № 441 від 21.03.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2023-%D0%BF (дата звернення: 15.11.2025).
26. Роз'яснення НАЗК щодо фінансової доброчесності: застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) від 13.11.2023 № 4 (зі змінами і доповненнями) URL: https://land.gov.ua/zminy-ta-dopovnennya-vid-26-12-2024-%E2%84%96-4-do-rozyasnen-naczionalnogo-agentstva-z-pytan-zapobigannya-korupcziyi-vid-13-11-2023-%E2%84%96-4-shhodo-finansovoyi-dobrochesnosti-zastosuvanny/ (дата звернення: 15.11.2025).

27. Corruption: costs and mitigating strategies. IMF Staff Discussion Note. 2016. 47 p. URL: https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1605.pdf (дата звернення: 14.12.2023).
28. Всесвітнє дослідження економічних злочинів і шахрайства: досвід українських компаній. PwC, 2024. URL: https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2024/gecs2024-ukr.pdf (дата звернення: 04.04.2025).
29. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. Київ, 2024. 146 с. URL: https://dap.nazk.gov.ua/uploads/osr-83/sources/380-111340470-67a239fc55bdd.pdf (дата звернення: 01.02.2025).
30. Occupational Fraud 2024: A Report to the Nations. ACFE, 2024. URL: https://www.acfe.com/-/media/files/acfe/pdfs/rttn/2024/2024-report-to-the-nations (дата звернення: 14.12.2024).
31. Johannsen L., Pedersen K. H., Vadi M., Reino A., Sööt M. Private-to-Private Corruption. Tallinn, 2016. 39 p. URL: http://www.korruptsioon.ee/et/private_sector_corruption. (дата звернення: 14.12.2024).
32. Business integrity in Eastern Europe and Central Asia 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/business-integrity-in-eastern-europe-and-central-asia-2022_1ed3fe17-en.html. 72 p. (дата звернення: 14.12.2025).
33. Чех Н. О., Ващенко О. М. Корупція в бізнесі. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2018. № 2 (4). С. 57–62.
34. Стан корупції в Україні 2023. Програма «Долучайся!». URL: https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/ (дата звернення: 14.01.2024).
35. Що таке CPI, Індекс сприйняття корупції? *Transparency International Ukraine*. URL: https://ti-ukraine.org/blogs/shho-take-cpi-indeks-spryjnyattya-koruptsiyi/ (дата звернення: 14.01.2024).
36. Corruption Perceptions Index 2012–2024. *Transparency International*. URL: https://www.transparency.org/en/ (дата звернення: 14.01.2024).

37. Індекс сприйняття корупції – 2024**.** *Transparency International Ukraine*. URL: https://ti-ukraine.org/blogs/shho-take-cpi-indeks-spryjnyattya-koruptsiyi/ (дата звернення: 14.01.2024).
38. Результати України в Індексі сприйняття корупції за 2025 р. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/ (дата звернення: 14.01.2026).
39. Anti-Corruption Stagnation: Ukraine Loses 1 Point in the Corruption Perception Index 2024. *Transparency International.* URL: https://ti-ukraine.org/en/news/anti-corruption-stagnation-ukraine-loses-1-point-in-the-corruption-perception-index-2024-2/ (дата звернення: 14.04.2024).
40. Експерти оцінили рівень корупції та роботу антикорупційних органів в Україні: результати дослідження. *Національне агентство з питань запобігання корупції.* URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/eksperty-otsinyly-riven-koruptsii-ta-robotu-antykoruptsiinykh-orhaniv-v-ukraini-rezultaty-doslidzhennia/ (дата звернення: 04.04.2025).
41. Corruption in Ukraine 2024: Understanding, Perception, Prevalence. Analytical report on the results of the survey of population and entrepreneurs. Kyiv, 2024. 140 p.
42. Корупційні виклики й антикорупційні практики в приватному секторі України з фокусом на сфери енергетики й будівництва, УЗН ООН, 2025. URL:https://businessintegrity.unodc.org/bip/uploads/documents/resources/Corruption_Challenges_and_Anti-Corruption_Practices_in_the_Private_Sector_in_Ukraine_with_a_Focus_on_Energy_and_Construction_UKR.pdf (дата звернення: 04.04.2025).
43. Ukraine – Country Data (Rule of Law Index 2024). World Justice Project. Washington, DC, 2024. URL: https://worldjusticeproject.org (дата звернення: 04.04.2025).
44. Глобальний рейтинг складності ведення бізнесу: де найлегше та найважче розпочати справу у 2024 році. *Visit Ukraine.* URL: https://visitukraine.today/uk/blog/4960/global-ease-of-doing-business-rankings-

where-is-it-easiest-and-hardest-to-start-a-business-in-2024 (дата звернення: 04.04.2025).

45. Doing Business – 2020. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/24/652929/ (дата звернення: 04.04.2025).
46. Що вимірює індекс глобальної конкурентоспроможності? *Educare Theme by SpectraThemes*. URL: https://jasper.kultura.cx.ua/ukraincyam/shho-vimiryuie-indeks-globalnoi-konkurentospromozhnosti.html (дата звернення: 04.04.2025).
47. Україна посіла 54 місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності. *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromoznosti.html (дата звернення: 14.01.2024).
48. What Is Economic Freedom and Why Does It Matter? *The Heritage Foundation.* URL: https://www.heritage.org/index/ (дата звернення: 14.01.2024).
49. Країна несвободи. *Міжнародний інститут свободи.* URL: https://www.ilibertyinstitute.org/articles/economic-freedom-index-fraser-institute-2024 (дата звернення: 14.01.2024).
50. Усуваємо перешкоди для ведення бізнесу в Україні. *Рада бізнес-омбудсмена.* URL: https://boi.org.ua/ (дата звернення: 06.11.2025).
51. Річний звіт Ради бізнес-омбудсмена за 2024 рік. Київ: Рада бізнес-омбудсмена, 2025. 90 с. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/10-years-ua.pdf (дата звернення: 06.11.2025).
52. Ukraine: Publication of the Interim Compliance Report of the 4th Evaluation Round. *Group of States against Corruption (GRECO)*. URL: https://www.coe.int/en/web/greco/-/ukraine-publication-of-the-interim-compliance-report-of-4th-evaluation-round (дата звернення: 14.01.2024).
53. European Commission Report 2024: Assessment of Ukraine's Progress in Preventing and Combating Corruption. *National Agency on Corruption Prevention.* URL: https://nazk.gov.ua/en/european-commission-report-2024-

assessment-of-ukraine-s-progress-in-preventing-and-combating-corruption/ (дата звернення: 14.01.2024).

54. Тичина Д. М. Генеза кримінальної відповідальності службової особи юридичної особи за корупційні злочини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 2. С. 482–488.
55. Задоя К., Хавронюк М. Висновок щодо стану імплементації положень міжнародних антикорупційних конвенцій у законодавство України. Київ: ЦППР, 2019. 27 с.
56. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики. За заг. ред. М. Хавронюка. Київ: Мишалов Д. В., 2021. 239 с.
57. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією № ETS 173 від 27.01.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 14.12.2023).
58. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 15.12.2023).
59. Про боротьбу з корупцією у приватному секторі: Рамкове рішення Ради ЄС № 2003/568/JHA від 22.07.2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_945 (дата звернення: 15.12.2023).
60. Конвенція ОЕСР про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав під час міжнародних ділових операцій від 21.11.1997 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU97640 (дата звернення: 15.12.2023).
61. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.
62. Бабіков О. П. Кримінально-правова характеристика пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі юридичної особи приватного права: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 249 с.
63. Комар В. В. Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2020. 249 с.

64. Березнер В. В. Підкуп як кримінально-правове поняття: проблеми визначення та класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2018. Вип. 36. Т. 2. С. 131–139.
65. Чернега Ю. О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України**:** дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 223 с.
66. Білокінь О. Г. Кримінально-правова протидія підкупу в Україні**:** дис. доктора філософії: 12.00.08. Київ, 2023. 241 с.
67. Цитряк В. Я. Підкуп у сфері публічної службової діяльності: кримінологічне дослідження**:** автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2014. 20 с.
68. Марін О. Відповідальність за підкуп у кримінальному праві України**.** URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/marin-oleksandr/articles/vidpovidalnist-za-pidkup-u-kriminalnomu-pravi-ukrayini (дата звернення: 06.11.2025).
69. Головкін Б. М. Поняття корупційної злочинності у митній сфері. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*. Одеса, 2017. С. 285–287.
70. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України: монографія. Харків: Право, 2019. 624 с
71. Панов Н. І. Спосіб учинення злочину і кримінальна відповідальність**.** Харків: Вища школа, 1982. 161 с.
72. Тацій В. Я. Об’єкт і предмет злочину в кримінальному праві**:** монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.
73. Ризак Я. В. Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 256 с.
74. Овод К. К. Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 207 с.

75. Винокуров А. І. Кримінальна відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2024. 235 с.
76. Зелинський А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков: Вища школа, 1986. 167 с.
77. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Київ: Милленниум, 2004. 521 с.
78. Зелинський А. Ф. Рецидив преступления: структура, связи, прогнозирование. Харьков: Вища школа, 1980. 151 с.
79. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 227/3367/16-к, провадження № 51-18км18.
80. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 26.01.2025).
81. Зелинський А. Ф. Криминальная мотивация хищений и иной корыстной преступной деятельности: навчальний посібник. Київ, 1991. 78 с.
82. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Кн. 1. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.
83. Головкін Б. М. Мотивація корисливих насильницьких злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 247–257.
84. Дудоров О. О. Суб'єкт «пасивного» підкупу службової особи юридичної особи приватного права. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 81–98.
85. Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02 (дата звернення: 12.12.2023).
86. Тичина Д. М. Особливості кримінальної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права за корупційні злочини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2025. № 89. Ч.

3. С. 281–287. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/89-part-3.pdf (дата звернення: 02.08.2025).

87. Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20 (дата звернення: 12.12.2023).

88. Порядок реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю: наказ Міністерства праці та соціальної політики України № 420 від 14.10.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0554-01 (дата звернення: 02.08.2025).

89. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства праці та соціальної політики України № 336 від 29.12.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04 (дата звернення: 02.08.2025).

90. Кримінальне провадження 1-кп/463/281/22. Архів Личаківського районного суду м. Львова за 2022 р.

91. *Закалюк А. П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Кн. 3: Практична кримінологія. Київ: Ін Юре, 2008. 320 с.

92. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 384 с.

93. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2025. 128 с.

94. Шехавцов Р. М., Хавронюк М. І. Звіт щодо кримінальної статистики в Україні. К., 2019. 80 с.

95. Інтерактивна графіка: досудове розслідування кримінальних корупційних правопорушень (2016-2024 роки). Путівник антикорупційною статистикою *НАЗК*. URL: https://dap.nazk.gov.ua/kpi/info/1/ (дата звернення: 02.12.2025).

96. Національна доповідь щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики у 2021–2025 роках. Київ: Національне агентство з питань запобігання корупції, 2025. 592 с.

97. Олійник Д. О. Запобігання корупційним злочинам, що вчиняються при здійсненні митних процедур: монографія. Харків: Право, 2018. 200 с.

98. Головкін Б. М., Лисодєд О. В. Співвідношення понять «особа злочинця» та «особистість злочинця». *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення :* матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 28 трав. 2020 р.) *: у 2 ч.* Київ, 2020. Ч. 1. С. 34-39.

99. Готтфредсон М., Герші Т. Загальна теорія злочину. Харків: Акта, 2000. 323 с.

100. White-Collar Crime. FBI: офіц. вебсайт. URL: https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime (дата звернення: 23.01.2026).

101. Вирок Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська № 201/416/19 к.

102. Оборудки зі «студентськими» відстрочками від мобілізації – викрито організаторів трьох схем. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/oborudki-zi-studentskimi-vidstrockami-vid-mobilizaciyi-vikrito-organizatoriv-tryox-sxem (дата звернення 30.11.24)

103. Global Profiles of the Fraudster. URL: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmgsites/xx/pdf/2025/05/profiles-of-a-fraudster.pdf.coredownload.inline.pdf (дата звернення: 23.01.2026).

104. Вікова психологія : конспект лекцій / уклад. П. І. Сахно, Н. М. Теслик. Суми: Сумський державний університет, 2024. 190 с.

105. Гусєва О.Ю., Легомінова С.В., Воскобоєва О.В., Ромащенко О.С., Хлевицька Т.Б. Психологія підприємництва та бізнесу: навчальний посібник. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2019. 257с.

106. Головкін Б. М., Наваляна Я. Т. Психологічні особливості злочинців. *Форум права*, 2012. № 4. С. 223–230.

107. Головкін Б. М. Я-концепція особистості корисливого насильницького злочинця. *Проблеми законності*. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2010. Вип. 107. С. 143–153.

108. Головкін Б. М., Зуєв В. В. Неоднозначна превентивна роль угод про визнання винуватості у корупційних кримінальних правопорушеннях.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 2025. Вип. 92, ч. 4. С. 509–516.

109. Coetzee J. J. *Understanding systemic corruption*. URL: https://ir.nust.na/server/api/core/bitstreams/bb0af27a-0274-47e7-960a-b564dac256dd/content (дата звернення: 11.07.2024).
110. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*, 2020. № 1. С. 274–280.
111. Заічко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 205 с.
112. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 380 с.
113. Дрьомін В. М. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса: Юрид. лит., 2009. 613 с.
114. Буряк Г. С. Корупційні відносини в сучасних умовах інституціоналізації світової економіки : дис. … канд. екон. наук : 08.00.02. Київ, 2010. 239 с.
115. Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kr240821 (дата звернення: 11.09.2024).
116. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179 (дата звернення: 11.09.2024).
117. Антикорупційний комплаєнс : посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми / Окунєв О., Шенк О., Вареник М., Деркач С. та ін. вид 2. Професійна асоціація корпоративного управління, Центр міжнародного приватного

підприємництва, 2023. 220 с. URL:https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/Komplaens_2023_04-2023_web.pdf (дата звернення: 16.07.2024).

118. Очікування бізнесу в Україні погіршуються майже щомісяця. URL: https://renews.com.ua/ekonomika/ochikyvannia-biznesy-v-ykrayini-pogirshyutsia-maije-shomisiacia/ (дата звернення: 10.08.2025).
119. Стратегія UNIC на 2023–2025 роки та Операційний план на 2024 рік. URL: https://www.dropbox.com/scl/fi/eo9kq4fv2r4jl3b2gvbx6/UNIC_-_-_-_2024_2025-2.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
120. Тіньова економіка: як оцінюється її рівень в Україні та інших країнах. Слово і діло. URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/04/15/infografika/ekonomika/tinova-ekonomika-yak-oczinyuyetsya-yiyi-riven-ukrayini-ta-inshyx-krayinax (дата звернення: 11.01.2026).
121. Співпраця бізнесу з ФОПами для заниження витрат. URL: https://7eminar.ua/news/2668-spivpracya-biznesa-z-fopami-dlya-zanizennya-vitrat (дата звернення: 11.01.2026).
122. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (ACQUIS ЄС). Київ, 2023. 308 с. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf (дата звернення: 13.01.2026).
123. Статистика отриманих скарг. Рада бізнес-омбудсмена. URL: https://boi.org.ua/stats/ (дата звернення: 13.01.2026).
124. Боярчук Д., Лещенко Н., Саварець А. Презумпція вини у податковому та митному адмініструванні в Україні. Київ, 2024. 18 с.
125. Україна у війні: трансформація бізнес-середовища та перспективи інвестування. Київ: Рада бізнес-омбудсмена, березень 2025. 16 с. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2025/04/transformacziya-biznes-seredovyshha.pdf (дата звернення: 13.01.2026).

126. Українські підприємства витрачають 200 млрд грн на податкові формальності щороку. URL: https://7eminar.ua/news/3668-ukrayinski-pidprijemstva-vitracayut-200-mlrd-grn-na-podatkovi-formalnosti-shhoroku (дата звернення: 15.01.2026).

127. Дослідження витрат на дотримання податкового законодавства (податковий комплаєнс) у 2024 р.. Державна податкова служба України. URL: https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/855790.html (дата звернення: 15.01.2026).

128. Боярчук Д., Шульга Є., Лаба М. Звіт про результати дослідження стану податкового адміністрування в Україні. Київ: CASE Україна, 2025. 44 с. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2025/12/CASE-UA-the-state-of-tax-administration-in-UA-2024_UKR-stysnuto.pdf (дата звернення: 15.01.2026).

129. Бізнес-об’єднання виступили проти обов’язкової реєстрації ФОП платниками ПДВ. URL: https://urb.org.ua/biznes-ob%D1%94dnannya-vistupili-proti-obov%D1%8Fzkovo%D1%97-re%D1%94straczi%D1%97-fop-platnikami-pdv/ (дата звернення: 15.01.2026).

130. Отримання ліцензій, торгових патентів, дозволів на здійснення деяких видів підприємницької діяльності. URL: https://ips.ligazakon.net/document/DG090711 (дата звернення: 19.07.2024).

131. Антикорупційні програми юридичних осіб. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/uk/spivpratsya-z-biznesom/ (дата звернення: 19.07.2024).

132. Хто такий сучасний CEO? Розбір основних компетенцій та трендів для CEO в сучасному бізнесі. URL: https://grc.ua/blog/hto-takyj-suchasnyj-ceo-iaki-klyuchovi-navychky-potribni-suchasnomu-kerivnyku-rozbir-osnovnyh-kompetencij-ta-trendiv-dlia-ceo-v-suchasnomu-biznesi-pryklady-uspishnyh-strategij (дата звернення: 19.01.2026).

133. Зарічанський О. Антикорупційна культура як складова культури організації. *Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка.* Психологія 1 (15). 2022. С. 23-29.

134. Навіщо бізнесу антикорупційна програма. URL: https://vkp.ua/publication/navishcho-biznesu-antikoruptsiyna-programa (дата звернення: 19.07.2024).

135. Fact sheet: U.S. leadership in the fight against global corruption. *The White House.* URL: https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/12/11/fact-sheet-u-s-leadership-in-the-fight-against-global-corruption/ (дата звернення: 09.12.2024).

136. Дзюба А. Ю. Законодавчий досвід запобігання корупційним злочинам США у сфері приватної економіки (Foreign Corrupt Practices Act). *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (м. Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 75–76.

137. Case information: United States of America v. Richard H. Liebo. Stanford Foreign Corrupt Practices Act Clearinghouse. URL: https://fcpa.stanford.edu/enforcement-action.html?id=451 (дата звернення: 10.12.2024).

138. The Sarbanes–Oxley Act of 2002 : Public Law 107–204 of July 30, 2002. Acts of the United States. URL: https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ204/html/PLAW-107publ204.htm (дата звернення: 11.12.2024).

139. Шостко О. Ю. Закон RICO - ефективний засіб боротьби з організованою злочинністю в США. *Проблеми законності*. Харків, 2003. Вип. 62. С. 115–120.

140. Глобальний договір *ООН. KPMG в Україні.* URL: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2012/06/KPMG_in_Ukraine_Communication_on_Progress_2011_UKR.pdf (дата звернення: 10.12.2024).

141. Hayes A. Code of ethics: understanding its types and uses. Investopedia. URL: https://www.investopedia.com/terms/c/code-of-ethics.asp (дата звернення: 10.12.2024).

142. United states strategy on countering corruption, december 2021. 39 p. URL: https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2021/12/United-States-Strategy-on-Countering-Corruption.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

143. Fifth U.S. Open Government National Action Plan (2022–2024), released in December 2022. URL: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2023/01/United-States_Action-Plan_2022-2024_December.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

144. U.S. Department of Justice : official website. URL: https://www.justice.gov/ (дата звернення: 11.12.2024).

145. Federal Bureau of Investigation (FBI) : official website. URL: https://www.fbi.gov/ (дата звернення: 11.12.2024).

146. Corporate compliance in the U.S. Phillip Stein & Associates. URL: https://www.pstein.com/corporate-compliance-us-businesses/ (дата звернення: 09.12.2024).

147. London: billions in “dirty” money fueling UK real estate boom. OCCRP. URL: https://www.occrp.org/en/news/london-billions-in-dirty-money-fueling-uk-real-estate-boom (дата звернення: 09.12.2024).

148. The Bribery Act 2010 : UK Public General Acts. 2010. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d80cfc3ed915d51e9aff85a/bribery-act-2010-guidance.pdf (дата звернення: 11.12.2024).

149. The Theft Act 1968 : UK Public General Acts. 1968. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1968/60/contents (дата звернення: 11.12.2024).

150. The Fraud Act 2006 : UK Public General Acts. 2006. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/35/contents (дата звернення: 11.12.2024).

151. The Public Interest Disclosure Act 1998 : UK Public General Acts. 1998. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/23/contents (дата звернення: 11.12.2024).

152. Randhawa A., Anderson J. *Bribery & corruption laws and regulations 2025 – United Kingdom. Global Legal Group.* URL: https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/bribery-and-corruption-laws-and-regulations/united-kingdom/ (дата звернення: 11.12.2024).

153. UK anti-corruption strategy 2025. URL: https://www.gov.uk/government/publications/uk-anti-corruption-strategy-2025 (дата звернення: 11.01.2026).

154. Serious Fraud Office : official website. *URL:* https://www.gov.uk/government/organisations/serious-fraud-office (дата звернення: 12.12.2024).

155. National Crime Agency : official website. *URL: https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/* (дата звернення: 12.12.2024).

156. Compliance. PwC. URL: https://www.pwc.co.uk/services/risk/governance-risk-and-compliance/compliance.html *(дата звернення: 12.12.2024).*

157. 2022 State of the Union address by President von der Leyen. *European Commission.* *URL:* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_22_5493 (дата звернення: 12.12.2024).

158. Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union, *OJ C 195*, 25.06.1997. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:41997A0625(01) (дата звернення: 12.12.2024).

159. Council Decision 2008/852/JHA of 24 October 2008 on a contact-point network against corruption, OJ L 301, 12.11.2008. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008D0852 (дата звернення: 12.12.2024).

160. Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law (PIF Directive), OJ L 198, 28.07.2017. URL: https://era-comm.eu/EPPO/kiosk/pdf/319DT59/319DT59_2_Karsai.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

161. Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption (COM/2023/234 final). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2023:234:FIN (дата звернення: 12.12.2024).

162. Wahl T. Commission proposes new anti-corruption directive. Max Planck Institute for the Study of Crime, Security and Law. URL: https://eucrim.eu/news/commission-proposes-new-anti-corruption-directive/ (дата звернення: 12.12.2024).

163. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32015L0849 (дата звернення: 13.12.2024).

164. Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32018L1673 (дата звернення: 13.12.2024).

165. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32014L0042 (дата звернення: 14.12.2024).

166. Council Decision 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007D0845 (дата звернення: 12.12.2024).

167. Council Framework Decision 2005/212/JHA of 24 February 2005 on confiscation of crime-related proceeds, instrumentalities and property. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32005F0212 (дата звернення: 14.12.2024).

168. Council Directive 2010/24/EU concerning mutual assistance for the recovery of claims relating to taxes, duties and other measures. URL: https://eur-*lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32010L0024* (дата звернення: 14.12.2024).

169. Council Directive 2011/16/EU of 15 February 2011 on administrative cooperation in the field of taxation. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32011L0016 (дата звернення: 15.12.2024).

170. What is the French Sapin II Law? Dow Jones. URL: https://www.dowjones.com/professional/risk/glossary/anti-bribery-corruption/french-sapin-ii-law/ (дата звернення: 12.12.2024).

171. The European Partners Against Corruption (EPAC) and European Contact-Point Network Against Corruption (EACN) : official website. URL: https://www.epac-eacn.org/about (дата звернення: 13.12.2024).

172. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

173. План для Ukraine Facility на 2024–2027 роки. 380 с. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf (дата звернення: 15.06.2025).

174. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини: реалізація Рамкової програми ООН «Захист, повага і засоби захисту», схвалені резолюцією Ради ООН з прав людини № 17/4 від 16 червня 2011 року. URL: https://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/06/1-%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%9E%D0%9E%D0%9D_%D0%A3%D0%BA%D1%80_%D0%BE%D1%81%D1%82.pdf (дата звернення: 15.06.2025).

175. Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств: рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті (ред. 2011 р.). Київ : Національний контактний пункт Україна, 2017. 18 с.

176. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 19.07.2025).

177. Сметаніна Н. В. Актуальні питання діяльності уповноважених з антикорупційної діяльності в системі запобігання корупції. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 грудня 2023 р.).* 2023. С. 134–136.

178. Holovkin B., Tavolzhanskiy O., Lysodyed O. *Corruption as a cybersecurity threat in the new world order*. *Connections: The Quarterly Journal*. 2021. Vol. 20, no. 2. P. 75–87.

179. Dei M. O., Skliar I. S., Shevchenko A. Ie., Cherneha A., Tavolzhanskyi O. V. *Preventing and combating corruption in the European Union: the practice of member states (retracted)*. *Statute Law Review*. 2021. Vol. 43, no. 3. P. 355-370.

180. Сметаніна Н. В., Таволжанський О. В. *Моніторинг способу життя суб'єктів декларування у системі заходів фінансового контролю*. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 210-214.

181. Головкін Б. М. *Щодо доброчесності в бізнесі*. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня 2025 р.).* 2025. С. 15–18.

182. OECD Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine. OECD Public Governance Reviews. Paris : OECD Publishing. URL: https://doi.org/10.1787/7dbe965b-en (дата звернення: 19.07.2025).

183. Комплаєнс: основні принципи виявлення ризиків та їх мінімізації. *Київ : Arzinger*, 2022. 24 с. URL:

https://www.dropbox.com/scl/fi/dh2zuhhxoret1kjlyts3v/PRINT-1.pdf (дата звернення: 20.07.2025).

184. Чехунов М. В. Загальносоціальне запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 681–685.

185. Понятійний апарат сучасної кримінології : термінол. словник / за ред. А. Г. Кальман, І. А. Христич. Харків : Гімназія, 2005. 273 с.

186. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 № 830/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text (дата звернення: 14.08.2025).

187. Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 27.05.2021 № 277/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text (дата звернення: 14.08.2025).

188. Типова антикорупційна програма юридичної особи : затв. наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 10.12.2021 № 794/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1702-21#Text (дата звернення: 01.02.2025).

189. Примірний кодекс доброчесності. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2024/Prym%D1%96rnyi-kodeks-dobrochesnosti.pdf (дата звернення: 15.08.2025).

190. Настільна книга з розбудови доброчесної організації. Нац. агентство з питань запобігання корупції. Київ, 2024. 45 с. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2024/nastilna_knyga_z_rozbudovy_dobrochesnocti.pdf (дата звернення: 01.04.2025).

191. Методичні рекомендації щодо здійснення перевірки кандидатів на посади, що вразливі до корупційних ризиків. URL: https://nazk.gov.ua/wp-

content/uploads/2022/12/Doslidzhennya-perevirka-kandydativ-na-posady-1.pdf (дата звернення: 15.08.2025).

192. Аналітичне дослідження стану правового регулювання антикорупційного комплаєнсу в бізнесі. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/archive/print/page/6102/29.11.2023/ (дата звернення: 15.08.2025).

193. Роль лідера у протидії корупції: аналітичний огляд впровадження концепції «Tone at the Top». URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/Rol_lidera_u_protydii-_koruptsii-_Analitychnyy-_oglyad_vprovadzhennya.pdf (дата звернення: 01.04.2025).

194. Посібник з формування організаційної культури на публічній службі, або Як скласти пазл вашої організаційної культури. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/human%20resourses/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B7_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8_1.pdf (дата звернення: 01.04.2025).

195. Настанова щодо здійснення уповноваженими аналізу контрагентів у публічних закупівлях. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/NASTANOVA-kontragenty.pdf *(дата звернення: 01.09.2025).*

196. Типовий кодекс ділової поведінки та етики. *URL: https://rice.ua/kodeks (дата звернення: 01.09.2025).*

197. OECD Public Integrity Handbook. *Paris :* OECD Publishing, 2020. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2020/05/oecd-public-integrity-handbook_598692a5/5b2fe28c-uk.pdf (дата звернення: 01.09.2025).

198. Боротьба з корупцією: етика та відповідальність : посібник для бізнесу. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF%20-%20Toolkit%20Police%20Integrity_Ukranian.pdf (дата звернення: 01.09.2025).

199. Бадер М., Гус О., Мелешевич А., Нестеренко О. Громадянське суспільство проти корупції в Україні: способи впливу. Аналітичні документи. 2019. С. 2–23.

200. ISO 37001:2016. Системи управління щодо протидії корупції. Вимоги та настанови щодо застосування. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/22.-ISO-37001_2016_ukr.pdf (дата звернення: 06.09.2025).

201. *ICC 2022* Guidelines on Whistleblowing. URL: https://iccwbo.org/news-publications/policies-reports/icc-2022-guidelines-on-whistleblowing/ (дата звернення: 26.04.2025).

202. Методологія управління корупційними ризиками : затв. наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 № 830/21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#n8 (дата звернення: 04.04.2025).

203. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text (дата звернення: 01.02.2025).

204. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text (дата звернення: 06.09.2025).

205. Шевчук В. М. Виявлення ознак корупційних кримінальних правопорушень як структурний елемент криміналістичної методики розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 7. 2022. С. 425 - 430.

206. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» № 4111-IX від 04.12.2024 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#Text

207. Чехунов М. В. Спеціально-кримінологічне запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 7. С. 210–213.

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ УЗАГАЛЬНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ПІДКУПУ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ, УТСТАНОВ, ОРГАНІЗАЦІЙ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА (ст. 354 КК України)

Табл. 1

Обставини вчинення підкупу, передбаченого ст. 354 КК України

Місце вчинення злочину	абсолют. показник	відносний показник,%
умовне місце поза межами роботи (салон приватного автомобілю, відкритий паркувальний майданчик біля супермаркетів, автозаправна станція, закриті приміщення кафе та інших закладів харчування, прибудинкова територія багатоповерхівок та ін.)	3	27,3
різні будівлі і споруди, що перебувають на обслуговуванні (місця виконання професійних обов'язків)	6	54,5
службові і технічні приміщення за місцем роботи	1	9,1
Не встановлено досудовим слідством і судом	1	9,1
Час і день вчинення злочину		
робочий час, робочий день	6	54,5
позаробочий час, неробочий день	1	9,1
не встановлено досудовим слідством і судом	4	36,4
Спосіб вчинення злочину		
безпосередня передача неправомірної вигоди (з рук в руки, покладення на стіл, в тумбочку)	6	54,5
переказ грошових коштів на банківську картку	3	27,3
не встановлено досудовим слідством і судом	2	18,1

продовження Табл. 1

Характеристика неправомірної вигоди (ст. 354 КК України)

Предмет неправомірної вигоди	абсолют. показник	відносний показник
національна грошова одиниця (гривна)	11	100%
іноземна валюта (долари США, Євро)	-	-

майно	-	-
пільги, послуги, переваги	-	-
інше	-	-
Не встановлено досудовим слідством і судом	-	-
Розмір неправомірної вигоди		
до 3 тис. грн	2	18,1 %
3-10 тис. грн	3	27,4 %
10-20 тис. грн	1	9,1%
20-30 тис. грн	2	18,1 %
30-40 тис. грн	1	9,1%
40-50 тис. грн	1	9,1%
50-100 тис. грн	1	9,1 %
більше 100 тис. грн	-	-

продовження Табл. 1

Характеристика протиправної поведінки (ст. 354 КК України)

Злочин вчинено	абсолют. показник	відносний показник
одноосібно	11	100%
у співучасті	-	-
групою за попередньою змовою	-	-
організованою групою	-	-
Форма підкупу		
пропозиція, обіцянка неправомірної вигоди	1	9,1%
надання неправомірної вигоди	2	18,2%
прохання неправомірної вигоди	2	18,2%
одержання неправомірної вигоди, прийняття пропозиції, обіцянки	4	36,3 %
вимагання неправомірної вигоди	2	18,2 %
Мета підкупу		
одержання дозволу на підключення електро-, газопостачання	4	36,3 %
сприяння в укладені договорів з конкретними суб'єктами господарювання, а також укладення специфікацій до договорів поставки товарів	3	27,3%
не реагування на виявлені порушення	2	18,2 %
розкриття конфіденційної інформації за винагороду	1	9,1%
потурання заниженню показників побутових лічильників газу/електроенергії	1	9,1%

продовження Табл. 1

Відомості про особу злочинця (ст. 354 КК України)

Стать	абсолют. показник	відносний показник
чоловіки	10	90,9%
жінки	1	9,1%
Вік		
18-24 роки	1	9,1%
25-35 років	-	-
36-50 років	6	54,5%
51-65 років	3	27,3%
65 і старші	1	9,1%
Освіта		
вища	6	54,5%
професійно-технічна	2	18,2%
базова середня	1	9,1%
відсутні відомості	2	18,2%
Сімейний стан		
одружений/одружена	6	54,5%
неодружений/неодружена	2	18,2%
відсутні відомості	3	27,3%
Рід занять		
працює	9	81,8%
тимчасово не працює	2	18,2%
Судимість		
не судимий	10	90,9%
судимий	-	-
відсутні відомості	1	9,1%
Займана посада		
інспектор/інженер/фахівець з охорони праці та економічної безпеки	2	18,2%
слюсар з ремонту та експлуатації газового устаткування	2	18,2%
спеціаліст служби закупівлі і логістики	3	27,3%
працівник відділу інспектування	1	9,1%
майстер з ремонту нафтопроводу	1	9,1%

продовження Табл. 1

Відомості про призначене покарання

Обтяжуючі обставини	абсолют. показник	відносний показник,%
не встановлено	11	100
пом'якшуючі обставини	5	45,5
щире каяття	2	40,0
активне сприяння розкриттю злочину	-	-
вчинення злочину вперше	-	-
позитивна характеристика	-	-
наявність утриманців/дітей	3	60,0
добровільне відшкодування завданої шкоди	-	-
вирок на підставі угоди про визнання винуватості	9	81,8
вирок без угоди про визнання винуватості	2	18,2
Призначене покарання		
штраф	11	100
громадські роботи	-	-
виправні роботи	-	-
пробаційний нагляд	-	-
позбавленні волі	-	-
строком на 1 рік	-	-
строком 1-2 роки	-	-
строком до 3 років	-	-
строком 3-7 років	-	-
конфіскація майна	-	-
позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	-	-

РЕЗУЛЬТАТИ УЗАГАЛЬНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ПІДКУПУ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА (ст. 368-3 КК України)

Табл. 2

Обставини вчинення підкупу, передбаченого ст. 368-3 КК України

Місце вчинення злочину	абсолют. показник	відносний показник,%
службовий кабінет	17	36,2
приміщення за місцем роботи	17	36,2
розважальні заклади та заклади харчування (кафе, ресторан, бар)	5	10,6

автозаправна станція	2	4,2
Інші умовні місця	6	12,8
Не встановлено досудовим слідством і судом	-	-
Час і день вчинення злочину		
робочий час, робочий день	33	70,2
позаробочий час, неробочий день	6	12,8
не встановлено досудовим слідством і судом	8	17,0
Спосіб вчинення злочину		
безпосередня передача неправомірної вигоди (з рук в руки, покладення на стіл, в тумбочку)	32	68,1
передача неправомірної вигоди через посередників	4	8,5
переведення грошових коштів на банківську картку	7	14,9
відправлення Новою Поштою	1	2,1
не встановлено досудовим слідством і судом	3	6,4

продовження *Табл. 2*

Характеристика неправомірної вигоди (ст. 368-3 КК України)

Предмет неправомірної вигоди	абсолют. показник	відносний показник,%
національна грошова одиниця (гривна)	34	72,4
іноземна валюта (долари США, Євро)	11	23,4
майно	2	4,3
пільги, послуги, переваги	-	-
Цінні папери (акції, облігації)	-	-
Інше	-	-
Розмір неправомірної вигоди		
до 3 тис. грн	16	34,0
3-10 тис. грн	9	19,1
10-20 тис. грн	5	10,6
20-30 тис. грн	4	8,5
30-40 тис. грн	-	-
40-50 тис. грн	2	4,3
50-100 тис. грн	5	10,6
більше 100 тис. грн	6	12,8

продовження *Табл. 2*

Характеристика протиправної поведінки (ст. 368-3 КК України)

Злочин вчинено	абсолют. показник	відносний показник,%
одноосібно	37	78,7
у співучасті	10	21,3
групою за попередньою змовою	9	19,1
організованою групою	1	2,1
Форма підкупу		
пропозиція, обіцянка неправомірної вигоди	3	6,4
надання неправомірної вигоди	11	23,4
прохання неправомірної вигоди	7	14,9
одержання неправомірної вигоди, прийняття пропозиції, обіцянки	22	46,8
вимагання неправомірної вигоди	4	8,5
Мета підкупу		
надання переваги щодо укладення або продовження цивільно-правових договорів з конкретними суб’єктами господарювання, належне виконання договірних зобов’язань (поставки, підряду/субпідряду, оренди, перевезення)	19	40,4
пришвидшення виготовлення технічної документації та видачі дозволів на підключення електро-, газопостачання	11	23,4
фіктивне працевлаштування з метою бронювання від мобілізації	8	17,0
безперешкодне підписання актів виконаних робіт	3	6,4
формальне зарахування на навчання до ЗВО з метою уникнення мобілізації	3	6,4
не притягнення до відповідальності за виявлене правопорушення	2	4,3
розголошення комерційної таємниці за винагороду	1	2,1

продовження *Табл. 2*

Відомості про особу злочинця (ст. 368-3 КК України)
Загальна кількість засуджених осіб – 49.

Стать	абсолют. показник	відносний показник, %
чоловіки	36	73,4
жінки	13	26,6
Вік		
18-24 роки	4	8,1
25-35 років	5	10,2
36-50 років	20	41,0
51-65 років	16	32,6
65 і старші	4	8,1
Освіта		
вища	26	53,1
професійно-технічна	9	18,4
базова середня	6	12,2
відсутні відомості	8	16,3
Сімейний стан		
одружений/одружена	30	61,2
неодружений/неодружена	13	26,5
відсутні відомості	6	12,2
Рід занять		
працює	42	85,7
тимчасово не працює	7	14,3
Займана посада		
директори ТОВ, ПП, ПрАТ та їх заступники	10	23,8
керівники приватних ЗВО	4	9,5
голова правління сільського споживчого товариства	2	4,9
головні інженери, головні економісти, головні бухгалтери, головні аудитори, головні менеджери, начальники відділів збуту, маркетингу, фінансового відділу	8	19,0
економісти, менеджери, бухгалтери, фахівці та інші службові особи	15	35,7
фізичні особи-підприємці	3	7,1
Судимість		
не судимий	43	87,7
судимий	4	8,1
відсутні відомості	2	4,1

продовження *Табл. 2*

Відомості про призначене покарання (ст. 368-3 КК України)

Обтяжуючі обставини	абсолют. показник	відносний показник,%
не встановлено	49	100
пом'якшуючі обставини	43	87,7
щире каяття	25	58,1
активне сприяння розкриттю злочину	12	27,9
вчинення злочину вперше	1	2,3
позитивна харакеристика	2	4,7
наявність утриманців/дітей	2	4,7
добровільне відшкодування завданої шкоди	1	2,3
вирок на підставі угоди про визнання винуватості	40	81,6
вирок без угоди про визнання винуватості	9	18,4
Призначене покарання		
штраф	40	81,6
громадські роботи	2	4,1
виправні роботи	1	2,3
пробаційний нагляд	3	6,1
позбавленні волі	3	6,1
строком на 1 рік	-	-
строком 1-2 роки	2	66,7
строком до 3 років	1	33,3
строком 3-7 років	-	-
конфіскація майна	2	4,7
позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю	28	57,1

Додаток Б

Відповіді не можна редагувати

ПИТАЛЬНИК з проведення анонімного опитування працівників органів правопорядку і прокуратури щодо підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права (ст. ст. 354, 368-3 КК України)

Мета опитування: оцінити поширеність підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права, встановити причини підкупу, визначити ефективні заходи запобігання та протидії цим корупційним кримінальним правопорушенням.

Укажіть вид вашої діяльності щодо протидії підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права:

120 відповідей

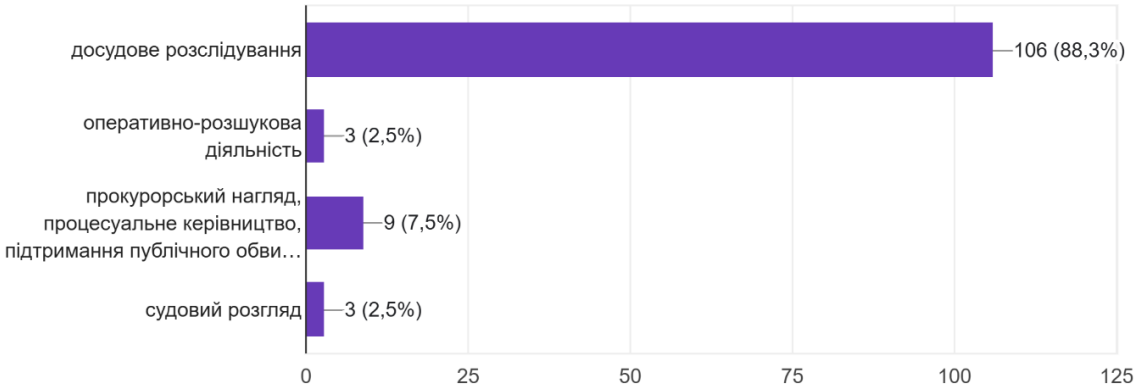

Наскільки, на вашу думку, поширений підкуп працівників або службових осіб підприємств, установ, організацій, пов'язаний з господарсь...ю діяльністю юридичних осіб приватного права?

120 відповідей

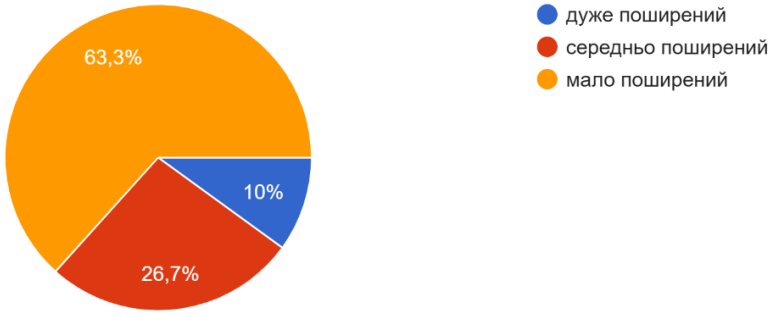

Які основні причини підкупу працівників або службових осіб юросіб приватного права:

120 відповідей

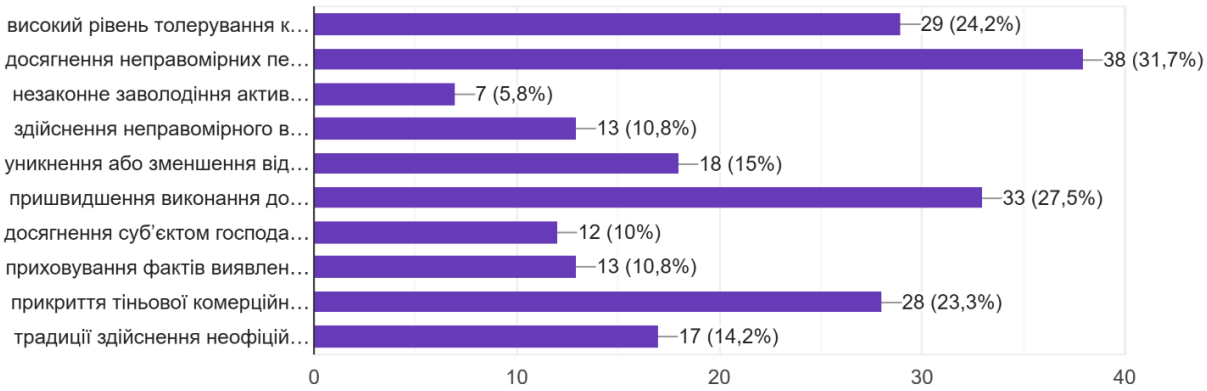

Оцініть приблизний рівень латентності підкупу працівників, а також службових осіб юридичних осіб приватного права:

120 відповідей

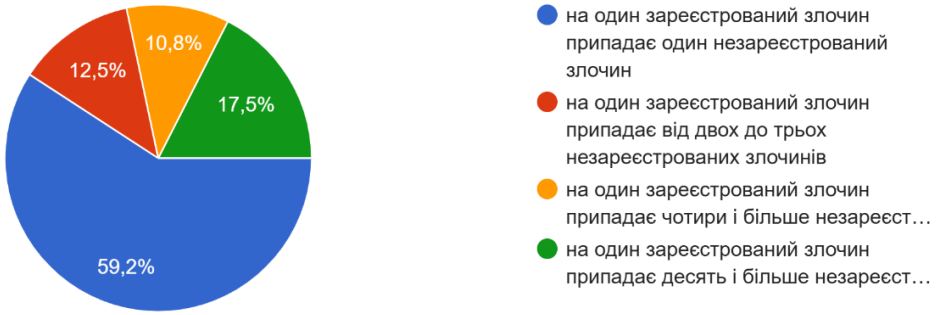

Чому, на вашу думку, не всі випадки підкупу у діяльності юридичних осіб приватного права реєструються і розслідуються?

120 відповідей

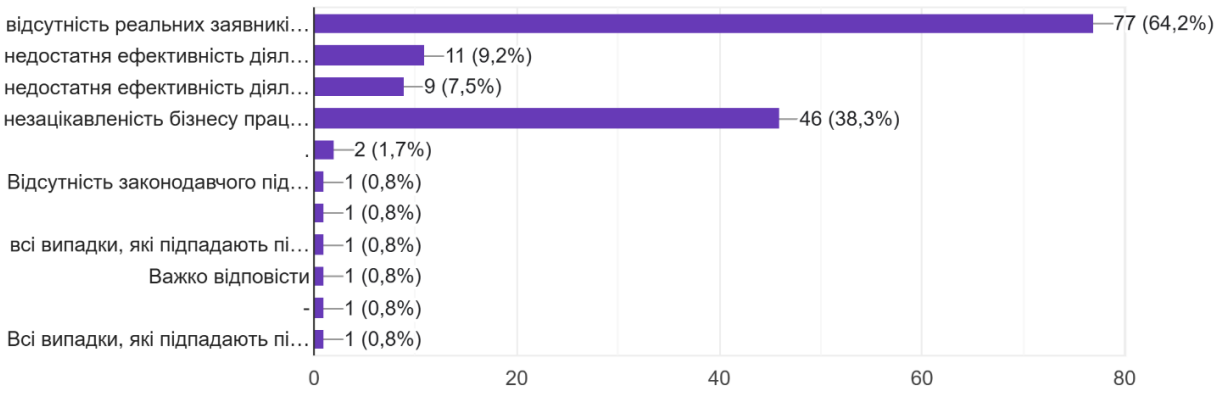

Які заходи запобігання та протидії підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права найбільш ефективні:

120 відповідей

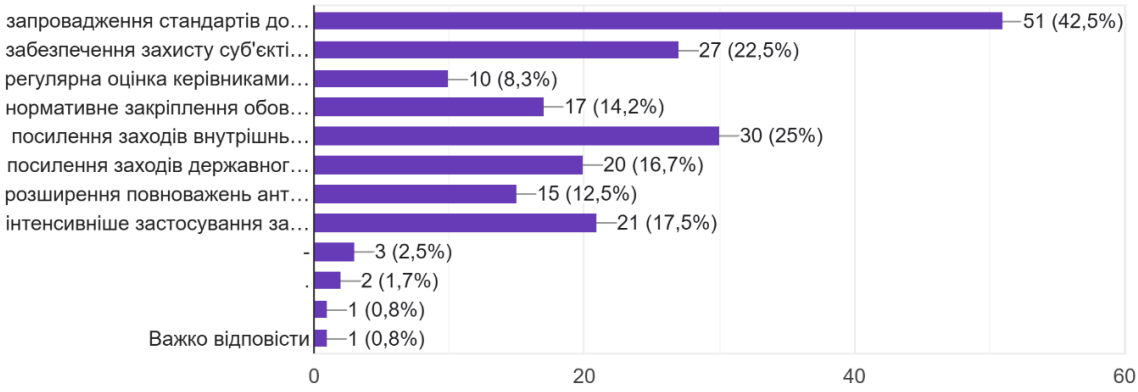

Додаток В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чехунов М. В. Корупція в приватній сфері України: стан та методика дослідження. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, серія «Право»* 2024. № 86. (Ч. 4). С. 381-385. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.57

2. Чехунов М. В. Особа злочинця, що вчиняє підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. Вип. 4 (40). С. 107-111. DOI https://doi.org/10.35774/app2024.04.107

3. Чехунов М. В. Загальносоціальне запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025.Вип. № 01. С. 681-685. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.113

4. Чехунов М. В. Спеціально-кримінологічне запобігання підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 7. С. 210-213. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/47

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чехунов М.В. Щодо форм корупції у приватній сфері. *Слідча та детективна діяльність*: *виклики і перспективи.* зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 травня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 144-147.

2. Чехунов М.В. Генезис явища корупції в приватній сфері за міжнародним законодавством. *Актуальні проблеми протидії злочинності і*

корупції: зб. матер. Всеукр. наук-практ. конф. (м. Харків, 22 грудня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 162-166.

3. Чехунов М.В. Розмежування корупції в публічному і приватному секторах. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення.* Міжвідом. наук.-практ. круглий стіл (м. Київ, 07 листопада 2024 року).К.: НАВС, 2024. С. 128-130.

4. Чехунов М.В. Стратегії та інструменти запобігання корупції в приватному бізнесі. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни.* Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня 2025 року НЮУ ім. Ярослава Мудрого) С. 263-26.